

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Vytauto Elzbergo
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studento

Magistro darbas

**Slaptųjų agentų procesinės veiklos legitimumas (Lietuvos
Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 158 ir 159
straipsniai)**

Vadovas: Doc. dr. Remigijus Merkevičius

Recenzentė: Doc. dr. Gabrielė Juodkaitė – Granskienė

Vilnius
2016

TURINYS

IŽANGA	2
1. SLAPTŲJŲ AGENTŲ PROCESINĖS VEIKLOS SAMPRATA	5
2. SLAPTŲJŲ AGENTŲ PROCESINĖS VEIKLOS LEGITIMUMO SĄLYGOS	29
3. SLAPTŲJŲ AGENTŲ PROCESINĖS VEIKLOS PRAKTINIAI ASPEKTAI	51
IŠVADOS	70
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	71
SANTRAUKA (lietuvių kalba)	83
SUMMARY (anglų kalba)	84

ĮŽANGA

Temos aktualumas. Savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai ir nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai kaip procesinės prievartos priemonės baudžiamojo proceso metu pradėti naudoti nuo 2003 m. gegužės 1 d., kuomet įsigaliojo 2002 m. kovo 14 d. įstatymu patvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas¹ (toliau – ir BPK). Jau iki tol Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – ir Konstitucinis Teismas), viename iš nutarimų nagrinėjęs tam tikrų 1997 m. gegužės 22 d. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo² (toliau – ir 1997 m. OVĮ) normų atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai, pateikė išaiškinimus, aktualius ir slaptųjų agentų procesinei veiklai. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – ir EŽTT) slaptųjų tyrimo veiksmų kontekste Lietuvos atžvilgiu tris kartus yra nustatęs Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos³ (toliau – ir Konvencija) pažeidimus. Tai rodo, kad Lietuvos teismai, įskaitant ir Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą (toliau – ir LAT), aiškindamiesi slaptųjų agentų veiklos ribų klausimus, kurį laiką susidūrė su tam tikrais sunkumais. BPK 159 straipsnyje nustatytas teisinis reguliavimas išliko nepakitęs nuo pat BPK įsigaliojimo pradžios. BPK 158 straipsnyje nustatytas teisinis reguliavimas buvo keistas vieną kartą⁴. Būtina išsiaiškinti, ar beveik nekintantis teisinis reguliavimas yra pakankamas, kad užtikrintų reikiamą žmogaus teisių apsaugą, taip pat nagrinėti LAT ir žemesniųjų instancijų teismų baigiamuosius aktus, aiškinantis, ar slaptųjų agentų procesinė veikla atskirais atvejais tinkamai įvertinama žmogaus teisių apsaugos ir įrodymų leistinumą požiūriais.

Darbo originalumas. Pastaraisiais metais nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimo problemas moksliniuose straipsniuose nagrinėjo doc. dr. Gintaras Goda, prof. dr. Raimundas Jurka. BPK 158 straipsnyje numatyta procesinė prievartos priemonė plačiau nagrinėta buvo doc. dr. Lino Belevičiaus. Slaptųjų tyrėjų ir jų veiklos ribų problemas magistro darbe nagrinėjo lekt. dr. Egidijus Losis. Nors 2011-2012 m. Vilniaus universiteto Teisės fakultete buvo apginti trys magistro darbai, kuriuose nagrinėti

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341 (su pakeitimais ir papildymais).

² Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1997-06-06, Nr. 50-1190 (su pakeitimais ir papildymais).

³ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.

⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 40, 63, 64, 145, 147, 152, 154, 158, 160, 161, 162, 163, 170, 172, 178, 179, 181, 183, 212, 214, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 372, 373, 374¹, 374², 418, 419, 421, 422, 426, 429 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 3², 160¹ straipsniais įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011-07-05, Nr. 81-3965.

nusikalstamą veiką imituojančius veiksmai, vis dėlto pasigendama didesnės apimties mokslinių darbų, kuriuose būtų nagrinėjami tiek BPK 158 straipsnyje, tiek BPK 159 straipsnyje numatyti tyrimo veiksmai. Šiame magistro darbe analizuojama ne tik BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytų slaptųjų tyrimo veiksmų samprata bei teisinio reglamentavimo problemos, bet ir praktikoje pasitaikančios šių tyrimo veiksmų atskyrimo nuo kai kurių kitų BPK numatytų slaptųjų veiksmų problemos bei privačių asmenų vaidmuo atliekant tokius veiksmus. Magistro darbo autorius tyrimą pradėjo rengdamas kursinį darbą „Nusikalstamą veiką imituojančius veiksmai kaip procesinė prievartos priemonė: samprata, taikymo tvarka, teisėtumo ribos“ (2014 m.).

Darbo tikslas. Remiantis tarptautinių ir nacionalinių teismų jurisprudencijos bei Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinos analize nustatyti, ar slaptųjų agentų procesinės veiklos, BPK 158 ir 159 straipsnių kontekste, teisinis reglamentavimas atitinka teisės teorijoje formuluojamus procesinės prievartos priemonei keliamus teisinio reglamentavimo reikalavimus bei ar konkrečiose situacijose atliekant minėtus slaptuosius tyrimo veiksmus nėra pažeidžiamas BPK nustatytas teisinis reguliavimas ir procesiniame dokumente, leidžiančiame atlikti slaptuosius tyrimo veiksmus, apibrėžtos šių veiksmų teisėtumo ribos.

Darbo uždaviniai. Anksčiau minėtam tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai: *pirma*, atskleisti slaptųjų agentų procesinės veiklos, taikant BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytas procesines prievartos priemones, sampratą, *antra*, įvertinti, ar slaptųjų agentų procesinė veikla, taikant BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytas procesines prievartos priemones, remiantis minėtuose ir kituose BPK straipsniuose nustatytu teisiniu reglamentavimu, atitinka esmines procesinėms prievartos priemonėms teisės teorijoje keliamas teisėtumo sąlygas, *trečia*, apžvelgti konkrečius, praktikoje pasitaikiusius slaptųjų agentų procesinės veiklos, taikant BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytas procesines prievartos priemones, pavyzdžius, analizuotus LAT ir žemesniųjų instancijų nacionalinių teismų baigiamuosiuose aktuose.

Darbo objektas. Slaptųjų agentų procesinė veikla, atliekama taikant BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytas procesines prievartos priemones. Nors teisės literatūroje skiriami tarpusavyje susiję bent aštuoni procesinės prievartos priemonės požymiai ir bent devyni žmogaus teisių apsaugos būdai prievartos priemonių teisėje⁵, dėl ribotos darbo apimties antrojoje darbo dalyje plačiau nagrinėjami tik žmogaus teisių varžymo, duomenų pakankumo, procesinės prievartos proporcingumo, maksimalaus procesinės prievartos priemonės taikymo termino ir privalomos teismo kontrolės aspektai.

⁵ GODA, G. Procesinės prievartos priemonės samprata. *Teisė*, 1998, t. 32, p. 58-59, 66-67.

Darbo struktūra. Analizė pradedama pirmojoje darbo dalyje aptariant slaptųjų tyrimo veiksmų, patenkančių į BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytų procesinių prievartos priemonių taikymo sritį, sampratą bei Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ir tarptautiniuose teisės aktuose pripažįstamą slaptųjų tyrimo veiksmų reikšmę tiriant nusikalstamas veikas, taip pat BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytų slaptųjų tyrimo veiksmų atskyrimą nuo ne procesinių kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmų bei teisinio reglamentavimo problemas. Antrojoje darbo dalyje aptariami procesinės prievartos priemonės taikymui būdingi žmogaus teisių varžymo, duomenų pakankumo, procesinės prievartos proporcingumo, maksimalaus procesinės prievartos priemonės taikymo termino ir privalomos teismo kontrolės aspektai – aptariant žmogaus teisių varžymo požymį ir nagrinėjant provokacijos padaryti nusikalstamą veiką problemą aptariama ir vienoje iš bendrosios teisės tradicijos valstybių (JAV) vyraujantys požiūrio į provokacijos problemą ypatumai. Trečiojoje darbo dalyje aptariami slaptųjų agentų procesinės veiklos praktiniai aspektai, didžiausią dėmesį skiriant BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytų veiksmų atskyrimui nuo kai kurių kitų slaptųjų proceso veiksmų, netinkamų slaptųjų tyrimo veiksmų taikymo atvejų ir privačių asmenų panaudojimo slaptiesiems veiksmams atlikti aptarimui.

Tyrimo metodai. Anksčiau nurodytam darbo tikslui pasiekti ir suformuluotiems uždaviniams įgyvendinti naudojamas sisteminės analizės metodas – analizuoti BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytų slaptųjų tyrimo veiksmų teisinio reglamentavimo ryšiai baudžiamojo proceso ir kriminalinės žvalgybos normų kontekste. Naudojant analitinį – kritinį metodą analizuota nagrinėjama tema aktuali teismų praktika. Naudojant lyginimo metodą kai kuriais aspektais BPK 158 ir 159 straipsniuose numatyti slaptieji tyrimo veiksmai lyginti su kitais BPK numatytais tokio pobūdžio tyrimo veiksmais bei kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmais. Naudojant istorinį metodą aptartos slaptųjų tyrimo veiksmų teisinio reglamentavimo atsiradimo šiuo metu galiojančiame BPK aplinkybės. Naudojant alternatyvų metodą pasiūlytas galimas naujas požiūris į BPK 158 straipsnio taikymo sričiai priklausančių slaptųjų tyrimo veiksmų teisinį reglamentavimą. Naudojant apibendrinimo metodą, remiantis analizuota medžiaga, suformuluotos tyrimą apibendrinančios išvados.

Svarbiausi šaltiniai. Darbe remiamasi nagrinėjama tema aktualiais tarptautiniais teisės aktais ir nacionaliniais įstatymo galios bei žemesnės nei įstatymo galios teisės aktais, Konstitucinio Teismo doktrina, EŽTT jurisprudencija, nacionalinių teismų (LAT, Lietuvos apeliacinio teismo, kai kurių apygardų teismų) baigiamaisiais aktais, įvairių Lietuvos ir užsienio teisės mokslininkų moksliniais darbais.

1. SLAPTŲJŲ AGENTŲ PROCESINĖS VEIKLOS SAMPRATA

Atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁶ preambulėje, atspindi nepriklausomos valstybės teisinės sistemos vertybinį pagrindą. Konstitucinis teisinės valstybės principas negali būti siejamas vien su Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambule. Tai yra universalus ir itin talpus principas, kurio veikimu grindžiama visa Lietuvos teisės sistema⁷.

Nusikaltimais itin šiurkščiai pažeidžiamos, be kita ko, ir žmogaus teisės bei laisvės, todėl valstybės, traktuojant ją kaip visos visuomenės politinę organizaciją, paskirtis yra užtikrinti kiekvieno žmogaus ir visuomenės veiksmingą apsaugą nuo nusikalstamų kėsinių⁸. Nusikalstamos veikos yra apibrėžiamos ir uždraudžiamos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse⁹ (toliau – ir BK). Teisiniu reguliavimu, nustatytu BPK, yra siekiama sudaryti sąlygas procesinėmis priemonėmis ginti žmogų ir visuomenę nuo nusikalstamų veikų. Pritartina Konstitucinio Teismo pozicijai, kad teisinės valstybės principu vadovautis turi ne tik subjektai, kuriantys teisę, bet ir ją įgyvendinantys, taikantys teisę subjektai¹⁰. Demokratines vertybes puoselėjančioje valstybėje turėtų būti suprantama, kad baudžiamasis procesas, kurio metu teisiniai gėriai pažeidžiami labiau nei padarant nusikalstamą veiką, nėra teisinės valstybės siekiamybė¹¹. Baudžiamajame procese dalyvaujantys valstybės pareigūnai privalo veikti įstatymų ribose, naudodami tik teisėtus tyrimo būdus ir priemones.

Prasidėjus ikiteisminiam tyrimui, tai yra, pirmajai konkrečaus baudžiamojo proceso stadijai, kartu prasideda ir įrodinėjimo procesas. BPK numatyti įvairūs ikiteisminio tyrimo veiksmai, kuriuos atliekant renkami duomenys, reikšmingi nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Vis dėlto, praktikoje tokie duomenys renkami ne tik taikant atskirus ikiteisminio tyrimo veiksmus, bet ir kai kurias procesines prievartos priemones. Kai kuriose valstybėse

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708.

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1-7.

⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741 (su pakeitimais ir papildymais).

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 105-3318.

¹¹ GODA, G. *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014, p. 240.

procesinėmis prievartos priemonėmis laikomi visi procesiniai veiksmai, varžantys atitinkamas žmogaus teises ir laisves¹². Lietuvoje įstatymų leidėjas BPK numatytas procesines prievartos priemones klasifikuoja į dvi kategorijas: kardomasias priemones ir „kitas“ procesines prievartos priemones. Vadovėlinėje literatūroje nurodoma, kad „kitų“ procesinių prievartos priemonių taikymo tikslai laikytini įvairesniais, nei kardomųjų priemonių – vienas iš tokių tikslų yra ir duomenų, reikšmingų nusikalstamos veikos tyrimui bei bylos nagrinėjimui teisme, surinkimas¹³. Dauguma „kitų“ procesinių prievartos priemonių, įskaitant numatytąsias BPK 158 ir 159 straipsniuose, nors jas taikant žmogaus teisės varžomos intensyviau, taikymo tikslų prasme artimesnės ikiteisminio tyrimo veiksmams.

BPK 158 straipsnyje numatyti savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai ir BPK 159 straipsnyje numatytas nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimas, kaip procesinės prievartos priemonės, kartu su BPK 154 straipsnyje (elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas) bei BPK 160 straipsnyje (slaptas sekimas) numatytosiomis, sudaro neviešo pobūdžio procesinių prievartos priemonių sistemą Lietuvos baudžiamajame procese. Teisinėje literatūroje šios priemonės kitaip dar vadinamos neviešo pobūdžio veiksmais¹⁴ arba specialiaisiais tyrimo veiksmais¹⁵. EŽTT jurisprudencijoje tokie veiksmai įprastai yra apibūdinami „specialiųjų (slaptųjų) technikų“ (anglų kalba *special (undercover) techniques*) sąvoka¹⁶, kurios Lietuvos įstatymų leidėjas tiesiogiai nevartoja, nors BPK 158 straipsnio 2 dalies tekste galima aptikti formuluotę „slapta veikla“, o BPK 158 straipsnio 3 dalies 1 ir 6 punktų tekste – formuluotę „slapti veiksmai“. Lietuvos Respublikos teisės aktuose nevartojama ir kita sąvoka, aptinkama nagrinėjant EŽTT sprendimus, priimtus bylose aktuali tema – tai „slaptųjų tyrėjų“ (arba slaptųjų agentų, anglų kalba *undercover agent*) sąvoka¹⁷, kuri reiškia slaptuosius veiksmus betarpiškai atliekančius asmenis. EŽTT sprendimuose nagrinėjama valstybės pareigūnų veikla savo pobūdžiu iš esmės sutampa su Lietuvoje, naudojantis BPK 158 ir 159 straipsniuose nustatytu teisiniu reguliavimu, vykdoma veikla. Galima būtų teigti, jog ir tarptautiniu mastu (tarptautinių teisės aktų lygmenyje bei EŽTT jurisprudencijos lygmenyje), ir nacionaliniu mastu (Lietuvos

¹² LOSIS, E. Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. *Jurisprudencija*, 2008, t. 6 (108), p. 78.

¹³ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 252.

¹⁴ BURDA, R. Naujas baudžiamojo proceso kodeksas – nauji kriminalistikos taktikos uždaviniai. *Jurisprudencija*, 2003, t. 43(35), p. 14.

¹⁵ KAVALLIERIS, A. Integration of investigation and intelligence activities – towards effectiveness of investigation. *Jurisprudencija*, 2003, t. 43(35), p. 45.

¹⁶ GODA, G. Nusikalstamos veikos imitacijos modelio kaip teisėto tyrimo veiksmo atskyrimas nuo draudžiamo provokavimo daryti nusikalstamą veiką. *Teisė*, 2009, t. 73, p. 8.

¹⁷ *Ibid*, p. 8-9.

įstatymų leidėjo priimtų teisės aktų, taip pat žemesnės nei įstatymo galios teisės aktų lygmenyje bei LAT jurisprudencijos lygmenyje) vartojamos sąvokos savo turiniu iš esmės nesiskiria.

Slaptųjų veiksmų taikymo galimybė tiriant sunkius, tęstinio pobūdžio, galimai peržengiančius valstybės sieną nusikaltimus, tokius kaip disponavimas narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, nusikalstamu būdu įgyto turto legalizavimas, korupcinio pobūdžio nusikaltimai, yra pripažįstama tarptautiniuose teisės aktuose, pavyzdžiui, 1988 metų Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – ir JTO) Konvencijoje dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta¹⁸, Europos 1990 metų konvencijoje dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo¹⁹, Baudžiamosios teisės konvencijoje dėl korupcijos²⁰. Šiais tarptautiniais dokumentais skatinamas teisėsaugos ir kitų organų personalo rengimo konkrečių programų, kuriose iš dalies nurodomi įrodymų surinkimo ir šiuolaikiniai teisėsaugos metodai, vykdymas, sudarymas arba tobulinimas (1988 m. JTO konvencijos dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta 9 straipsnio 2 dalies f, h punktai), atsižvelgiama į šiuolaikinių ir efektyvių priemonių naudojimo tarptautiniu mastu būtinybę kovoje su tarptautine problema tampančiais sunkiais nusikaltimais (1990 m. Europos konvencijos dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo preambulė), nustatoma reikiamų teisės aktų priėmimo ir kitų būtinų priemonių, apimančių pagal nacionalinę teisę leidžiančias naudoti specialius tyrimo būdus, turint tikslą palengvinti su korupcinio pobūdžio nusikaltimais susijusių įrodymų rinkimą, priemones, ėmimosi pareiga. Į tokių šiuolaikinių teisėsaugos metodų, specialių ir efektyvių priemonių reikšmingiems duomenims, kurie teismo proceso metu galimai bus pripažinti įrodymais, surinkti sąvokas patenka BPK 158 ir 159 straipsniuose numatyti slaptieji tyrimo veiksmai.

Apie galimybę reikiamais atvejais taikyti slaptuosius tyrimo veiksmus, remdamasis tarptautiniais teisės aktais ir EŽTT jurisprudencija, kalba ir Konstitucinis Teismas. Šiuo aspektu Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pažymima, kad specialiųjų tyrimo metodų taikymo pobūdį ir formas nulemia atskirų kategorijų sunkiausių, organizuotų, latentišκών nusikaltimų kategorijų pavojingumas, sudėtingumas ir paplitimas, o įstatymų leidėjo veikla kuriant minėtas veiksmingas bei šiuolaikiškas priemones laikoma pateisinama, net būtina – siekiant atskleisti kai kuriuos nusikaltimus, įprastų teisėtų

¹⁸ 1988 metų Jungtinių Tautų Organizacijos Konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta. *Valstybės žinios*, 1998-04-22, Nr. 38-1004.

¹⁹ Europos 1990 metų konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 12-263.

²⁰ Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos. *Valstybės žinios*, 2002-03-01, Nr. 23-853.

tyrimo būdų nepakanka²¹. Tačiau kartu pripažįstama, jog net ir baudžiamojo persekiojimo metu naudojantis įstatymų suteiktomis teisėmis taikyti specifines priemones, jomis negali būti pažeidžiamos konstitucinės asmens teisės ir laisvės²².

Kaip minėta, savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų ir nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimo kaip procesinių prievartos priemonių teisinis reguliavimas nustatytas šiuo metu galiojančiame baudžiamojo proceso įstatyme – BPK 158 ir 159 straipsniuose. Nors teisinis reguliavimas gali būti suprantamas kaip socialinių santykių teisinis sutvarkymas pagal oficialiai sankcionuotą modelį, įtvirtintą įvairių (iš esmės – visų) lygių teisės aktuose²³, vis dėlto aukščiausios juridinės galios pirminiais teisės aktais, išleistais specialia tvarka ir formuluojančiais teisės normas, skirtas svarbiausiems žmonių santykiams reguliuoti, laikytini įstatymai²⁴. Juose įtvirtintos normos, kai kurių teisės teoretikų nuomone, yra akto, kuriuo tam tikras elgesys įsakomas, leidžiamas arba įgalinamas, prasmė²⁵. Baudžiamojo proceso teisėje valstybės pareigūnų atžvilgiu galioja principas „leidžiama tai, kas numatyta įstatyme“, todėl, manytina, šios teisės šakos teisinis reglamentavimas turėtų būti aiškus, išsamus, detalus, nedviprasmiškas, ypač procesinių prievartos priemonių atžvilgiu, nes valstybės vardu taikoma prievarta dažniausiai yra susijusi su tam tikro laipsnio intervencija į konkretaus žmogaus teisių ir laisvių sritį. Remiantis žmogaus teisių apsaugos standartais, reikalaujama, kad žmogaus teises varžančių priemonių taikymo sąlygos būtų labai aiškiai įstatymu apibrėžtos²⁶. Todėl yra svarbu apžvelgti nagrinėjamu klausimu aktualų BPK nustatytą teisinį reguliavimą.

BPK 158 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad, tiriant nusikaltimus, ikiteisminio tyrimo pareigūnai tyrimą gali atlikti neatskleisdami savo tapatybės, o BPK 159 straipsnio nustatyta tvarka gali atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus. BPK 159 straipsnyje nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų sąvoka nėra pateikiama. Šiuo metu galiojančiame Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatyme²⁷ (toliau – ir KŽĮ) nusikalstamos veikos imitavimas yra laikomas vienu iš kriminalinės žvalgybos

²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105.

²² *Ibid.*

²³ KŪRIS, E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas. *Jurisprudencija*, 2001, t. 23(15), p. 47.

²⁴ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 319.

²⁵ KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 46.

²⁶ GODA, G. Procesinių prievartos priemonių Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projekte samprata, klasifikacija ir turinys. *Teisė*, 2000, t. 35, p. 17.

²⁷ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012-10-20, Nr. 122-6093 (su pakeitimais ir papildymais).

informacijos rinkimo būdų. Nors šių veiksmų pavadinimai gramatiniu požiūriu skiriasi, vis dėlto patys veiksmai laikytini tapačiais²⁸. KŽĮ 2 straipsnio 14 dalyje suformuluotas nusikalstamos veikos imitavimo apibrėžimas siejamas su šių veiksmų taikymo tikslu: nurodoma, kad nusikalstamos veikos imitavimas yra kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdas, formaliai turintis nusikalstamos veikos ar kitokio teisės pažeidimo požymių, atliekamas siekiant apginti nuo nusikalstamo kėsینimosi įstatymų saugomas žmogaus teises ir laisves, nuosavybę, visuomenės ir valstybės saugumą. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro (toliau – ir Generalinis prokuroras) rekomendacijų dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese²⁹ (toliau – ir Rekomendacijos) 55 punkte šis apibrėžimas iš esmės perrašomas, pabrėžiant teismo kontrolės aspektą („teisėjo sankcionuoti veiksmai“) ir papildomai pridedant pastabą, kuria paaiškinama, jog šiais veiksmais nusikalstama veika nedaroma, tik imituojamas nusikalstamas elgesys (taigi, pabrėžiamas subjektyviosios atitinkamos nusikalstamos veikos sudėties pusės elemento nebuvimas), kartu nurodomi trejopi veiksmų taikymo tikslai: atskleisti nusikaltimus, nustatyti nusikaltimą padariusį asmenį ir nusikaltimo aplinkybes.

Analizuojant BPK 159 straipsnio 1 dalyje nustatytą teisinį reguliavimą matyti, kad konkrečiu atveju atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus leidimą duoda ikiteisminio tyrimo teisėjas, priimdamas nutartį tenkinti prokuroro prašymą leisti atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus. Abu šie procesiniai dokumentai privalo atitikti BPK 159 straipsnio 2 dalyje jiems keliamus reikalavimus: juose turi būti nurodyta, *pirma*, asmuo, kuriam leidžiama atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus; *antra*, asmuo, prieš kurį tokie veiksmai turi būti atlikti; *trečia*, duomenys apie asmens, prieš kurį veiksmai turi būti atlikti, nusikalstamą veiką; *ketvirta*, konkretūs veiksmai, kuriuos leidžiama atlikti; *penkta*, siekiamas rezultatas; *šešta*, veiksmų atlikimo trukmė (iš esmės tokie patys reikalavimai procesinio dokumento turiniui nustatyti ir BPK 158 straipsnio 3 dalyje). Faktiniu šio slaptojo veiksmo atlikimo pagrindu laikytina prokurorui asmens suteikta informacija apie tam asmeniui pateiktą pasiūlymą padaryti nusikaltimą ar dalyvauti nusikaltimo padaryme. Šiam asmeniui teisėtai atlikus nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, remiantis BPK 159 straipsnio 4 dalimi, jis laikomas vykdžiusiu

²⁸ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 276.

²⁹ Rekomendacijos dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese. *Valstybės žinios*, 2013-01-05, Nr. 2-83.

teisėsaugos institucijos užduotį pagal BK 32 straipsnį ir negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už tų veiksmų atlikimą.

Pastebėtina, kad BPK 159 straipsnio 1 dalyje nustatytu teisiniu reguliavimu, pažodžiui skaitant įstatymo normą, smarkiai apribotas galimai veiksmų taikymui aktualią informaciją priimančiųjų ir teikiančiųjų subjektų ratas: tokią informaciją priimti gali tik prokuroras, o teikti – tik privatus fizinis asmuo, kuriam konkrečiai ir buvo siūloma padaryti nusikaltimą ar dalyvauti jį darant, iš tokio subjektų rato pasyviai eliminuojant tiek ikiteisminio tyrimo įstaigas ir jų pareigūnus informaciją priimančiųjų subjektų pusėje, tiek trečiuosius privačius fizinius asmenis informaciją suteikiančiųjų subjektų pusėje. Manytina, kad toks reguliavimas galėtų būti iš dalies praplėstas, tarpine grandimi aktualią informaciją priimančiojo subjekto atžvilgiu tarp privataus subjekto ir prokuroro numatant ikiteisminio tyrimo pareigūną, kuris atskirais atvejais atliktų aktualios informacijos fiksavimo ir perdavimo prokurorui funkciją. BPK 159 straipsnio 1 dalyje informacijos gavimo būdas nekonkretizuotas – pasakyta tik tiek, kad prokuroras turi gauti informaciją iš to asmens, kuriam siūloma padaryti ar dalyvauti darant nusikaltimą. Tokia informacija yra faktinis procesinės prievartos priemonės taikymo pagrindas, todėl ji turėtų būti tinkamai užfiksuota ir atsispindėti tam tikrame procesiniame dokumente. Šiuo klausimu aktualus yra teisinis reguliavimas, nustatytas Rekomendacijų 62 punkte. Privačiam asmeniui su informacija apie pasiūlymą jam padaryti nusikaltimą ar dalyvauti nusikaltimo padaryme kreipusis į ikiteisminio tyrimo įstaigą, ikiteisminio tyrimo pareigūnas turėtų priimti asmens protokolą-pareiškimą ir apklausti tokį asmenį kaip liudytoją, taip atlikdamas aktualios informacijos fiksavimo funkciją, ir nedelsdamas pateikti užfiksuotus duomenis prokurorui, kuris priimtų sprendimą dėl nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimo būtinybės. Tuo tarpu privačiam asmeniui aktualią informaciją suteikus tiesiogiai prokurorui, toks procesinis dokumentas, manytina, galėtų būti prokuroro nutarimas pradėti ikiteisminį tyrimą. Vis dėlto, didesnė tikimybė, jog praktikoje, privatus asmuo, nesantis teisės profesionalu, ketinantis suteikti nagrinėjamu klausimu aktualią informaciją, pirmiausia kreiptųsi būtent į universalią ar specializuotą ikiteisminio tyrimo įstaigą, o ne į prokurorą. Manytina, kad BPK 159 straipsnio 1 dalyje praplėtus nagrinėjama tema aktualią informaciją priimančių subjektų ratą įstatyminis reguliavimas būtų tikslesnis. Aktualią informaciją suteikiančio subjekto atžvilgiu, pasitaikius situacijai, kai faktas apie vienam privačiam asmeniui kito privataus asmens pateiktą pasiūlymą padaryti nusikaltimą ar dalyvauti jį darant, sąmoningai ar atsitiktinai taptų žinomas bent vienam trečiajam, pašaliniam, privačiam asmeniui, kuris ir praneštų valstybės pareigūnams apie šį faktą, leidimo atlikti BPK 159 straipsnyje numatytus

veiksmus šiam trečiajam asmeniui suteikimas, manytina, nebūtų tikslingas – BPK 159 straipsnio nustatyta tvarka teisė atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus gali būti suteikta tik asmeniui, pačiam perdavusiam informaciją apie būtent tam asmeniui pasiūlytą padaryti nusikaltimą ar dalyvauti jį darant. Tuo tarpu tokio leidimo suteikimas asmeniui, kuris nepranešė apie jam pateiktą pasiūlymą padaryti nusikaltimą ar dalyvauti jį darant ir neišreiškė savo valios įgaliotiems valstybės pareigūnams padėti išaiškinti nusikaltimus darančius asmenis, apskritai sunkiai įsivaizduojamas. Taigi, darytina išvada, jog įstatymo lygiu tikslingas būtų tik informacijos, aktualios nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimui BPK 159 straipsnio prasme, priimančiųjų subjektų rato plėtimas.

Nagrinėjamu atveju aktualus baudžiamojo proceso įstatymo tekstas neatsako į klausimą, ar atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus (beje, kaip ir dalyvauti slaptuosiuose veiksmuose remiantis BPK 158 straipsnio 6 dalimi) gali tik pilnametystės sulaukęs asmuo, ar, esant būtinybei, ir nepilnametis asmuo. Praktikoje gali pasitaikyti atvejų, kai padaryti nusikaltimą, ar dalyvauti jį darant, pasiūloma ir asmeniui, nesulaukusiam 18 metų amžiaus. Nepaisant to, kad tarptautiniu lygiu netyla diskusijos dėl minimalaus amžiaus, nuo kurio gali kilti baudžiamoji atsakomybė, ribos nustatymo³⁰, pagal šiuo metu Lietuvoje galiojančią baudžiamajame įstatyme suformuluotą bendrą taisyklę, baudžiamoji atsakomybė padarius nusikalstamą veiką gali kilti asmeniui, sulaukusiam 16 metų amžiaus (BK 13 straipsnio 2 dalyje nurodytais išimtiniais atvejais – ir nuo 14 metų), taigi asmeniui, pagal įstatymą laikomam nepilnamečiu. Galima būtų kelti mintį, kad, tokiam nepilnamečiam asmeniui gavus pasiūlymą padaryti nusikaltimą ar dalyvauti jį darant, ir pačiam pranešus apie šį faktą valstybės pareigūnams, jam galėtų būti suteiktas leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus BPK 159 straipsnio nustatyta tvarka. Manytina, kad vadovaujantis tokiu požiūriu nepilnamečiam asmeniui turėtų būti leidžiama pasinaudoti ir BPK 158 straipsnio 6 dalyje numatyta išimtimi dėl slaptųjų veiksmų vykdymo. Vis dėlto, pritariant lakoniškai baudžiamojo proceso teisės doktrinoje išsakytai pozicijai, pagal kurią nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus gali atlikti bet kuris pilnametis fizinis asmuo³¹, atsižvelgiant į įvairias specialias BK (pavyzdžiui, BK 80-93 straipsniai) normas, taip pat BPK nustatytas procesines taisykles (pavyzdžiui, BPK 9 straipsnio 3 ir 5 dalys, 44 straipsnio 11 dalis, 177 straipsnio

³⁰ SAKALAUSKAS, G. Minimalios baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos dilema. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 216.

³¹ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Pirmoji knyga. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 403.

1 dalis, 186 straipsnis, 272 straipsnio 4 dalis, 280 straipsnis), skirtas nepilnamečio asmens apsaugai nuo galimos neigiamos įtakos, bei kai kurių psichologijos mokslo atstovų pripažinimą, jog išsiaiškinti faktus apklausiant nepilnamečius yra sunku dėl neretai pasitaikančių atvejų, kai, atrodytų, nuoširdžiai bendradarbiaujantys liudytojai (informaciją apie siūlomą padaryti nusikaltimą ar dalyvauti jį darant suteikiantis asmuo, taigi, ir nepilnametis, turėtų būti apklaustas kaip liudytojas) pateikia nepatikimus parodymus³² ir dėstomas mintis apie teisės, kaip reiškinių, nors ir netyčinį, bet universalų psichotraumuojančią poveikį³³, kuris tiek fiziškai, tiek psichiškai jaučiamas visiems asmenims, tiesiogiai susiduriantiems su šia sistema, įskaitant ir teisės profesionalus³⁴, manytina, kad, saugant nepilnamečio asmens interesus, nei nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų, nei kitų, į BPK 158 straipsnio taikymo sritį patenkančių, slaptųjų veiksmų nepilnametis asmuo atlikti neturėtų. Valstybės pareigūnai, siekdami baudžiamojo proceso tikslų, turi pakankamai plačią procesinių sprendimų, galimų priimti konkrečiu atveju, paletę, kad būtų apsaugotos asmenų teisės ir teisėti interesai.

Kaip jau minėta, BPK 158 straipsnyje numatyta procesinė prievartos priemonė savo pobūdžiu yra platesnė, nei numatytoji BPK 159 straipsnyje. BPK 158 straipsnio 1 dalies pirmajame sakinyje vartojama sąvoka „tyrimas“ toliau nėra detalizuojama. Teismų praktikoje kartais pasisakoma, kad tokie veiksmai, kaip, pavyzdžiui, slaptas pateikimas į tarnybines patalpas ir techninių priemonių įrengimas pokalbių bei kitokio susižinojimo kontrolei, fiksavimui, yra reglamentuojami BPK 158 straipsnio³⁵. Vis dėlto, BPK 158 straipsnio tekste minėtų veiksmų atlikimo galimybė *expressis verbis* nėra įtvirtinta. Taigi, įstatymų leidėjui tiesiogiai neįvardijant, gali kilti klausimas, kokia „slapta veikla“ (BPK 158 straipsnio 2 dalies antras sakinyss) ir „slapti veiksmai“ (BPK 158 straipsnio 3 dalies 1 bei 6 punktai), be nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų, atliekant tyrimą yra leistini įvykdyti savo tapatybės neatskleidžiantiems pareigūnams. Požiūriai į šią situaciją gali būti bent du.

Remiantis pirmuoju požiūriu BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo atžvilgiu (ši požiūrį galima būtų pavadinti siauroju, arba formaliuoju), manytina, būtų akcentuojamas šios procesinės prievartos priemonės slaptumas, kurį parodo jau BPK 158 straipsnio pavadinimas. Vadovaujantis šiuo požiūriu,

³² ČESNIENĖ, I.; DIRŽYTĖ, A. Nepilnamečių liudytojų parodymų baudžiamosiose bylose psichologinis vertinimas. *Jurisprudencija*, 2005, t. 67 (59), p. 39-40.

³³ JUSTICKIS, V.; VALICKAS, G. Terapinė jurisprudencija ir šiuolaikinės teisės humanizavimo problema. *Jurisprudencija*, 2011, t. 3 (3), p. 1009-1010.

³⁴ VALICKAS, G.; VOROPAJ, K.; ir JUSTICKIS, V. Terapinė jurisprudencija: naujas požiūris į nusikaltimo auką. *Jurisprudencija*, 2012, t. 4 (4), p. 1649-1951.

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 14 d. nutartis Nr. 2K-254/2011.

minėto straipsnio nustatyta tvarka slapta gali būti atliekami veiksmai, numatyti BPK. Šios priemonės esmė – slaptas ikiteisminio tyrimo pareigūnų atliekamo tyrimo pobūdis.

Konstitucinis Teismas laikosi pozicijos, kad konstitucinė asmens laisvė nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas yra vienas iš atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, demokratinės valstybės pagrindų, bet kartu pripažįsta, kad ši laisvė nėra absoliuti³⁶. Viena iš sričių, kurioje vyrauja slaptumas – baudžiamojo proceso ikiteisminio tyrimo stadija. Tiek baudžiamosios teisės, tiek baudžiamojo proceso teisės doktrinoje sutinkama, jog tam tikro laipsnio konfidencialumas yra būtina ikiteisminio tyrimo sąlyga³⁷, šios stadijos neviešumas – vienas iš būdų, turinčių užtikrinti nekliudomą tiesos paiešką baudžiamajame procese, padedantis pašalinti išorines, galimai trukdančias tai padaryti, kliūtis³⁸. Manytina, kad tam tikro ikiteisminio tyrimo veiksmo ar procesinės prievartos priemonės, kurią pritaikius surenkami tyrimui reikšmingais laikomi duomenys, viešas pobūdis turėtų būti suprantamas kaip asmens, kurio atžvilgiu taikomas atitinkamas veiksmas, žinojimas arba suvokimas apie šio veiksmo taikymą jo atžvilgiu, tretiesiems, niekaip su tyrimu nesusijusiems asmenims, galimai to nežinant. Tokių, šia prasme viešo pobūdžio, veiksmų pavyzdžiais galėtų būti liudytojo apklausa, asmens parodymas atpažinti, pavyzdžių lyginamajam tyrimui paėmimas, kratos atlikimas. Pritartina nuomonei, kad slaptųjų tyrimo veiksmų, numatytų BPK 154, 158-160 straipsniuose, vienas iš požymių – jų anoniminis pobūdis, neatsiejamas nuo aplinkybės, kad adresatas, kuriam toks veiksmas atliekamas, kurį laiką nežino, jog jis yra atitinkamo procesinio veiksmo objektas arba nesuvokia tokio veiksmo tikrosios paskirties³⁹. Taigi, BPK numatytų slaptųjų veiksmų atlikimas yra slaptas ne tik ikiteisminio tyrimo paslapties požiūriu, bet ir savo esme besiskiriantis nuo kitų, taip pat ribojamų ikiteisminio tyrimo paslapties požiūriu, tačiau laikytinų viešais ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo ir procesinių prievartos priemonių taikymo.

Remiantis aptariamu pirmuoju požiūriu BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo atžvilgiu, manytina, atliekant tyrimą slapta galima būtų taikyti BPK numatytas procesines prievartos priemones, kurias pritaikius galima surinkti tyrimui reikšmingais laikomus duomenis. Tokiomis priemonėmis būtų BPK 143-148,

³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 104-4675.

³⁷ ŠVEDAS, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*: III knyga. Specialioji dalis (213-330 straipsniai). Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 217.

³⁸ PANOMARIOVAS, A.; RAMANAUSKAS, R. Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. *Jurisprudencija*, 2005, t. 75 (67), p. 52.

³⁹ JURKA, R. Slaptieji tyrimo veiksmai: ribos ir jų vertinimas pagal EŽTT jurisprudenciją. Iš *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2014, p. 143.

150-150¹, 155-156 straipsniuose numatytos priemonės, taip pat vienas iš BPK numatytų ikiteisminio tyrimo veiksmų – daiktų ar dokumentų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, apžiūra (BPK 207 straipsnis). Visi šie veiksmai konkrečiu atveju, esant būtinybei ir tenkinant įstatyme nustatytas sąlygas, galėtų būti apimami BPK 158 straipsnyje numatytų slaptųjų veiksmų sąvokos. Pavyzdžiui, teismų praktikoje pripažįstama, kad, nesant galimybės gauti asmens lyginamojo balso pavyzdį, teisėtai naudojami jo balso įrašai, gauti ikiteisminio tyrimo pareigūnui atliekant BPK 158 straipsnyje numatytus slaptus tyrimo veiksmus – kadangi konkrečiu atveju BPK 158 straipsnyje numatyta savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų sankcionavimo tvarka ir pagrindai pažeisti nebuvo, pripažinta, jog šios procesinės prievartos priemonės taikymo metu gauti asmens balso pavyzdžiai pagrįstai buvo panaudoti fonoskopiniam tyrimui atlikti⁴⁰. Kai kada ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje leisti atlikti ikiteisminio tyrimo pareigūnams tyrimą neatskleidžiant savo tapatybės nėra nurodoma, kad atliekant šiuos veiksmus siekiama paimti pavyzdį lyginamajam tyrimui, jei veiksmų atlikimo metu būtinybės to daryti nėra. Vis dėlto, tyrimo eigoje tokiai būtinybei atsiradus, veiksmų, kurių tikslas buvo nustatyti nusikalstamos veikos aplinkybes, išsiaiškinti ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn visus nusikaltimą padariusius asmenis, atlikimo metu padarytas pokalbio garso įrašas buvo panaudotas lyginamajam tyrimui atlikti – teismas konstatavo, kad asmens balso įrašą, gautą atliekant BPK 158 straipsnyje numatytus slaptuosius tyrimo veiksmus, panaudojant fonoskopiniam tyrimui atlikti nebuvo peržengtos teismo nutartyje nustatytos slaptų tyrimo veiksmų atlikimo bei jų metu gautų rezultatų panaudojimo ribos ir tikslai, kaip ir BPK reikalavimai, keliama lyginamųjų pavyzdžių paėmimo procedūrai⁴¹. Vis dėlto, BPK 158 straipsnio 5 dalis nurodo, kad savo tapatybės neatskleidžiantiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams kitas procesines prievartos priemones jų atliekamo slapto tyrimo metu galima taikyti tik tada, kai yra priimtas tai leidžiantis atitinkamas procesinis dokumentas, taigi, manytina, šio straipsnio apibrėžti tyrimo veiksmai neapima kitų procesinių prievartos priemonių taikymo. Galima daryti išvadą, kad lyginamieji asmens balso pavyzdžiai buvo gauti ir panaudoti įstatyme nenumatytu būdu.

Vadovaujantis minėtu siauroju (formaliuoju) požiūriu, slapta galima būtų atlikti kratą ir poėmį. Bendrosios kratos ir poėmio atlikimo procesinės taisyklės (atitinkamai BPK 145 straipsnio 4 dalis ir BPK 147 straipsnio 3 dalis) reikalauja, kad šių priemonių

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 10 d. nutartis Nr. 2K-263/2008.

⁴¹ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 17 d. nutartis Nr. 1A-197/2007.

taikymo metu būtų užtikrintas tam tikrų įstatyme nustatytų asmenų dalyvavimas. BPK 150 ir 150¹ straipsniuose numatytos procesinės prievartos priemonės iš esmės laikytinos kratos ir poėmio rūšimis. Teisiniu reglamentavimu, nustatytu minėtuose BPK straipsniuose, įvestos papildomos procesinės taisyklės, susijusios su asmenimis, kurių dalyvavimas reikalingas atliekant šiuos veiksmus. BPK 150¹ straipsnyje imperatyviai nustatyta, kad, siekiant atskleisti informacijos šaltinio paslaptį daromų kratos ir poėmio viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, jų dalyvių, žurnalistų patalpose ir transporto priemonėse, visais atvejais būtinas žurnalistų ir leidėjų organizacijų atstovų susirinkimo įgalioto atstovo arba šių patalpų, transporto priemonės savininko ar naudotojo pasiūlyto kviestinio dalyvavimas. BPK 150 straipsnio 2 dalyje imperatyviai nurodyta, kad darant kratas ir poėmius diplomatinį atstovybių patalpose (patalpose, kurioje yra diplomatinė atstovybė arba kurioje gyvena diplomatinės atstovybės nariai ir jų šeimos), būtinas prokuroro ir Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos atstovo dalyvavimas. BPK 150 straipsnio 1 dalyje numatyta dar viena papildoma apsauginė taisyklė – minėtose diplomatinį atstovybių patalpose kratas ir poėmius daryti galima tik diplomatinį atstovų prašymu ar sutikimu, kuris gaunamas per Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministeriją. Manytina, kad nustatydamas šias specialias procesines taisykles, įstatymų leidėjas siekė suteikti papildomą apsaugą ir didesnio laipsnio procesines prievartos priemones taikančių valstybės pareigūnų kontrolę. Nesiekiant vertinti BPK 150¹ straipsnyje nustatytų procesinių taisyklių pagrįstumo, pastebėtina, kad BPK 150 straipsnyje nustatytas teisinis reguliavimas kyla ir iš Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų – 1961 metų Vienos konvencijos dėl diplomatinį santykių⁴² 22 straipsnio 1 ir 3 dalyse numatyta, kad atstovybės patalpos neliečiamos, priimančiosios valstybės valdžios atstovai negali į jas įeiti negavę atstovybės vadovo sutikimo, o atstovybės patalpos, jų baldai ir kitas turtas, taip pat transporto priemonės turi imunitetą nuo kratos, rekvizicijos, arešto ir vykdomųjų veiksmų (22 straipsnio 3 dalis). Atsižvelgiant į BPK 150 ir 150¹ straipsniuose nustatytas specialias procesines taisykles, skirtas kratos ir poėmio atlikimui, manytina, kad įstatymų leidėjo valia šios dvi aptariamų kratos ir poėmio rūšys savo esme yra viešo pobūdžio, nors ir ribojamos ikiteisminio tyrimo paslaptimi. Be to, šių veiksmų atlikimas, manytina, susijęs ne tik su jų viešumu, bet ir su asmens, kurio atžvilgiu taikomi slaptieji veiksmai, veikla (profesija, pareigomis). Panašų į BPK 150 ir 150¹ straipsniuose nustatytą teisinį reguliavimą galima aptikti ir už baudžiamojo proceso įstatymo ribų, kituose Lietuvoje galiojančiuose teisės aktuose. Pavyzdžiui, Lietuvos

⁴² Vienos konvencija dėl diplomatinį santykių. *Valstybės žinios*, 1999-10-06, Nr. 83-2455.

Respublikos advokatūros įstatyme⁴³, kurio 46 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad krata ar poėmis advokato, įrašyto į Lietuvos praktikuojančių advokatų sąrašą, darbo vietoje, gyvenamosiose patalpose, transporto priemonėje, asmens krata, dokumentų, pašto siuntos apžiūra, patikrinimas ar poėmis gali būti atliekami tik dalyvaujant Lietuvos advokatūros advokatų tarybos nariui arba jos įgaliotam advokatui, o dalyvaujantis Lietuvos advokatūros advokatų tarybos narys arba jos įgaliotas advokatas turi užtikrinti, kad nebūtų paimti dokumentai, nesusiję su advokatui pareikštais įtarimais ar kaltinimais. Nagrinėjamu požiūriu specialus teisinis reguliavimas nustatytas ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo⁴⁴ (toliau – ir Prokuratūros įstatymas) 12 straipsnio 4 dalyje, Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo⁴⁵ 41 straipsnio 1 dalyje. Taigi, net ir vadovaujantis pirmuoju požiūriu BPK 158 straipsnyje numatytų veiksmų taikymo atžvilgiu, tiek slaptos kratos, tiek slapto poėmio BPK 150 ir 150¹ straipsnių atžvilgiu atlikimas, manytina, yra neleistas.

Kaip minėta, siaurasis (formalusis) požiūris BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo atžvilgiu laikytinas ne vieninteliu galimu būdu aiškinti savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų sampratai. Remiantis antruoju požiūriu BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo atžvilgiu (šį požiūrį galima būtų pavadinti plačiuoju, arba materialiuoju), pritartina, kad BPK 158 straipsnio 1 dalies antrajame sakinyje įstatymų leidėjo vartojamas žodis „gali“ rodo tai, kad nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimas konkrečiu atveju gali būti sudėtinė ikiteisminio tyrimo pareigūnų, atliekančių tyrimą neatskleidžiant savo tapatybės, vykdomų veiksmų dalis. Tačiau, skirtingai nuo anksčiau aptarto požiūrio, šiuo atveju būtų laikoma, jog BPK 158 straipsnio 1 dalyje numatyta procesinė prievartos priemonė, kaip slapto pobūdžio tyrimo veiksmas, yra atsieta nuo kitų BPK numatytų viešo pobūdžio procesinių prievartos priemonių, skirtų surinkti tyrimui reikšmingais laikytinus duomenis ir BPK numatytų ikiteisminio tyrimo veiksmų. Vienais iš tokio požiūrio atstovų, manytina, galima būtų laikyti teisės mokslininkus, savo mokslinėse publikacijose nurodančius, kad BPK nenumato tokių slaptų veiksmų, kaip slapta krata, slaptas patekimas į patalpas, transporto priemones,

⁴³ Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004-04-06, Nr. 50-1632 (su pakeitimais ir papildymais).

⁴⁴ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-10-19, Nr. 81-1514 (su pakeitimais ir papildymais).

⁴⁵ Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-07-31, Nr. 64-1931 (su pakeitimais ir papildymais).

techninių priemonių įrengimas ir eksploatavimas⁴⁶. Taigi, BPK 158 straipsnio 1 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas kitų, konkrečių, galimai leistinų atlikti veiksmų reglamentavimo prasme yra „tuščias“ – įstatyme vartojama formuluo­ tė „savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai“ tampa skėtine sąvoka, iš pirmo žvilgsnio, atrodytų, paliekančia visišką laisvę įstatymo taikytojui pačiam interpretuoti, kokie veiksmai konkrečiu atveju vykdant tyrimą yra galimi atlikti.

Atsakymą į klausimą, kokie konkretūs slaptieji veiksmai, be nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimo, atskiru atveju leistini atlikti ikiteisminio tyrimo pareigūnams, vykdantiems tyrimą neatskleidžiant savo tapatybės, bandoma pateikti Lietuvos baudžiamojo proceso teisės moksle. Bendro pobūdžio teisės literatūroje dėstoma, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnams vykdant tyrimą neatskleidžiant savo tapatybės, iš esmės gali būti atliekami dviejų kategorijų veiksmai: tai jau minėti nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai ir kiti, platesnio pobūdžio veiksmai, tokie kaip slaptas patekimas į gyvenamąsias patalpas ar transporto priemonės bei jų apžiūra; laikinas dokumentų paėmimas ir apžiūra; medžiagų, žaliavų, produkcijos pavyzdžių ar kitų objektų paėmimas tyrimui, neskelbiant apie jų paėmimą; kontrolinio gabenimo atlikimas; ryšių su asmenimis, tapusiais nusikalstamos veikos tyrimo objektais, užmezgimas ir t. t.⁴⁷ arba paprasčiausias aplinkos ir asmenų pažinimas juos stebint⁴⁸. Teismų praktikoje vadinami tie patys veiksmai⁴⁹, papildant šį sąrašą galimybe panaudoti technines priemones kontroliuojant ir fiksuojant asmens, kurio atžvilgiu atliekami slaptieji veiksmai, pokalbius, kitokį susižinojimą ar veiksmus, užmegzti ryšius su šiuo asmeniu ir šių kontaktų metu slapta daryti vaizdo ir garso įrašus⁵⁰. Pastebėtina, kad, remiantis tokia pozicija, vienai bendrai visumai nepagrįstai yra priskiriami tiek atskiri slaptieji tyrimo veiksmai, laikomi BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės dalimi, tiek tokių veiksmų eigos ir rezultatų fiksavimas – pastarajam, manytina, reikalinga nustatyti atskiras procesines taisykles⁵¹.

⁴⁶ BELEVIČIUS, L. Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumo probleminiai aspektai. Iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui)*: mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 350.

⁴⁷ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Pirmoji knyga. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 401.

⁴⁸ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 275.

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 30 d. nutartis Nr. 2K-544/2010.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2007 m. rugsėjo 25 d. nutartis Nr. 2K-563/2007.

⁵¹ Plačiau BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytų slaptųjų tyrimo veiksmų eigos ir rezultatų fiksavimo klausimas aptariamas šio darbo 25-27 puslapiuose.

I BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo sritį patenkančių veiksmų nebaigtinis sąrašas pateikiamas ne tik baudžiamojo proceso teisės moksle ar teismų praktikoje, bet ir žemesnės nei įstatymo galios teisės akte – jau anksčiau minėtose Rekomendacijose. Šių Rekomendacijų 52 punkte nustatyta, kad BPK 158 straipsniu vadovaujamosi atliekant slaptus veiksmus, tokius kaip slapta pašto ir dokumentų siuntų, pašto perlaidų ir jų dokumentų kontrolė; slaptos kratos ar apžiūros patalpoje ar kitoje vietoje, asmens kratos, asmens apžiūros, pašto siuntų, daiktų ir dokumentų poėmio atlikimas; slapto objektų pavyzdžių lyginamajam tyrimui paėmimas; slaptas patekimas į asmens būstą, tarnybines ir kitas patalpas, uždaras teritorijas, transporto priemones ir jų arba jose esančių daiktų ir dokumentų apžiūrėjimas ar paėmimas ir (ar) techninių priemonių panaudojimas šiose patalpose, transporto priemonėse, kitų su tuo susijusių teisėtų veiksmų atlikimas; ryšių su asmenimis, tapusiais nusikalstamos veikos tyrimo objektais, užmezgimas ir šių kontaktų metu asmenų pokalbių, kitokio susižinojimo ar veiksmų vaizdo ir (ar) garso įrašų slaptas darymas; slaptas techninių priemonių naudojimas, kontroliuojant ar fiksuojant asmenų pokalbius, kitokį susižinojimą ar veiksmus, kai nė vienam pokalbio, kitokio susižinojimo ar veiksmų dalyviui apie tokią kontrolę nėra žinoma (išskyrus elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolę); nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų, numatytų BPK 158 straipsnio 1 dalyje, atlikimas; kontroliuojamojo gabenimo atlikimas. Pastebėtina, kad dauguma iš šių veiksmų yra numatyti šiuo metu galiojančiame KŽĮ. Šio įstatymo 2 straipsnio 8 dalyje vardijami kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdai, kuriais laikomi ir agentūrinė veikla, apklausa, apžiūra, kontroliuojamasis gabenimas, nusikalstamos veikos imitavimas. Remiantis plačiuoju (materialiuoju) požiūriu BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo atžvilgiu, galima būtų svarstyti apie tai, kad BPK 158 straipsnio 1 dalies teisinio reguliavimo stoką galėtų kompensuoti šiose Rekomendacijose nustatytas teisinis reguliavimas. Manytina, kad su tuo susijusios bent dvi problemos.

Pirmoji problema susijusi su Rekomendacijų forma – šiomis Rekomendacijomis kaip teisės aktu, laikytinu baudžiamojo proceso teisės šaltiniu. Kai kurie teisės mokslininkai jokios diskusijos šiuo aspektu neįžvelgia – iš teisės literatūroje išdėstytų teiginių matyti, kad Rekomendacijų teisėtumas jiems abejonių nekelia. Pavyzdžiui, kontroliuojamojo gabenimo, kuris Rekomendacijose laikomas vienu iš veiksmų, kuriuos galima atlikti BPK 158 straipsnyje nustatyta tvarka, atžvilgiu teigiama, kad šis metodas taikomas, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas priima sprendimą taikyti procesinę prievartos priemonę, numatytą pagal BPK 158 straipsnį, ir yra būtinybė atlikti kontroliuojamąjį gabenimą, o

pagal BPK 158 straipsnį atliekant kontroliuojamąjį gabenimą gauti ir užfiksuoti faktiniai duomenys turi įrodomąją reikšmę ir gali būti pripažinti įrodymais teisme⁵². Šis klausimas reikalauja nuodugnesnio aptarimo.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785 ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymo⁵³ (toliau – ir Įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas) 48 straipsnio 3 ir 4 dalyse numatytas įpareigojimas Generaliniam prokurorui nurodytais klausimais patvirtinti rekomendacijas, tvarkas, proceso dokumentų pavyzdžius. Nagrinėjamos Rekomendacijos Generalinio prokuroro įsakymu buvo patvirtintos 2012 m. gruodžio 31 d. Pažymėtina, kad Įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas tokio pobūdžio rekomendacijų patvirtinti Generaliniam prokurorui įgaliojimų nesuteikė. Tiesa, tam tikrų įstatymų leidėjo suteiktų įgaliojimų užuomazgas galima matyti KŽĮ 25 straipsnio 2 dalyje, pagal kurią Lietuvos Respublikos Vyriausybei ar jos įgaliotai institucijai, kriminalinės žvalgybos pagrindinėms institucijoms ir Generaliniam prokurorui buvo pavesta patvirtinti KŽĮ įgyvendinamuosius teisės aktus. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pasisakoma, kad įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, o teisės aktų formuluotės – tikslios⁵⁴. Tuo tarpu KŽĮ 25 straipsnio 2 dalyje numatytas pavedimas, iš kurio nėra aišku, kokio pobūdžio ir kokios tiksliai srities klausimams reglamentuoti turi būti patvirtinti šie įgyvendinamieji teisės aktai, manytina, šio Konstitucinio Teismo formuluojamų kriterijų neatitinka. Laikantis tokios pozicijos, darytina išvada, kad šios Generalinio prokuroro rekomendacijos patvirtintos neturint tam reikalingų įgaliojimų.

Šiuo metu vyrauja nuomonė, kad ikiteisminio tyrimo stadijoje Generalinio prokuroro įsakymu patvirtintų teisės aktų galia praktiškai prilygsta įstatymų galiai ir ikiteisminio tyrimo pareigūnai bei prokurorai privalo vadovautis tokiais aktais⁵⁵. Ši pozicija turėtų būti grindžiama teisiniu reguliavimu, nustatytu Prokuratūros įstatymo 14 straipsnio 1 dalyje

⁵² LATAUSKIENĖ, E.; MATULIENĖ, S. Kontroliuojamasis gabenimas – *de lege lata*, procesinė prievartos priemonė – *de lege ferenda*. *Jurisprudencija*, 2006, t. 79, p. 63.

⁵³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4970 (su pakeitimais ir papildymais).

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708.

⁵⁵ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 32-33.

(Generalinio prokuroro norminiai aktai prokurorams privalomi) ir 16 straipsnio 2 dalyje (prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams Generalinio prokuroro patvirtintos rekomendacijos ir kiti teisės norminiai aktai, formuojantys ikiteisminio tyrimo, valstybinio kaltinimo ir nuosprendžių vykdymo kontrolės praktiką, yra privalomi). Vis dėlto, net ir šios įstatymo normos, argumentuojant tokio teisės akto privalomumu atitinkamiems baudžiamojo proceso subjektams, manytina, negali būti laikomos suteikiančiomis teisę poįstatyminiame teisės akte nustatyti teisinį reguliavimą, prieštaraujantį nustatytajam įstatyme, ar nepagrįstai jį išplečiantį. Šiuo atveju, manytina, Generalinis prokuroras poįstatyminio akto, kurio priėmimo kompetencija jam nebuvo suteikta, pagalba įtvirtino naujas procesines taisykles, nenustatytas baudžiamojo proceso įstatyme. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją nominalūs įstatymų leidėjai, kurių abiejų įstatymų leidybos galios kartu yra ir suvaržytos, Lietuvoje yra du: Lietuvos Respublikos Seimas ir Tauta⁵⁶. Teismų veikloje viena iš funkcijų (papildomų, išvestinių iš teisės taikymo funkcijos, kartu su teisės aiškinimo funkcija) gali būti laikoma ir teisės kūrimo funkcija⁵⁷. Prokuratūra pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją nėra laikoma teisminės valdžios dalimi, nelaikoma ir vykdančia valstybės valdžią. Nors įvairiose valstybėse prokuratūros statusas skiriasi, visuotinai sutinkama, kad pagrindinė prokuratūros atsakomybė yra baudžiamasis persekiojimas⁵⁸, o ne teisės aktų leidyba. Teisės literatūroje buvo išsakyta nuomonė, kad tokio pobūdžio rekomendacijose sukuriamą BPK normomis nenumatyta, iš esmės nauja žmogaus teisių ir laisvių ribojimo tvarka⁵⁹. Pritartina nuomonei, kad tokiu būdu Rekomendacijomis išplečiamas BPK nustatytas teisinis reguliavimas, tuo dar plačiau skverbiantis į asmens privataus gyvenimo sferą⁶⁰, todėl šių, kaip ir kai kurių kitų, rekomendacijų teisėtumo klausimas pagrįstai keliamas baudžiamojo proceso teisės doktrinoje.

Teisės teorijoje sutinkama, kad, žvelgiant iš teisinių santykių subjektų pozicijos, teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas gali būti pakankamas arba nepakankamas: pakankamu laikytinas toks teisinis reguliavimas, kai teisės šaltiniuose nustatyti elgesio modeliai yra „išbaigti“ tokiu mastu, jog į juos gali aiškiai orientuotis ir teisę realizuojantys subjektai, ir institucijos, kontroliuojančios, ar socialinių santykių subjektų

⁵⁶ RAGAUSKAS, P. Įstatymų leidėjų kompetencija ir diskrecija. *Teisė*, 2005, t. 55, p. 144.

⁵⁷ PIKELIS, A. Baudžiamųjų įstatymų teisėkūra. Teisėjo požiūris. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 85.

⁵⁸ PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 306-309.

⁵⁹ ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Vilnius: Saulelė, 2007, p. 180.

⁶⁰ MERKEVIČIUS, R. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijų kaip baudžiamojo proceso teisės šaltinių problematika. *Teisė*, 2013, t. 88, p. 83.

elgesys nenukrypsta nuo oficialiai sankcionuoto modelio, o nepakankamu – toks, kai šie orientyrai yra arba santykinai abstraktūs, nurodantys tik bendrą elgesio kryptį, arba kai pirminiuose teisės šaltiniuose, kurie gali būti kiti, nei juose įtvirtintas atitinkamas elgesio modelis, numatyta, jog jų nuostatos gali būti realizuotos arba socialinis elgesys gali būti kontroliuojamas tik esant papildomiems teisiniams sprendimams⁶¹. Vadovaujantis plačiuoju (materialiuoju) požiūriu BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo atžvilgiu, BPK 158 straipsnio 1 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas laikytinas nepakankamu. Susiklosčiusi situacija iš dalies gali priminti įstatymo blanketiškumo požymį, rodantį, jog tam tikra teisės normos dalis nėra išdėstyta viename teisės akte ir jos turinio reikia ieškoti kitame teisės akte⁶². Nors baudžiamosios teisės doktrinoje buvo išsakyta nuomonė, jog, šiuolaikinėmis sąlygomis, blanketinės normos (blanketinės dispozicijos) baudžiamajame įstatyme yra svarbios ir net neišvengiamos⁶³, vis dėlto panašus požiūris baudžiamojo proceso įstatymo atveju, būtent, nagrinėjamo BPK 158 straipsnio ir Rekomendacijų kontekste, manytina, yra negalimas. Šiuo metu galiojančiame BPK galima rasti atvejų, kai baudžiamojo proceso įstatymas nukreipia teisės taikytoją į kitą įstatymą (pavyzdžiui, BPK 80 straipsnio 5 punktas, BPK 93 straipsnio 3 dalis, BPK 121 straipsnio 6 dalis), tačiau visi šie nukreipimai turi aiškią tekstinę išraišką pačiame baudžiamojo proceso įstatyme. BPK 158 straipsnio 1 dalies atveju jokio tiesiogiai įtvirtinto nukreipimo į kitą teisės aktą nėra.

Antroji problema susijusi su Rekomendacijų turiniu – pačiais veiksmais, kurie, kaip nurodo Rekomendacijos, taikomi BPK 158 straipsnyje nustatyta tvarka. Kaip minėta, šie veiksmai iš esmės sutampa su veiksmais, šiuo metu galiojančiame KŽĮ laikomais kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdais. Gali kilti diskusija: ar, tokiu atveju, jei laikomasi plačiojo (materialiojo) požiūrio BPK 158 straipsnio taikymo atžvilgiu, tai reiškia, teigiant, jog BPK 158 straipsnio 1 dalyje nesant nustatyto išsamaus teisinio reguliavimo, jo galima ieškoti kituose teisės aktuose, ir ieškant atitinkamo teisinio reguliavimo būtent Rekomendacijose, jose numatyti veiksmai, iš esmės esantys kriminalinės žvalgybos veiksmais, gali būti taikomi baudžiamojo proceso metu vykdomoje veikloje.

⁶¹ KŪRIS, E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas. *Jurisprudencija*, 2001, t. 23 (15), p. 47.

⁶² ŠVEDAS, P. Blanketinės dispozicijos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, 2010, t. 77, p. 183.

⁶³ BIELIŪNAS, E. Baudžiamojo įstatymo blanketinės dispozicijos ir jų taikymas kvalifikuojant nusikalstamas veikas. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Liber Amicorum profesorui Jonui Prapiečiui. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 128.

Lietuvoje įstatymų leidėjas sąmoningai ar nesąmoningai išvengė aiškaus ikiteisminio tyrimo ir kriminalinės žvalgybos⁶⁴ tyrimo atribojimo⁶⁵. Teismų praktikoje buvo išsakyta nuomonė, kad nusikalstamos veikos ir ją padariusių asmenų išaiškinimas gali susidėti iš dviejų stadijų: kriminalinės žvalgybos ir ikiteisminio tyrimo⁶⁶. Net Konstitucinis Teismas viename iš nutarimų, tiesa, lakoniškai pažymėjo, kad ikiteisminis tyrimas apima ir operatyvinę veiklą⁶⁷, tuokart šio aspekto plačiau nenagrinėdamas. Be to, šiuo metu yra pakitęs duomenų, kurie teismo proceso metu gali būti pripažinti įrodymais, vertinimas, sutinkant, jog įrodymais atskirais atvejais pripažintini ir duomenys, gauti ne tik BPK, bet ir kitų įstatymų nustatyta tvarka (BPK 20 straipsnio 1 dalis).

Teisės literatūroje kartais nurodoma, kad kriminalinė žvalgyba turėtų būti suprantama kaip viena iš specifinių teisinių valstybės kovos su nusikalstamumu priemonių (formų), kurios pobūdis, tikslai ir jų siekimo būdai negali neapriboti tam tikrų konstitucinių žmogaus teisių⁶⁸. Kriminalinei žvalgybai keliami uždaviniai, vardijami KŽĮ 4 straipsnyje, skiriasi nuo baudžiamojo proceso paskirties. Manytina, kad bendru ikiteisminio tyrimo ir kriminalinės žvalgybos sąlyčio tašku, pačia bendriausia prasme, galima būtų laikyti nusikalstamą veiklą, dažniausiai kaip tęstinio pobūdžio veiklą. Galbūt kriminalinė žvalgyba gali būti laikoma platesne, įvairesne veikla, nei BPK nustatytų procesinių prievartos priemonių taikymas, neapsiribojanti nusikalstamų veikų prevencija ar išaiškinimu⁶⁹, o kai kurių autorių nuomone, plačiąja prasme net apimančia žvalgybą, kontržvalgybą, valstybės ir tarnybos paslapčių saugojimą⁷⁰. Antra vertus, pritartina nuomonei, kad tokie kriminalinei žvalgybai keliami uždaviniai kaip, tarkim, nusikalstamų veikų išaiškinimas bei rengiančių, darančių ar padariusių nusikalstamas veikas asmenų

⁶⁴ Lietuvoje, iki 2015 m. sausio 1 d., kada įsigaliojo KŽĮ, dažniausiai buvo vartojama „operatyvinės veiklos“, o ne „kriminalinės žvalgybos“ sąvoka. Pastaroji sąvoka laikytina tikslesne, todėl šiame darbe ji vartojama KŽĮ, teismų praktikos ir mokslinių straipsnių kontekste, o „operatyvinės veiklos“ sąvoka vartojama iki 2015 m. sausio 1 d. galiojusių įstatymų ir Konstitucinio Teismo doktrinos kontekste.

⁶⁵ PRAPIESTIS, J.; GIRDAUSKAS M. Baudžiamojo proceso kodekso taikymo problemos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2012, p. 307.

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 29 d. nutartis Nr. 2K-72/2008; Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjos 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis Nr. 1S-776-134/2008.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105.

⁶⁸ PETROŠIUS, D. Operatyvinės veiklos įstatymo raida žmogaus teisių apsaugos kontekste. *Jurisprudencija*, 2004, t. 63 (55), p. 127.

⁶⁹ TARASEVIČIUS, P. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis. *Jurisprudencija*, 2003, t. 49 (41), p. 73.

⁷⁰ ŽILINSKAS, D. Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema. *Jurisprudencija*, 2003, t. 49 (41), p. 62.

nustatymas (KŽĮ 4 straipsnio 2 punktas) – užduotis, sprendina taikant baudžiamojo proceso teisės normas, o jau minėto kriminalinės žvalgybos tyrimo atlikimas įgyvendinant tokį uždavinį, laikytinas kritikuotinu⁷¹. Baudžiamojo proceso teisės moksle galima įžvelgti diskusiją, net kuriai teisės šakai priklauso kriminalinės žvalgybos teisinis reglamentavimas. Kai kurių autorių nuomone, dalis jo patenka į įvairių teisės šakų (konstitucinės teisės, administracinės teisės, baudžiamojo proceso teisės, policijos teisės) reglamentavimo sritį⁷², darant išvadą, kad kriminalinės žvalgybos teisiniu reguliatoriumi laikytina policijos teisė. Taip pat yra nuomonių, kad, remiantis pačių kriminalinės žvalgybos veiksmų, jų tikslų bei įgaliojimus turinčių subjektų reglamentavimo analize, kriminalinei žvalgybai reglamentuoti skirtas įstatymas neturi vieningo, savarankiško reguliavimo dalyko, o kriminalinė žvalgyba apskritai laikytina nereikalingu, dirbtiniu konstrukt⁷³. Taigi, apibendrintai teigiant, baudžiamojo proceso veikla ir kriminalinės žvalgybos veikla yra skirtingos teisinės kategorijos. Tai rodo ir LAT pozicija, pagal kurią, pradėjus ikiteisminį tyrimą, duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, renkami tik BPK nustatyta tvarka, o kitų įstatymų nustatyta tvarka duomenys paprastai renkami prieš ikiteisminio tyrimo pradžią – šiam prasidėjus, kitais įstatymais remiantis tik ieškoma duomenų šaltinių, kuriuos nustačius atliekami proceso veiksmai⁷⁴.

Pastebėtina, kad iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiam BPK nebuvo numatytos nei šiuo metu galiojančio BPK 158 straipsnyje, nei BPK 159 straipsnyje įtvirtintos procesinės prievartos priemonės. Tačiau, pavyzdžiui, galimybė taikyti nusikalstamos veikos imitacijos modelį buvo numatyta jau 1992 m. liepos 15 d. pirmajame Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatyme⁷⁵ (kaip ir kituose, 1997 m. bei 2002 m. birželio 20 d.⁷⁶ (toliau – ir 2002 m. OVI) operatyvinės veiklos įstatymuose). Taip pat šiame įstatyme vadinamiesiems „atskiriems operatyviniams veiksams ir techninėms operatyvinės veiklos priemonėms“ buvo priskirtas ir toks veiksmas, kaip slapta gyvenamosios patalpos apžiūra. Taigi, galimybė atlikti išoriškai panašaus, lyginant su šiuo metu galiojančio BPK 158 ir 159 straipsniais, turinio veiksmus ne procesinės veiklos rėmuose egzistavo jau nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo pradžios.

⁷¹ GODA, G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos. *Teisė*, 2006, t. 58, p. 80.

⁷² ŽILINSKAS, D. Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema. *Jurisprudencija*, 2003, t. 49 (41), p. 55.

⁷³ GODA, G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos. *Teisė*, 2006, t. 58, p. 75.

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Biuletenis „Teismų praktika“*, Nr. 27, 2007.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1992-08-10, Nr. 22-639 (su pakeitimais ir papildymais).

⁷⁶ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002-06-28, Nr. 65-2633 (su pakeitimais ir papildymais).

Teisės literatūroje pabrėžiami veiksmų, numatytų tiek KŽĮ, tiek BPK, skirtumai, pavyzdžiui, nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atžvilgiu teigiama, kad taikant šiuos veiksmus KŽĮ nustatyta tvarka, siekiama įsislaptinti, įgyti kitų asmenų pasitikėjimą, o taikant šiuos veiksmus BPK nustatyta tvarka – nustatyti asmenis, darančius nusikaltimus⁷⁷. Vis dėlto, tai, kokiam tikslui pasiekti tam tikri veiksmai taikomi, manytina, neturi realios įtakos tam, kaip šie veiksmai išoriškai taikomi. Iš EŽTT sprendimų, priimtų bylose *Ramanauskas prieš Lietuvą*, *Malininas prieš Lietuvą*, *Lalas prieš Lietuvą*, matyti, kad provokacijos faktas, kaip ir Konvencijos pažeidimas, nustatytas šiais atvejais atlikus nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus tuo metu galiojusio 1997 m. OVĮ nustatyta tvarka. Kaip minėta, šiuo metu galiojančiame KŽĮ nusikalstamos veikos imitavimas traktuojamas kaip kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdas. Tuo tarpu BPK numatytas nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimas laikomas procesine prievartos priemone. Tiek taikant KŽĮ, tiek BPK numatytus veiksmus gali būti suvaržomos žmogaus teisės. Pavyzdžiui, KŽĮ 2 straipsnio 22 dalyje pripažįstama, kad panaudojant technines priemones specialia tvarka yra apribojama žmogaus teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą. Taigi, nepaisant to, kaip tokie veiksmai bus vadinami įstatymų leidėjo, ar informacijos rinkimo būdais, ar kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmiais, manytina, kad savo esme šie veiksmai turėtų būti laikomi prievartos priemonėmis.

Kai kurie iš mokslininkų, prisidėjusių prie šiuo metu galiojančio baudžiamojo proceso įstatymo kūrimo, teigia, kad kuriant šį teisės aktą sprendimas perkelti į jį minėtus veiksmus buvo priimtas atsižvelgiant į teisinėje valstybėje vyraujančią poziciją, jog procesinės prievartos ribos turi būti aiškiai apibrėžtos, bei manant, kad tai pasiekti tikslingiausia visas prievartos priemones įtvirtinant viename, baudžiamojo proceso, įstatyme, kadangi nusikalstamų veikų tyrimas bei baudžiamųjų bylų nagrinėjimas vyksta pagal baudžiamojo proceso įstatymo normas⁷⁸. Tokio pobūdžio slaptų veiksmų reglamentavimo pokyčiai, manyta, bus perspektyvūs ir žmogaus teisių bei laisvių pažeidimų prevencijos prasme⁷⁹. Laikantis nuomonės, kad visos prievartos priemonės turi būti reglamentuotos viename įstatyme, visų prievartos priemonių, šiuo metu numatytų teisės akte, kuris nėra skirtas baudžiamojo proceso teisinių santykių reglamentavimui (KŽĮ), reglamentavimas turėtų būti perkeltas į BPK – manytina, kad to ir buvo siekta

⁷⁷ ŠIMKUS, K. Nusikalstamos veikos imitacijos modelio ir slaptosios operacijos vieta operatyvinėje veikloje. *Jurisprudencija*, 2003, t. 42 (34), p. 66.

⁷⁸ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 278.

⁷⁹ LIPNICKAS, E. Kriminalistinis neviešų veiksmų integracijos į Lietuvos baudžiamąjį procesą vertinimas. *Jurisprudencija*, 2005, t. 76 (68).

kuriant šiuo metu galiojantį baudžiamojo proceso įstatymą. Tokios prievartos priemonės tiesiogiai būtų vadinamos procesinėmis ir formaliai priklausytų „kitų procesinių prievartos priemonių“, kuriomis siekiama surinkti tyrimui reikšmingais laikytinus duomenis, kategorijai. Išsprendus slaptųjų veiksmų taikymo pagal BPK problemą, reikėtų svarstyti ir prievartos priemonių reglamentavimo KŽĮ klausimą. Teisės literatūroje galima rasti pagrįstų nuomonių, kad, perkėlus prievartos priemonių teisinį reglamentavimą į baudžiamojo proceso įstatymą, KŽĮ jo galima būtų visiškai atsisakyti⁸⁰.

Aptarus tiek siaurąjį, tiek platųjį požiūrius BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo atžvilgiu, galima daryti išvadą, kad šiuo metu BPK 158 straipsnio 1 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas turėtų būti tobulinamas. Bet, manytina, tobulinant baudžiamojo proceso įstatymo tekstą, nereikėtų išimtinai remtis nei siauroju, nei plačiuoju požiūriais, o, pasinaudojus gerosiomis abiejų savybėmis, formuoti trečiąjį (mišrųjį), galimą požiūrį. Prieš tai dar reikėtų aptarti BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytų procesinių prievartos priemonių eigos ir rezultatų fiksavimo klausimą.

Bendroji norma, BPK reglamentuojanti tyrimo veiksmų eigos ir rezultatų fiksavimą, yra BPK 179 straipsnio 1 dalis, nustatanti, kad tyrimo veiksmus atliekant rašomi protokolai. BPK 158 straipsnio 8 dalyje įstatymų leidėjo nustatyta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas dėl atliktų veiksmų fakto surašo protokolą, išdėstydamas tik tyrimui reikšmės turinčius duomenis. BPK 159 straipsnio atveju to pasakyta nėra, bet, atsižvelgiant į *lex generalis* BPK 179 straipsnio 1 dalį, pagal kurią toks protokolai yra pagrindinis proceso veiksmų fiksavimo būdas⁸¹, jis taip pat turėtų būti rašomas. Pabrėžtina, kad slaptųjų veiksmų protokolo pildymas taip pat yra specifinis dėl atliekant šiuos veiksmus dalyvavusių pareigūnų asmens tapatybės atskleidimui keliamų reikalavimų – protokolą ir jo priedus pasirašo ikiteisminį tyrimą atliekantis pareigūnas, bet ne slaptuosius veiksmus tiesiogiai atlikę pareigūnai⁸².

Rekomendacijų 61 ir 63 punktuose įtvirtinama pareiga prokurorui, norint nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimo BPK 158 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka metu vykdyti veiksmų eigos fiksavimą (fotografuoti, filmuoti, daryti vaizdo ir (ar) garso įrašą), šiuos veiksmus nurodyti prašyme ikiteisminio tyrimo teisėjui – to paties leidžiama prašyti ir atliekant nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus BPK 159

⁸⁰ GODA, G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos. *Teisė*, 2006, t. 58, p. 82; LIPNICKAS, E. Kriminalistinis neviešų veiksmų integracijos į Lietuvos baudžiamąjį procesą vertinimas. *Jurisprudencija*, 2005, t. 76 (68), p. 32.

⁸¹ BELEVIČIUS, L. Techninių priemonių panaudojimas baudžiamojo proceso veiksmams fiksuoti. *Jurisprudencija*, 2004, t. 59 (51), p. 91.

⁸² BUČIŪNAS, G. *Slaptas sekimas: teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2012, psl. 344.

straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka. Nei BPK 158 straipsnyje, nei BPK 159 straipsnyje panašios taisyklės apie šią proceso veiksmų atlikimo procesinę tvarką bei formą nėra nustatytos. Tiesa, iš teismų baigiamuosiuose aktuose vartojamų formuluočių galima matyti, kad kartais BPK 158 straipsnis laikomas savaime apimančiu garso fiksavimo technikos įrengimą gyvenamose ar negyvenamose patalpose, automobiliuose ir kitose vietose⁸³. Vis dėlto konkrečiu atveju teismas, nesutikdamas su kasatoriaus pozicija, kad garso fiksavimo technikos įrengimo patalpose, automobiliuose ir kitose vietose galimybės BPK nenumato, rėmėsi ne BPK nustatytu teisiniu reguliavimu, o Generalinio prokuroro įsakymais patvirtintomis rekomendacijomis, kuriose buvo nurodyta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai, atlikdami tyrimą neatskleisdami savo tapatybės, gali slapta daryti vaizdo ir garso įrašus, įrengti ir išmontuoti tam reikalingas technines priemones – teismo nuomone, šie veiksmai buvo sankcionuoti ikiteisminio tyrimo teisėjos nutartimi, priimta nepažeidžiant BPK 158 straipsnio 1, 2, 3 dalių reikalavimų⁸⁴. Taigi, teismas iš esmės nesiaiškino, ar BPK 158 straipsnyje nustatytas teisinis reguliavimas leidžia daryti slaptųjų tyrimo veiksmų eigos ir rezultatų fiksavimą, o tik pateikė nuorodą į žemesnės nei įstatymo galios teisės aktų nuostatas, kuriomis (kaip anksčiau aptarta, nepagrįstai) tokia galimybė suteikiama. Tuo tarpu kriminalinės žvalgybos veikloje techninių priemonių panaudojimas įteisinamas įstatymo lygiu – KŽĮ 2 straipsnio 20-22 punktuose įtvirtintos techninių priemonių panaudojimo bendrąja ir specialiąja tvarka sąvokos.

Remiantis BPK 179 straipsnio 1 dalimi, atliekant tyrimo veiksmą galima filmuoti, daryti vaizdo ar garso įrašus. Vis dėlto, BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytų procesinių prievartos priemonių taikymo atveju, filmavimas, vaizdo ar garso įrašų darymas, manytina, ne tik pačia bendriausia prasme atlieka duomenų fiksavimo funkciją (kaip, pavyzdžiui, gali būti akistatos, parodymo atpažinti ar eksperimento atvejais, kai proceso dalyviai nedelsiant sužino apie atliekamą tyrimo veiksmo eigos fiksavimą), o yra laikytinas sudėtine procesinės prievartos priemonės taikymo dalimi, jos tąsa, be kurios kai kurių slaptųjų veiksmų, tokių kaip nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai, taikymas konkrečiu atveju būtų sunkiai įsivaizduojamas, ir lemia dar intensyvesnę žmogaus teisių ir laisvių varžymą. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje (tiesa, operatyvinės veiklos kontekste, bet prasmės tai nekeičia) pripažįstama, kad teismo sankcija atlikti operatyvinius veiksmus apima ir jų metu gautos informacijos įtvirtinimą techninėmis

⁸³ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 13 d. nuosprendis Nr. 1A-232/2010.

⁸⁴ *Ibid.*

priemonėmis, nes tai paprastai yra neatskiriamas šių veiksmų elementas⁸⁵. Tačiau LAT šiuo aspektu laikosi griežtesnės pozicijos. Praktikoje pasitaikė situacija, kada, atlikus slaptus (taip pat kriminalinės žvalgybos) veiksmus, šių veiksmų atlikimo protokole buvo nurodyta, kad darytas „slaptas garso įrašymas“. Priimdamas sprendimą perduoti bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka, LAT pasisakė, kad „slaptas garso įrašymas“ kaip atskiras kriminalinės žvalgybos veiksmas įstatyme nėra numatytas, todėl nėra aišku, kokiomis įstatymo normomis vadovaujantis buvo daromi garso įrašai, o to nežinant, prarandama galimybė patikrinti, ar šie įrašai teisėti⁸⁶. Šiuo metu galiojantis BPK 158 ir 159 straipsniuose nustatytas teisinis reguliavimas nenumato galimybės daryti garso ir vaizdo įrašus bei filmuoti. Taigi, norint atlikti minėtų slaptųjų tyrimo veiksmų eigos ir rezultatų fiksavimą, tokia galimybė, turėtų būti *expressis verbis* numatyta BPK 158 ir 159 straipsniuose.

Grįžtant prie mišriojo požiūrio į BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės teisinio reglamentavimo tobulinimą, manytina, kad BPK 158 straipsnio 1 dalį reikėtų išplėsti, tikslinant tai, kokius veiksmus savo tapatybės neatskleidžiantiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams, neįskaitant nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimo, konkrečiu atveju būtų galimybė atlikti. Pasinaudojant siaurojo (formaliojo) požiūrio teiginiais, BPK 158 straipsnio 1 dalyje galima būtų nustatyti, kad, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, atlikdami tyrimą neatskleidžiant savo tapatybės, slapta gali paimti pavyzdžius lyginamajam tyrimui; atlikti asmens apžiūrą, asmens kratą, pašto siuntų poėmį; atlikti kratą ar poėmį patalpoje, transporto priemonėje, kitoje vietoje – išskyrus patalpą, kurioje yra diplomatinė atstovybė ar kurioje gyvena diplomatinės atstovybės nariai bei jų šeimos ir viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, jų dalyvių, žurnalistų patalpose bei transporto priemonėse, siekiant atskleisti informacijos šaltinio paslaptį; esant prokuroro pavedimui, atlikti susipažinimą su informacija; atlikti fotografavimą, filmavimą, matavimą, rankų atspaudų ar pavyzdžio genetinei daktiloskopijai paėmimą; atlikti daiktų, dokumentų ar kitų objektų apžiūrą. Tokiu būdu BPK 158 straipsnio 1 dalyje būtų numatyta, kad viešo pobūdžio kitos procesinės prievartos priemonės, skirtos reikšmingais laikomiems tyrimo duomenims surinkti, gali būti atliekamos ir slapta. Pasinaudojant plačiojo (materialiojo) požiūrio teiginiais, BPK 158 straipsnio 1 dalyje papildomai būtų galima nustatyti, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai, atlikdami tyrimą

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105.

⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 28 d. nutartis Nr. 2K-332/2006.

neatskleidžiant savo tapatybės, taip pat slapta gali užmegzti ryšius ir bendrauti su asmenimis, tapusiais nusikalstamos veikos tyrimo objektais; atlikti pašto ir dokumentų siuntų, pašto perlaidų ir jų dokumentų kontrolę; patekti į asmens būstą, tarnybines ir kitas patalpas, uždaras teritorijas, transporto priemones. Taip pat turėtų būti numatyta galimybė visų anksčiau išvardintų veiksmų atlikimo metu techninėmis priemonėmis daryti vaizdo įrašus ar (ir) garso įrašus ar (ir) filmuoti arba kitokiu būdu fiksuoti šių veiksmų eigą. Analogišką taisyklę dėl veiksmų eigos fiksavimo, manytina, būtų tikslinga nustatyti ir BPK 159 straipsnyje. BPK, manytina, galėtų būti papildytas ir nauju straipsniu, kuriame nustatytu teisiniu reguliavimu slaptųjų procesinių prievartos priemonių sistema būtų papildyta nauja, penktąja, slaptąja procesine prievartos priemone – kontroliuojamuoju gabenimu, joje taip pat nustatant analogišką taisyklę dėl veiksmų eigos fiksavimo.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad slaptųjų agentų procesinės veiklos, kaip neviešo pobūdžio, slaptos, specialios tyrimo veiklos, svarba įrodinėjimo procese yra pripažįstama tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu mastu, nors Lietuvos Respublikoje galiojančiuose teisės aktuose vartojamos nagrinėjama tema aktualios sąvokos nesutampa su sąvokomis, vartojamomis tarptautiniuose teisės aktuose ir EŽTT jurisprudencijoje. Tokio pobūdžio veikla dažniausiai yra susijusi su konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių ribojimu, todėl įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris būtų aiškus ir išsamus. Šiuo metu BPK 158 ir 159 straipsniuose nustatytas teisinis reguliavimas laikytinas nepakankamai aiškiu ir išsamiu, paliekančiu erdvės diskusijoms bei skirtingam interpretavimui, todėl turėtų būti tikslinamas.

2. SLAPTŲJŲ AGENTŲ PROCESINĖS VEIKLOS LEGITIMUMO SĄLYGOS

Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje yra skiriami įvairūs požymiai, būdingi procesinėms prievartos priemonėms, įskaitant ir slaptuosius tyrimo veiksmus. Esminiu požymiu laikytinas procesinės prievartos priemonės taikymo nulemiamas įsiskverbimas į žmogaus teises, jų suvaržymas, apribojimas⁸⁷. Taikant slaptuosius tyrimo veiksmus, dažnai suvaržoma žmogaus teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą. Nors EŽTT yra pasisakęs, kad galimybės, o ir būtinybės tiksliai apibrėžti sąvoką „privatus gyvenimas“ nėra⁸⁸, Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra konstatavęs, jog privataus gyvenimo sąvoka apima žmogaus gyvenimo būdą, šeiminingą padėtį, gyvenamąją aplinką, santykius su kitais asmenimis, pažiūras, įsitikinimus, įpročius, fizinę ir psichinę būklę, sveikatą, garbę, orumą, o privataus gyvenimo neliečiamumas suponuoja teisę į privatumą, kuri apima asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti gautą, surinktą konfidencialią informaciją⁸⁹. Slaptieji veiksmai kiekvienu atveju turi būti atlikti tinkamai, kad neišvengiamas žmogaus teisių varžymas, kurį nulemia procesinės prievartos priemonės taikymas, neperaugtų į žmogaus teisių pažeidimą. Žmogaus teisių apsauga taikant procesinę prievartos priemonę laikytina pagrindine tokios priemonės teisėtumo sąlyga.

EŽTT ne kartą yra konstatavęs Konvencijos pažeidimus valstybės pareigūnams netinkamai atlikus nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus. Nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimas glaudžiai susijęs su asmens provokavimo padaryti nusikalstamą veiką problema. Praktikoje neretai kyla diskusijų, ar atliekant konkretų tyrimą slapųjų agentų veikla neperžengė aktyvumo ribos, kada asmuo, prieš kurį atliekami nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai, yra pripažįstamas sukurstytu padaryti nusikalstamą veiką, tokiu būdu ją dirbtinai sukuriant ir slaptiesiems agentams perimant „agentų provokatorių“ vaidmenį.

Nors tiek BPK 158 straipsnio 4 dalyje, tiek BPK 159 straipsnio 3 dalyje yra nustatytas draudimas provokuoti asmenį padaryti nusikalstamą veiką, pati provokacijos sąvoka BPK nėra įtvirtinta. Šiuo metu galiojančiame KŽĮ (5 straipsnio 4 dalis) provokacija suprantama

⁸⁷ GODA, G. Procesinės prievartos priemonės samprata. *Teisė*, 1998, t. 32, p. 66-67.

⁸⁸ Plačiau žiūrėti: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas *Niemietz prieš Vokietiją* byloje, Nr. 13710/88.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1-7.

kaip spaudimas, aktyvus skatinimas ar kurstymas padaryti nusikalstamą veiką apribojant asmens veiksmų pasirinkimo laisvę, jei dėl to asmuo padaro ar kėsiasi padaryti nusikalstamą veiką, kurios prieš tai neketino padaryti. Manytina, kad provokacijos kaip draudžiamo veiksmo sąvoką įtvirtinti įstatymo lygiu paskatino 2000 m. gegužės 8 d. Konstitucinio Teismo nutarimas. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas, pabrėždamas valstybės ir jos institucijų pareigą užkirsti kelią nusikaltimams, priminė, jog nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai gali būti tik viena iš taikomų priemonių, kai reikia išaiškinti asmens rengiamą ar jau pradėtą daryti nusikaltimą, be to, institucijos negali nustatyti teisinio reguliavimo, leidžiančio valstybės specialiosioms tarnyboms kurstyti, provokuoti asmenį padaryti nusikalstamą veiką, taip sukuriant pagrindą jį nubausti: nusikalstamą veiką imituojančiais veiksmais asmuo negali būti nei kurstomas, provokuojamas padaryti naują nusikalstamą veiką, nei kurstomas padaryti nusikaltimą, kurį jis rengė ir šiuos pasirengimo veiksmus nutraukė – slaptųjų agentų veikloje fizinės prievartos, psichinės prievartos, kitokio pobūdžio aktyvaus spaudimo, kurstymo, provokavimo požymių turintis elgesys yra draudžiamas⁹⁰. Galima teigti, kad Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje suformulavo kriterijus, kuriems esant nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimas pripažįstamas neteisėtu: *pirma*, nustatytų veiksmų ribų nepaisymas, *antra*, nusikalstamos veikos provokavimas, *trečia*, piktnaudžiavimas veiksmais kitokiu būdu.

Pastebėtina, kad Konstitucinis Teismas šiame nutarime rėmėsi EŽTT sprendimu, priimtu byloje *Teixeira de Castro prieš Portugaliją*⁹¹ (1998 m.). Šioje byloje slaptieji agentai, tariamai siekdami įsigyti narkotinės medžiagos, pirmu bandymu to padaryti nepavykus, pasinaudodami net dviejų tarpininkų paslaugomis, susisiektė su pareiškėju, kuris sutiko parduoti pageidaujamos narkotinės medžiagos. Paminėtina, kad pareiškėjas savo namuose neleistinių medžiagų nelaikė, pats įsigijo pareigūnų nurodytą jų kiekį iš trečiojo asmens, tik tada, pardavęs juos slaptiesiems agentams, jų buvo sulaikytas. Šiuo atveju teisėjų kolegija nurodė, kad yra skirtumas tarp atvejų, kuomet slaptųjų agentų veiksmai nulėmė iki tol neegzistavusio nusikalstamo ketinimo susiformavimą ir atvejų, kada asmens tyčia atlikti nusikalstamus veiksmus jau anksčiau buvo susiformavusi. Teismas, kaip ir byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, abejojo slaptųjų veiksmų atlikimui būtino faktinio pagrindo egzistavimu, nes byloje nebuvo duomenų, leidžiančių įtarti

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105.

⁹¹ Plačiau žiūrėti: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. birželio 9 d. sprendimas *Teixeira de Castro prieš Portugaliją* byloje, Nr. 44/1997/828/1034.

pareiškėją prekyba narkotinėmis medžiagomis, priešingai – jis nebuvo teistas, iki šiol jo atžvilgiu niekada nebuvo atliekamas ikiteisminis tyrimas. Teisėjų kolegija, įvertinusi tai, kad slaptieji agentai informacijos apie pareiškėjo nusikalstamą veiką neturėjo, apie pareiškėją sužinojo atsitiktinai, į baudžiamojo įstatymo draudžiamų medžiagų nebuvimą pareiškėjo gyvenamojoje vietoje, taip pat į pareiškėjo veiksmus iš trečiojo asmens įsigyjant pareigūnų pageidaujamos narkotinės medžiagos tik konkretų agentų paprašytą kiekį bei tai, jog pareiškėjas buvo nuteistas daugiausia remiantis slapųjų agentų parodymais, pripažino pareigūnus peržengus leistinas slapųjų agentų veiklos ribas ir konstatavo Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą.

EŽTT sprendime byloje *Teixeira de Castro prieš Portugaliją* pirmą kartą nagrinėjo slaptojo agento ir agento provokatoriaus skirtumus⁹², o provokaciją šią bylą nagrinėjusi teisėjų kolegija apibrėžė kaip veiksmus, kuriais slaptieji agentai, užuot atlikdami pasyvų nusikalstamos veikos tyrimą, siekia įrodyti nusikalstamos veikos padarymą aktyviai darydami įtaką asmeniui, taip sukurstydami šį padaryti nusikalstamą veiką, kuri, be valstybės pareigūnų intervencijos, nebūtų padaryta⁹³. Provokacijos tema neretai nagrinėjama EŽTT jurisprudencijoje. Galima pastebėti, kad tais atvejais, kai taikant slaptuosius tyrimo veiksmus asmuo pripažįstamas buvęs valstybės pareigūnų išprovokuotas padaryti nusikalstamą veiką, EŽTT konstatuoja Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos asmens teisės į sąžiningą procesą pažeidimą. Tokio pobūdžio bylose dažnai minima ir Lietuva. Vien tik 2008 m. buvo priimti trys EŽTT sprendimai, iš kurių dviejuose Lietuva šiuo aspektu buvo pripažinta pažeidusi Konvenciją. Tiesa, šiais atvejais slaptieji agentai provokacija pripažįstamus veiksmus atliko taikydami nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus kaip kriminalinės žvalgybos veiksmą, bet, manytina, kad EŽTT teiginiai, išdėstyti šiose bylose, aktualūs ir BPK 158 bei 159 straipsnių tvarka atliekamiems slaptiesiems tyrimo veiksmams.

Byla *Ramanauskas prieš Lietuvą*⁹⁴ (2008 m.), kurią nagrinėjo EŽTT Didžioji kolegija, yra viena iš tų, kuriose buvo nustatytas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas. Šioje byloje pareiškėjas, tariamos nusikalstamos veikos padarymo metu ėjęs prokuroro pareigas, buvo nuteistas už tai, kad per du kartus priėmė iš, kaip vėliau paaiškėjo, slaptojo agentu dirbusio asmens, 2500 JAV dolerių sumą kaip kyšį už savo neteisėtą veikimą – nepagrįstą ikiteisminio tyrimo nutraukimą trečiojo asmens atžvilgiu. Paminėtina tai, kad pradžioje buvo siūlomas 3000 JAV dolerių kyšis, kurio prokuroras

⁹² GODA, G. Agento provokatoriaus veikla ir žmogaus teisė į sąžiningą procesą. *Teisė*, 2000, t. 37, p. 37.

⁹³ Plačiau žiūrėti: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. birželio 9 d. sprendimas *Teixeira de Castro prieš Portugaliją* byloje, Nr. 44/1997/828/1034.

⁹⁴ Plačiau žiūrėti: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. vasario 5 d. sprendimas *Ramanauskas prieš Lietuvą* byloje, Nr. 74420/01.

atsisakė, o sutiko jį priimti tik po kelių pakartotinių pasiūlymų. Pareiškėjui iškėlus klausimą dėl slaptųjų agentų veiksmų, galimai peržengusių leistinas ribas ir tapusių provokaciniais, EŽTT suabejojo tokių veiksmų taikymo pagrindu – atmetant gandų lygio informaciją, nebuvo jokių įrodymų, kad pareiškėjas anksčiau būtų daręs kitas, įskaitant korupcinio pobūdžio, nusikalstamas veikas. Be to, išanalizavus slapta įrašytus telefoninius pokalbius, buvo padaryta išvada, jog ne tik pradinis ryšys tarp pareiškėjo ir slaptojo agento buvo užmegztas pastarojo iniciatyva, bet ir visus abiejų asmenų susitikimus organizavo būtent slaptasis agentas. Kolegijai jau anksčiau pagrįstai atmetus Lietuvos vyriausybės argumentus dėl to, kad slaptasis agentas veikė ne kaip valstybės pareigūnas, o kaip privatus asmuo (esą, nepaisant to, kad šis asmuo dirbo ikiteisminio tyrimo įstaigoje, tai parodo faktas, kad ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas jau po pareiškėjo sutikimo priimti kyšį), šių bylos aspektų teisėjų kolegijai pakako pripažinti, kad aptarti pareigūnų veiksmai nebuvo vien tik pasyvus nusikalstamos veikos tyrimas.

Kitoje byloje, kurioje Lietuva buvo pripažinta pažeidusia minėtą Konvencijos straipsnį, yra byla *Malininas prieš Lietuvą*⁹⁵ (2008 m.). Skirtingai nei byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, pareiškėjas šioje byloje nebuvo valstybės pareigūnas, be to, policijos pareigūnai jau iki slaptų veiksmų atlikimo turėjo patikimos informacijos apie pareiškėjo veiklą Lietuvoje ir užsienio valstybėse užsiimant neteisėta prekyba narkotinėmis medžiagomis. Šiuo atveju slaptasis agentas susitikimo su pareiškėju metu šio teiravosi, kur galėtų įsigyti narkotinių medžiagų, o pareiškėjas teigė galįs pats parduoti pavyzdžių ir, poreikiui esant, galėtų tokių medžiagų gauti daugiau. Praėjus mažiau nei mėnesiui, pareiškėjas susisieko su agentu ir suderino susitikimo detales, o jo metu pardavė minėtus narkotinių medžiagų pavyzdžius. Vos po dviejų dienų jau agentas susisieko su pareiškėju, išreikšdamas norą įsigyti daugiau narkotinių medžiagų. Dar po dviejų dienų įvyko sandėris, po kurio pareiškėjas buvo sulaikytas. Pastebėtina, kad pirmojo pokalbio su agentu metu pareiškėjas kalbėjo apie nedidelius narkotinių medžiagų kiekius, kurių kaina svyravo tarp 15-20 litų už gramą. Slaptasis agentas, išsakęs pageidavimą pirkti daugiau narkotinių medžiagų, pasiūlė pareiškėjui 3000 JAV dolerių sumą. Ši aplinkybė neliko nepastebėta ir teisėjų kolegijos, kuri, pripažindama minėto Konvencijos straipsnio pažeidimą, vėlgi, įvertino tai, kad iš esmės susižinojimas tarp asmenų vyko slaptojo agento iniciatyva, o tokį staigų pageidaujamos prekės kiekio ir pinigų sumos pakėlimą laikė raginimu parduoti narkotines medžiagas, taip ne prisijungiant, o inicijuojant nusikalstamos veikos padarymą.

⁹⁵ Plačiau žiūrėti: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. liepos 1 d. sprendimas *Malininas prieš Lietuvą* byloje, Nr. 10071/04.

Trečiajame nagrinėjama tema aktualiame EŽTT sprendime, pateiktame 2008 metais, skirtingai nuo anksčiau aptartų, Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas nebuvo konstatuotas. Byloje *Milininė prieš Lietuvą*⁹⁶ (2008 m.) slaptųjų veiksmų taikymo pagrindu, skirtingai nuo bylos *Ramanauskas prieš Lietuvą*, iš tiesų buvo privataus asmens pranešimas specializuotai ikiteisminio tyrimo įstaigai, atliekančiai ikiteisminius tyrimus dėl korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų, apie tariamą pareiškėjos, tuo metu ėjusios teisėjos pareigas, kyšio reikalavimą už atitinkamų teisinių sprendimų priėmimą. Pažymėtina, kad privatus asmuo slapta įrašė pokalbį su pareiškėja ir tik po to kreipėsi į ikiteisminio tyrimo įstaigą, kurios pareigūnai, gavus leidimą atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, tam pačiam asmeniui suteikė techninę įrangą tolesniems tyrimo veiksmams fiksuoti. Nors šiuo atveju, kaip ir byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, duomenų apie kitas pareiškėjos nusikalstamas veikas, įskaitant korupcinio pobūdžio, nebuvo, vis dėlto, teisėjų kolegija, nepripažindama Konvencijos pažeidimo, lemiamu laikė pirminių privataus asmens ir pareiškėjos veiksmų aspektą, nors iš faktinių bylos aplinkybių matyti, jog pirmasis į pareiškėją kreipėsi būtent jos pažįstamas asmuo, vėliau šio tyrimo ribose tapęs slaptuoju agentu. Konstatuota, kad teisėsaugos institucijos pareigūnai, skirtingai nuo anksčiau aptartų atvejų, iš tiesų tik „prisijungė“ prie jau daromos nusikalstamos veikos, o ne ją sumodeliavo, be to, nors privatus asmuo anksčiau ir buvo pažįstamas su pareiškėja, tai nerodo jo išankstinio neigiamo nusiteikimo pareiškėjos atžvilgiu, dėl kurio jis turėtų interesą provokuoti pareiškėją padaryti nusikalstamą veiką.

Su viena iš 2008 m. EŽTT išnagrinėtų bylų, *Malininas prieš Lietuvą*, faktinėmis aplinkybėmis glaudžiai susijusi ir kita, *Lalas prieš Lietuvą*⁹⁷ (2011 m.), byla, nors EŽTT sprendimą joje priėmė trejais metais vėliau. Pareiškėjas šioje byloje buvo sulaikytas kaip bendrininkas kartu su Sergejumi Malininu, šiam pardavus slaptajam agentui narkotines medžiagas už minėtus 3000 JAV dolerių. Pastebėtina, kad pirmą kartą S. Malininas susisiekė su pareiškėju po to, kai slaptasis agentas išreiškė pageidavimą įsigyti narkotinių medžiagų pavyzdžių, o šiuos pavyzdžius pareiškėjas gavo iš trečiojo asmens. Pareiškėjas pateikė vieną narkotinės medžiagos pavyzdį ir pirmojo susitikimo metu laikėsi atskirai nuo S. Malinino, šiam sėdus į slaptojo agento automobilį. Teisėjų kolegija nustatė Konvencijos pažeidimą iš esmės vadovaudamasi panašiais motyvais dėl duomenų, įrodančių pareiškėjo ankstesnį dalyvavimą neteisėtoje prekyboje narkotinėmis

⁹⁶ Plačiau žiūrėti: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. birželio 24 d. sprendimas *Milininė prieš Lietuvą* byloje, Nr. 74355/01.

⁹⁷ Plačiau žiūrėti: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. kovo 1 d. sprendimas *Lalas prieš Lietuvą* byloje, Nr. 13109/04.

medžiagomis ir apskritai bet kokią vertimąsi neteisėta veikla bei bendrininkavimo su S. Malininu faktą, nebuvimo.

Apžvelgus minėtus EŽTT sprendimus asmens išprovokavimo padaryti nusikalstamą veiką kontekste galima išvelgti keletą dėsningumų. EŽTT, nagrinėdamas, ar konkrečiu atveju slapųjų agentų atlikti veiksmai neturi provokacijos požymių, kreipia dėmesį į tai, ar, *pirma*, asmuo, prieš kurį slaptieji veiksmai buvo atlikti, anksčiau užsiiminėjo kokio nors pobūdžio nusikalstama veikla (dėl tokių veiksmų buvo teistas), ar ne; *antra*, tokio pobūdžio neteisėtos ankstesnės asmens veiklos faktas buvo žinomas teisėsaugos institucijų pareigūnams prieš inicijuojant slapųjų veiksmų taikymą (kitais tariant – ar slapųjų veiksmų taikymas turėjo pakankamą išankstinę faktinę pagrindą), ar tokia informacija gauta (galimai – per tarpinius asmenis) jau pradėjus taikyti slaptuosius veiksmus; *trečia*, slapųjų veiksmų taikymo pagrindas buvo teisėsaugos institucijoje dirbančių, kitaip su teisėsaugos institucija susijusių, asmenų gauti duomenys, ar šie duomenys surinkti privačių asmenų iki slapųjų veiksmų taikymo pradžios; *ketvirta*, duomenų, tariamai pagrindžiančių nusikalstamos veikos padarymą, surinkimą nulėmė vien viso tyrimo metu aktyvus slapųjų agentų veikimas, pasireiškiantis tiek žodiniu būdu, tiek konkludentiniais veiksmais, pavyzdžiui, pasiūlant ženkliai didesnę pinigų sumą už neteisėtas prekes, ar, pasibaigus pirminei tokių veiksmų taikymo stadijai, tolesnių veiksmų eigoje asmuo pats ėmėsi iniciatyvos atlikti baudžiamojo įstatymo draudžiamus veiksmus; *penkta*, asmuo, kurio atžvilgiu taikomi slaptieji veiksmai, nusikalstamos veikos padarymui pasitelkė trečiuosius, galimai teisėsaugos institucijoms nežinomus, asmenis. Atsižvelgiant į tai, kad dviejose iš nagrinėtų bylų asmenys slapųjų veiksmų jų atžvilgiu taikymo metu ėjo pareigas valstybės institucijose (atitinkamai prokuratūroje ir teisme), o šių veiksmų taikymo pagrindas buvo informacija apie galimai šių asmenų daromą korupcinio pobūdžio nusikalstamą veiką, būtų įdomu sužinoti EŽTT nuomonę dėl to, ar asmens specialaus subjekto statusas turi tam tikrą įtaką prieš juos nukreiptų slapųjų agentų veiksmų pripažinimo provokuojančiais, faktui.

Išnagrinėjus reikšmingą EŽTT jurisprudenciją provokacijos tema, paminėtina vienos iš valstybių, kurioje vyrauja bendrosios teisės tradicijos modelis, Jungtinių Amerikos Valstijų, praktika, kurioje požiūris į provokavimo padaryti nusikalstamą veiką ir asmens apsaugos nuo tokio provokavimo problemą, lyginant su EŽTT požiūriu, turi savų ypatumų. Jau XIX a. pabaigoje, bylose *Grimson prieš Jungtines Valstijas* (1894 m.) ir *Goode prieš Jungtines Valstijas* (1895 m.) buvo suformuluotas draudimas valstybės pareigūnui, prisidengiant jam kylančia pareiga užkardyti nusikalstamas veikas, baudžiamojo persekiojimo tikslais kurstyti asmenį padaryti nusikalstamą veiką, taip

dirbtinai ją sukuriant ir nepagrįstai už tai baudžiant⁹⁸. XX a. pirmojoje pusėje (1922, 1930 m.) JAV teismų praktikoje asmuo, iki valstybės pareigūnų provokacinių veiksmų neketinęs padaryti nusikalstamos veikos, pradėtas vadinti „sugundytu“ („įviliotu“) asmeniu⁹⁹, galiausiai pradėta vartoti asmens „įpainiojimo“ arba „gynybos nuo įpainiojimo“ (anglų kalba *entrapment defense*) sąvoka. Ši „įpainiojimo“ sąvoka, aiškinama kaip valstybės agentų ar pareigūnų veiksmai, kuriais asmuo sukurstomas padaryti nusikalstamą veiką, kurios jis neketino daryti¹⁰⁰ yra artima provokacijos sąvokai, kaip ji apibrėžiama nagrinėjama tema aktualiuose EŽTT sprendimuose, kartu ir jais besiremiančioje Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Paminėtina, kad atvejis, kai asmenį padaryti nusikalstamą veiką sukursto kitas privatus asmuo, neturintis darbinių ryšių su teisėsaugos institucijomis ir neveikiantis su teisėsaugos institucijų žinia, nėra laikomas „įpainiojimu“.

JAV teisinėje literatūroje teigiama, kad asmens „paskatinimas“ padaryti nusikalstamą veiką, kaip teisėsaugos pareigūnų naudojamas metodas, pats savaime nelaikytinas netinkamu, su sąlyga, kad jis neišsiplės iki tokio laipsnio, kada valstybės pareigūnams kilęs nusikalstamos veikos sumanymas bus perkeltas niekuo dėtam asmeniui, skatinant šį sumanymą realizuoti, kartu planuojant tęsti vykdytojo baudžiamąjį persekiojimą – tokia valstybės pareigūnų taktika jau sudaro „įpainiojimą“¹⁰¹. Taip pat mokslinėje literatūroje nurodoma, kad šiuo metu JAV egzistuoja dvi pagrindinės požiūrio į „gynybą nuo įpainiojimo“ kryptys: vyraujantis požiūris, vadinamas subjektyviuoju požiūriu, ir objektyvusis, arba spėjamo asmens, požiūris. JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjas Williamas Rehnquistas (*William Rehnquist*) byloje *Jungtinės Valstijos prieš Russell* (1973 m.), palaikydamas subjektyvųjį požiūrį, sutiko, kad valstybės pareigūnams yra draudžiama provokuoti nusikalstamą elgesį prieš asmenį tam, kad šis pasielgtų, kaip pageidauja pareigūnai, ir būtų už tai nubaustas. Tačiau subjektyviuoju požiūriu akcentuojamas ne tik valstybės subjektų nusikalstamais ketinimais grįstas elgesys, bet ir tai, ar konkrečiu atveju toks elgesys nulėmė konketaus ginamojo polinkį verčiau pažeisti baudžiamąjį įstatymą, nei elgtis pagal valstybės nustatytas taisykles. Vadovaujantis šiuo požiūriu, tam, kad būtų nustatyta, ar įvyko „įpainiojimas“, turi būti atibojamas neatsargus, bet baudžiamojo įstatymo prasme nekaltu laikytinas asmuo, ir neatsargus, bet

⁹⁸ JURKA, R. Provokacija kaip priemonė renkant įrodymus baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2013, 20 (1), p. 251.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ BLACK, H. C. *Black's Law Dictionary*. St. Paul, Minnesota: West Publishing Co., 1968, p. 627.

¹⁰¹ ISRAEL, J. H.; KAMISAR, Y.; LAFAYE, W. R. *Criminal procedure and the Constitution: leading Supreme Court cases and introductory text*. St. Paul, Minnesota: West Publishing Co., 1989, p. 205.

dėl nusikalstamos veikos padarymo kaltas, asmuo¹⁰². Kita vertus, esminiu objektyviojo požiūrio akcentu laikomas ne ginamojo polinkis padaryti nusikalstamą veiką, o pati slaptųjų agentų veikla – tokią baudžiamąją bylą nagrinėjančiam teismui kiekvienu atveju kyla pareiga tikrinti teisėsaugos pareigūnų veiklą, kuria net ir teisėtai skatinamas nusikalstamas elgesys, ši teismo pareiga neturėtų būti ribojama vien atvejais, kai, pripažinus slaptųjų agentų veiksmus peržengusiais leistinas ribas, ginamasis būtų išteisinamas. Teisėjas Potteris Stewartas (*Potter Stewart*), toje pačioje *Jungtinės Valstijos prieš Russell* byloje, remdamasis objektyviuoju požiūriu, iškėlė prielaidą, jog „gynybos nuo įpainiojimo“ paskirtis yra uždrausti neteisėtą valstybės pareigūnų veiklą kurstant nusikalstamas veikas, todėl ginamąjį teisinančios formuluotės nevartotinos – esminis klausimas yra tai, ar objektyvus valstybės pareigūnų elgesys skatinant padaryti nusikalstamą veiką viršija teismo tolerancijos ribas¹⁰³.

Apibendrinant JAV Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje išsakytas nuomones, manytina, kad, vadovaujantis subjektyviuoju požiūriu, dėmesys kreipiamas į tai, ar konkrečioje situacijoje slaptųjų agentų taikyti veiksmai sukurstė konkretų asmenį padaryti nusikalstamą veiką, ir tuomet ši aplinkybė laikoma paverčiančia teisėtą agentų elgesį neteisėtu: „gynybos nuo įpainiojimo“ teorijos paskirtimi laikytina asmens, tapusio neteisėto valstybės pareigūnų elgesio auka, apsauga. Vadovaujantis objektyviuoju požiūriu, dėmesys kreipiamas į tai, ar konkrečioje situacijoje slaptųjų agentų elgesys viršija teismo, nagrinėjančio baudžiamąją bylą, teisėtumo vertinimo ribas – nėra atsižvelgiama į asmens, kurio atžvilgiu taikomi slaptieji veiksmai, tariamai padarytos nusikalstamos veikos subjektyviąją pusę, bet vertinama, ar agentų veiksmai galėjo sukurstyti bet kurį asmenį padaryti nusikalstamą veiką, ar ji sukėlė tokios nusikalstamos veikos padarymo riziką, neatsižvelgiant į tai, ar ji buvo padaryta: „gynybos nuo įpainiojimo“ teorijos paskirtimi laikomas teisėsaugoms institucijoms skirtas draudimas verstis neteisėta, nusikalstamų veikų kurstymo, veikla. Vis dėlto, reikėtų pripažinti, kad abu požiūriai draudžia slapta veikiantiems valstybės pareigūnams savo veiksmais kurti nusikalstamas veikas, atsakomybę už jų padarymą perkeltiant kitam asmeniui.

Viena iš privalomų procesinės prievartos priemonės taikymo sąlygų, kurios egzistavimu būtina įsitikinti dar prieš skiriant ir pradedant taikyti tokią priemonę, yra duomenų pakankumas (pagrįstas įtarimas), rodantis, kad buvo padaryta, arba, tęstinės ar trunkamosios nusikalstamos veikos atvejais, yra daroma nusikalstama veika. Kai kurių teisės mokslininkų nuomone, EŽTT jurisprudencijoje vartojama frazė „protingas

¹⁰² ISRAEL, J. H.; KAMISAR, Y.; LAFAVE, W. R. *Criminal procedure and the Constitution*: leading Supreme Court cases and introductory text. St. Paul, Minnesota: West Publishing Co., 1989, p. 205.

¹⁰³ *Ibid*, p. 205-206.

pagrindas“ (anglų kalba *reasonable grounds*) gali būti aiškinama atsižvelgiant į Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies c punkte vartojamą sąvoką „protingas įtarimas“ (anglų kalba *reasonable suspicion*)¹⁰⁴. Oficialiajame Konvencijos vertime lietuvių kalba pastaroji sąvoka vadinama „pagrįstu manymu“. BPK prasme, manytina, šiame kontekste vartotinos „pagrįsto įtarimo“ arba „duomenų pakankamumo“ sąvokos. Savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų kaip procesinės prievartos priemonės atveju duomenų pakankamumo aspektas yra įtvirtintas BPK 158 straipsnio 2 dalyje ir šio straipsnio 3 dalies 3 punkte, o nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimo kaip procesinės prievartos priemonės atveju – BPK 159 straipsnio 1 dalyje ir šio straipsnio 2 dalies 3 punkte.

Anksčiau aptarta EŽTT praktika rodo, kad teismas, nagrinėdamas šiuo klausimu aktualias bylas, kreipia dėmesį į tai, ar slaptieji veiksmai buvo taikomi esant pagrįstam įtarimui ir surinkus pakankamai duomenų apie asmens, prieš kurį tokie veiksmai būsią nukreipti, nusikalstamą veiką. Sprendime byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą* EŽTT teigė, kad objektyvių įrodymų, rodančių pareiškėjo tyčią įsitraukti į nusikalstamą veiklą, išskyrus gandus, nebuvo. Kaip minėta, nagrinėtuose EŽTT sprendimuose bylose prieš Lietuvą, buvo taikyti nusikalstamą veiką imituojančios veiksmai pagal tuo metu galiojusį 1997 m. OVĮ. LAT laikosi pozicijos, kad, kreipiantis dėl kriminalinės žvalgybos veiksmų atlikimo ir juos sankcionuojant turi būti nurodomos aiškos išvados dėl turimos informacijos apie galimą nusikalstamą veiką, kuri bus tirama¹⁰⁵. Svarūs duomenys turėtų būti surinkti ir ketinant taikyti neviešo pobūdžio procesines prievartos priemones ikiteisminio tyrimo metu.

Duomenų pakankamumo aspektą siejant su pagrįstu įtarimu, kyla tam tikra problema. Dažniausiai slaptieji veiksmai, tarkim, nusikalstamą veiką imituojančios veiksmai, būna nukreipti į konkretų asmenį (asmenis), kurio (kurių) atžvilgiu veiksmai planuojami atlikti. Tai rodo BPK 159 straipsnio 1 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas, kaip šių veiksmų taikymo tikslas – asmuo, besikreipiantis į prokurorą su informacija apie tam asmeniui siūlomą padaryti nusikaltimą ar dalyvauti jį darant, manytina, dažniausiai gali nurodyti, koks asmuo (asmenys) tokį pasiūlymą jam pateikė bei daugiau ar mažiau tiksliai jį apibūdinti. Vienas iš procesinių dokumentų, numatytų BPK 159 straipsnio 1 ir 2 dalyse, turinio elementų, yra nurodytas asmuo, prieš kurį veiksmai turi būti atlikti. Net prokurorui turint informacijos apie asmeniui siūlomą padaryti nusikaltimą ar dalyvimą darant

¹⁰⁴ ŠTARIENĖ, L. The limits of the use of undercover agents and the right to a fair trial under Article 6(1) of the European Convention of Human Rights. *Jurisprudencija*, 2009, t. 3 (117), p. 268.

¹⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 31 d. nutartis Nr. 2K-168-139/2015.

nusikaltimą, daugiau duomenų apie tokios perduotos informacijos pagrįstumą, kaip ir apie asmenį (asmenis), pateikusių tokį pasiūlymą galima rinkti kitais būdais, nebūtinai nedelsiant taikant nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus. Vis dėlto, turint pakankamai duomenų, leidžiančių pagrįstai manyti, kad asmuo galimai padarė nusikalstamą veiką, BPK 187 straipsnio nustatyta tvarka tokiam asmeniui turėtų būti surašytas pranešimas apie įtarimą. Taigi, neatmestina, kad praktikoje gali susiklostyti situacija, kurioje valstybės pareigūnui ne taip paprasta atskirti, kada yra surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių siekį taikyti slaptuosius tyrimo veiksmus, o kada yra surinkta pakankamai duomenų, kuriais remiantis privaloma surašyti pranešimą apie įtarimą. Viena vertus, slaptųjų veiksmų taikymas įtariamajam, žinančiam savo procesinę padėtį, dažniausiai netektų prasmės. Kita vertus, negalima vilkinti pranešimo apie įtarimą asmeniui surašymo. Manytina, kad valstybės pareigūnų elgesys turėtų būti nulemtas konkrečios praktinės situacijos ypatumų.

Anksčiau buvo nurodyti aspektai, į kuriuos EŽTT kreipia dėmesį nagrinėdamas, ar konkrečiu atveju slaptųjų agentų veiksmai neturi provokacijos požymių. Su duomenų pakankamumo reikalavimu gali būti siejami pirmieji du iš išvardintųjų aspektų. Pirmasis – ar asmuo, prieš kurį slaptieji veiksmai buvo atlikti, anksčiau užsiiminėjo kokio nors pobūdžio nusikalstama veikla, ar ne. Antrasis – ar tokio pobūdžio neteisėtos ankstesnės asmens veiklos faktas buvo žinomas teisėsaugos institucijų pareigūnams prieš inicijuojant slaptųjų veiksmų taikymą, ar tokia informacija gauta jau pradėjus taikyti slaptuosius veiksmus.

Analizuojant EŽTT praktiką, lieka neaišku, ar vien pareigūnų turimi duomenys apie asmens ankstesnę (laiko požiūriu nutolusią, galimai nesusijusią su konkrečiu atveju pageidaujama atlikti tyrimo veiksmais) kokio nors pobūdžio nusikalstamą veiklą ar asmens teistumą gali būti laikomi pakankamais tenkinti duomenų pakankamumo reikalavimui. Viena vertus, EŽTT sprendimuose, priimtuose bylose *Ramanauskas prieš Lietuvą*, *Lalas prieš Lietuvą* ir *Teixeira de Castro prieš Portugaliją*, kuriuose buvo nustatyti Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimai, nė vienas iš pareiškėjų anksčiau nebuvo teistas, nebuvo duomenų apie jų anksčiau padarytas bet kokio pobūdžio nusikalstamas veikas. Kita vertus, EŽTT sprendime, priimtame byloje *Malininas prieš Lietuvą*, Konvencijos pažeidimas buvo nustatytas, nors teisėsaugos institucijos iki slaptų veiksmų atlikimo turėjo patikimos informacijos apie pareiškėjo vertimąsi neteisėta veikla.

Prisimenant EŽTT sprendimą byloje *Teixeira de Castro prieš Portugaliją*, duomenų pakankamumo aspektu galima skirti teismo motyvus apie tai, kad slaptieji agentai, pradėdami taikyti slaptuosius veiksmus, neturėjo visiškai jokios informacijos apie

pareiškėją, kuris galiausiai buvo apkaltintas ir nuteistas. Apie pareiškėjo dalyvavimą nusikalstamoje veikloje agentai sužinojo jau pradėjus taikyti slaptuosius veiksmus, atsitiktinai, šią, pabrėžtina, nepatikrintą, informaciją perdavus tarpininkams. Šiuo atveju agentai, manytina, negalėtų nurodyti, kokiais duomenimis ar prielaidomis apskritai grįstas jų sprendimas pradėti taikyti slaptuosius veiksmus. Tokių veiksmų taikymą galimai lėmė ne įtarimas, nukreiptas prieš konkretų asmenį, bet abstraktus tikėjimas, jog, taikant prievartos priemonę, tokiu būdu galimai pažeidžiant trečiųjų, su nusikalstama veikla jokių sąsajų neturinčių asmenų, teises, pavyks surinkti tolimesniems tyrimams naudingos informacijos. Pastebėtina, kad EŽTT sprendime, priimtame byloje *Fox, Campbell ir Hartley prieš Jungtinę Karalystę* (1990 m.), laikė, kad sąvoka „protingas įtarimas“ reiškia tokios faktų ar informacijos egzistavimą, kuria remdamasis objektyvus ir bešališkas stebėtojas manytų, jog tam tikras kitas asmuo padarė nusikalstamą veiką. Šioje byloje buvo nustatytas Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies pažeidimas argumentuojant tuo, jog, nors pareigūnai žinojo, kad pareiškėjai praeityje buvo teisti už teroristinę veiklą, ir turėjo įtarimų, jog jie tuo metu vėl gali dalyvauti tokioje veikloje, vis dėlto šių įtarimų laipsnis nebuvo pakankamas, kad tenkintų „objektyvaus stebėtojo“ testą¹⁰⁶. Kitame EŽTT sprendime, priimtame byloje *Vanyan prieš Rusiją* (2005 m.), kaip ir sprendime, priimtame byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, buvo nagrinėjama provokavimo padaryti nusikalstamą veiką problema bei konstatuotas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas. Pareiškėjas tvirtino, kad jis buvo nuteistas dėl privataus asmens, veikusio su teisėsaugos institucijų žinia, provokuojančių padaryti nusikalstamą veiką veiksmų. EŽTT teisėjų kolegija pasisakė, jog nėra duomenų, įrodančių, kad iki minėto privataus asmens įsikišimo policijos pareigūnai turėjo pagrindo įtarti pareiškėją dalyvaujant nusikalstamoje veikloje – teismui nepakako paprasčiausio tvirtinimo, esą policijos pareigūnai turi tokį faktą patvirtinančios informacijos¹⁰⁷.

LAT vienoje iš konsultacijų¹⁰⁸ žemesniųjų instancijų teismams pasisakė, kad prokuroras, siekdamas gauti leidimą nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimui,

¹⁰⁶ Plačiau žiūrėti: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1990 m. rugpjūčio 30 d. d. sprendimas *Fox, Campbell ir Hartley prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 12244/86; 12245/86; 12383/86.

¹⁰⁷ Plačiau žiūrėti: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2005 m. gruodžio 15 d. sprendimas *Vanyan prieš Rusiją* byloje, Nr. 53203/99.

¹⁰⁸ Nors Konstitucinis Teismas pagrįstai laikosi pozicijos, kad aukštesnės instancijos teismų sprendimai (precedentai), priimti tam tikrų kategorijų bylose, atitinkamų kategorijų bylose saisto žemesnės instancijos teismus, kartu pabrėždamas, jog aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, taip pat tų teismų teisėjai, neturi teisės kištis į bylas, nagrinėjamas žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų, teikti jiems privalomų ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turėtų būti sprendžiama konkreti byla, o tokie nurodymai laikytini atitinkamų teismų (teisėjų) veikimu *ultra vires*, manytina, kad, atitinkamu laikotarpiu LAT žemesnės instancijos teismams teiktos konsultacijos, nors ir priimtose nevykdant Konstitucijoje numatytos teisingumo funkcijos bei negalėtų būti vadinamos teisės šaltiniu, vis dėlto atspindi tam tikrą atitinkamu laikotarpiu kasaciniame teisme vyravusią nuomonę, kuri, nors ir neturinti teisinės

ikiteisminio tyrimo teisėjui turėtų pateikti ne tik motyvuotą prašymą, kaip to reikalauja BPK 159 straipsnis, bet kartu ir ikiteisminio tyrimo medžiagą, kuria grindžiamas prašymas, taip pat kuri būtina sprendimo priėmimui¹⁰⁹. Tokia medžiaga galėtų būti tam tikras procesinis dokumentas, tarkim, protokolas-pareiškimas ar liudytojo apklausos protokolas, kuriame atsispindėtų privataus asmens perduota informacija apie pasiūlymą jam padaryti nusikaltimą ar dalyvauti nusikaltimo padaryme, arba prokuroro nutarimas pradėti ikiteisminį tyrimą, taip pat kita įvairaus pobūdžio medžiaga, kuri pagrįstų veiksmų atlikimo būtinybę. Pateikti kiek įmanoma daugiau medžiagos, aktualios sprendimo priėmimui, yra svarbu duomenų pakankamumo reikalavimo tenkinimo aspektu.

Analizuojant Lietuvos teismų praktiką, iš teismų baigiamuosiuose aktuose aptariamų faktinių aplinkybių matyti, kad kai kuriais atvejais sprendimo taikyti slaptuosius veiksmus priėmimui pakanka duomenų, nurodytų privataus asmens ikiteisminio tyrimo įstaigai pateiktuose protokole-pareiškime ir reikšmingo turinio garso įrašo, užfiksuoto kompaktinėje plokštelėje¹¹⁰. Kai kada leidimo taikyti slaptuosius BPK 158 straipsnyje numatytus ikiteisminio tyrimo veiksmus pagrindu tampa duomenys, surinkti pritaikius kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmus arba kitus slaptuosius ikiteisminio tyrimo veiksmus, pavyzdžiui, kontroliuojant mobiliojo ryšio telefonų pokalbius ir darant šių pokalbių garso įrašus¹¹¹. Praktikoje gali pasitaikyti atvejų, kada iš tiesų reikšmingi duomenys apie daromą ar padarytą galimai nusikalstamą veiką gaunami netikėtai, pavyzdžiui, iš privataus asmens, nesusijusio su teisėsaugos institucijomis. Tokiais atvejais, teisės taikytojams įvertinus duomenų pagrįstumą, pakankamumą ir reikšmingumą bei manant, kad nepritaikius slapųjų veiksmų galimybė surinkti reikšmingus duomenis ateityje galimai bus prarasta, šie veiksmai gali būti pritaikyti nedelsiant. Vis dėlto, manytina, kad tokiais atvejais teisėsaugos institucijų pareigūnams nederėtų tuoj pat aklai taikyti intensyvios procesinės prievartos, motyvuojant tokius veiksmus vien jų neatidėliotinumu. Nauji duomenys, pateikti privataus asmens, turėtų būti patikrinti, atsižvelgiant į, pavyzdžiui, ar privatus asmuo iš anksto pažįstamas su asmeniu, kurio atžvilgiu galimai bus taikomi slaptieji veiksmai, į tokių ryšių trukmę, pobūdį, privataus asmens suinteresuotumą, pateiktų duomenų patikimumą, galimybę patikrinti juos įvairiais proceso veiksmais, galiausiai atsižvelgiant ir į techninius

galios, parodo, kaip vienas ar kitas klausimas teoriškai galėtų būti sprendžiamas, bei nelaikytina *per se* neteisinga vien dėl privalomojo pobūdžio stokos.

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. sausio 22 d. konsultacija Nr. B3-299. *Biuletenis „Teismų praktika“*, Nr. 22.

¹¹⁰ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 24 d. nuosprendis Nr. 1A-319/2013.

¹¹¹ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 5 d. nutartis Nr. 1A-55/2010.

parametrus, pavyzdžiui, garso įrašo, jei toks buvo darytas, kokybę. Slaptuosius veiksmus taikant ikiteisminio tyrimo eigoje, surinkus pakankamai įvairaus pobūdžio duomenų apie asmens galimai daromą nusikalstamą veiką kriminalinės žvalgybos tyrimo arba jau ikiteisminio tyrimo metu, nepagrįsto valstybės pareigūnų elgesio tikimybė, manytina, yra mažesnė. Slaptuosius veiksmus suprantant kaip kraštutinę, *ultima ratio*, priemonę, skirtą ikiteisminiam tyrimui ir baudžiamosios bylos nagrinėjimui teismo proceso metu galimai reikšmingiems duomenims surinkti, manytina, jie dažniausiai ir turėtų būti taikomi ikiteisminio tyrimo eigoje, bent jau ne pirminėje tyrimo stadijoje.

Vienas iš kriterijų, į kuriuos būtina atsižvelgti kiekvienos procesinės prievartos priemonės kiekvienu taikymo atveju, yra proporcingumo principas. Konkretaus ikiteisminio tyrimo metu kompetetingam valstybės pareigūnui svarstant apie tam tikros procesinės prievartos priemonės taikymą, jam kyla būtinybė atsakyti ne tik į klausimą, ar, esant įstatyme numatytai galimybei tokią priemonę taikyti, ją pritaikius, iš tiesų bus garantuotas reikiamų tikslų pasiekimas, bet ir į klausimą, ar atskiru atveju šie tikslai, o ir jų siekiant atlikti veiksmai, nenublinks prieš galimą tam tikro masto asmens (asmenų) teisių ir laisvių suvaržymą, kuris gali peraugti į jų pažeidimą, bei kokią praktinę reikšmę šių tikslų pasiekimas, jei jie apskritai bus pasiekti, turės ateityje. Ypatingai svarbu į šiuos klausimus atsakyti prieš slapųjų veiksmų, susijusių su didesnio laipsnio intervencija į asmens privataus gyvenimo sritį, numatytų BPK 158 ir 159 straipsniuose (taip pat ir BPK 154 bei 160 straipsniuose), taikymą.

Klaidinga būtų neigti proporcingumo principo svarbą argumentuojant tuo, kad jis *expressis verbis* neįtvirtintas nei Konvencijos, nei Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekste. Proporcingumo principas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra laikomas vienu iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų¹¹². Baudžiamojo proceso kontekste šis principas (labiau akcentuojant jį būtent kaip procesinės prievartos proporcingumo principą), įtvirtintas BPK 11 straipsnio 1 dalyje, kurioje nurodyta, kad procesinės prievartos priemonės turi būti taikomos tik tais atvejais, kai be jų negalima pasiekti reikiamų proceso tikslų, o bet kokios iš tokių priemonių taikymas turi būti nutrauktas nedelsiant, kai tai tampa nereikalinga. Vis dėlto, kai kurių mokslininkų, analizavusių proporcingumo principo turinį procesinių prievartos priemonių taikymo kontekste, nuomone, nors proporcingumo principas yra esminis metodologinis procesinės prievartos instituto reglamentavimo ir taikymo pagrindas, laikytinas įrodinėjimo dalyku

¹¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1-7.

taikant prievartos priemones, bet, nepaisant *de jure* BPK 11 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto proporcingumo principo, *de facto* Lietuvos nacionalinių institucijų jis nėra taikomas dėl turinio, nustatymo būdų ir kriterijų neaiškumo¹¹³. Tiek EŽTT, tiek Konstitucinio Teismo jurisprudencija pagrindžia poziciją, kad žmogaus teisės ir laisvės bei visuomeninis interesas jas varžyti yra du prielaidas taikyti prievartos priemones sudarantys elementai, vertintini kaip skirtingi poliai, tarp kurių atitinkamą balansą nustato proporcingumo principas¹¹⁴. Manytina, kad šios trys kategorijos (atsiėro žmogaus teisės ir laisvės; atskiru atveju konkretus, nedirbtinis ir tam tikrų svarbių tikslų galimu pasiekimu grįstas visuomeninis interesas jas varžyti; ir protingas balansas, suderinantis pirmąsias dvi išvardintas kategorijas) sudaro proporcingumo (procesinės prievartos proporcingumo) principo turinį. Siekiant pagrįsti šią poziciją, vertėtų nurodyti Konstitucinio Teismo suformuluotas proporcingumo principo esmines nuostatas – teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui¹¹⁵. Remiantis teisinės literatūros ir teismų praktikos analize, skiriami vertikalūs ir horizontalūs proporcingumo nustatymo būdai: nustatinėjant proporcingumą vertikaliuoju būdu tikrinamas taikomos ar ketinamos taikyti priemonės tinkamumas (ar pasirinkta priemonė, kuri gali daryti įtaką asmens teisėms, yra tinkama tam, kad būtų pasiektas ar bent palengvintas norimo tikslo pasiekimas), būtinumas (ar pasirinkta priemonė iš tiesų reikalinga konkrečioms aplinkybėms, bei ar nėra alternatyvos taikomai (ketinamai taikyti) priemonei) ir adekvatumas (ar priemonė, atitinkanti pirmuosius du kriterijus, nesuardo laikytino teisingo balanso tarp varžomos teisės ir siekiamo tikslo, ir/ar nesunaikina varžomos teisės esmės), o nustatinėjant proporcingumą horizontaliuoju būdu anksčiau išvardintieji elementai tikrinami ne

¹¹³ LOSIS, E. Įrodinėjimo dalykas taikant prievartos priemones. Iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo* (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui): mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 317.

¹¹⁴ *Ibid*, p. 275.

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštariauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.

nuosekliai, bet įvertinant šių elementų visumą, kuri leistų formuluoti išvadą pagal pasirinktos prievartos priemonės atitiktį siekiamiems tikslams¹¹⁶.

Kaip matyti iš kai kurių teismų baigiamuosiuose aktuose nurodytų faktinių aplinkybių, praktikoje pasitaiko atvejų, kada ikiteisminio tyrimo metu prokurorai, vadovaudamiesi BPK 154, 158-160 straipsniais, pateikia ikiteisminio tyrimo teisėjui prašymą konkretaus asmens atžvilgiu taikyti visą slaptųjų veiksmų kompleksą¹¹⁷. Atsižvelgiant į anksčiau išdėstytas mintis apie būtinybės atskiro slaptojo veiksmo taikymo reikalingumą pagrįsti duomenimis, svaresniais nei taikant kitas procesines prievartos priemones, manytina, kad atvejai, kada konkrečiame ikiteisminiame tyrime asmens atžvilgiu vienu metu būtų taikomi visi BPK numatyti slaptieji veiksmai, turėtų būti reti. Be to, pasitaiko atvejų, kada, ilgą laikotarpį taikant kompleksą BPK numatytų slaptųjų veiksmų, teismas įrodymais pripažįsta tik nedidelę dalį tokių veiksmų metu surinktų duomenų. Pavyzdžiui, dviejų dienų laikotarpiu gavus leidimus taikyti BPK 154, 158-160 straipsniuose numatytus slaptuosius veiksmus ir juos taikius, sprendžiant iš nuteistojo skunde nurodytų aplinkybių, bent apytiksliai septynis su puse mėnesio, teismas įrodymais pripažino duomenis, gautus pagal asmens parodymus ir duomenis, gautus panaudojant technines priemones vienos dienos laikotarpiu, būtent, antrosios, sekusios po leidimo atlikti pirmuosius slaptuosius veiksmus, gavimo¹¹⁸. Negalima teigti, kad atvejai, kada taikomas kompleksas BPK numatytų slaptųjų veiksmų, turėtų būti vengtini – ikiteisminio tyrimo metu BPK numatytais veiksmais arba iki ikiteisminio tyrimo pradžios kituose įstatymuose nustatyta tvarka ar kitais teisėtais būdais surinkti duomenys, esant, teisės taikytojo nuomone, pakankamam jų kiekiui ir pagrįstumui, konkrečiu atveju išties gali pagrįsti valstybės pareigūno poziciją siekiant taikyti būtent visus BPK numatytus slaptuosius veiksmus. BPK nėra konkrečios normos, draudžiančios taikyti tam tikras procesines prievartos priemones kompleksiskai, ar ilgesnį nei nustatyta vidutinį konkrečios procesinės prievartos priemonės laikotarpį, nepažeidžiant jai nustatyto maksimalaus leistino taikyti termino, ar, galiausiai, sumažinti asmens atžvilgiu taikomos procesinės prievartos mastą, pastebint, kad jos taikymas neduoda rezultatų (pastaruoju atveju, priešingai – remiantis BPK 11 straipsnio 1 dalimi taip ir reikalaujama elgtis). Tokie veiksmai yra galimi, su sąlyga, kad atitinka proporcingumo principo reikalavimus.

¹¹⁶ LOSIS, E. *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 62-65.

¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 24 d. nutartis Nr. 2K-190-511/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 27 d. nutartis Nr. 2K-629/2011.

¹¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. liepos 2 d. nutartis Nr. 2K-377-697/2015.

Pagaliau, teisės taikytojui (ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, abiemis esant valstybiniais baudžiamojo proceso subjektais, manytina, kai kuriais atvejais labiau suinteresuotais valstybės intereso veiksmingai persekioti ir bausti įgyvendinimu) manant, jog pageidaujamos taikyti procesinės prievartos intensyvumas ar mastas atitinka proporcingumo principo reikalavimus, galutinio sprendimo, leisti ar neleisti atlikti tokius veiksmus konkrečiu atveju, pareigą turi ikiteisminio tyrimo teisėjas (teismas). Pritartina požiūriui, kad teisėjas, leisdamas riboti privačią asmens erdvę, turi būti nepriklausomas ir nešališkas, o teisiniuose procesuose, kuriuose sprendžiamas procesinės prievartos taikymo klausimas, turi būti išsaugoma optimali pusiausvyra tarp pagarbos asmens teisei ir viešojo intereso turėti veiksmingą baudžiamąją justiciją¹¹⁹, taigi, priimant procesinį sprendimą turi būti atsižvelgiama į procesinės prievartos proporcingumo principo reikalavimus.

Dar vienas procesinis institutas, ypač aktualus procesinių prievartos priemonių taikymui ir prisidedantis prie žmogaus teisių apsaugos baudžiamajame procese, yra baudžiamojo proceso įstatyme numatytų prievartos priemonių terminų institutas, nurodantis, kokį maksimalų laikotarpį gali būti taikoma konkreti procesinė prievartos priemonė. Pastebėtina, kad nei BPK 158 straipsnyje, nei BPK 159 straipsnyje jokie procesinių prievartos priemonių taikymo terminai nenurodyti. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad šiuose BPK straipsniuose įtvirtintos procesinės prievartos priemonės yra vienkartinio taikymo, kuomet jas pritaikius *ad hoc*, duomenys, reikšmingi nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti gaunami iškart. Vis dėlto, atsižvelgiant į aptartą BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytų procesinių prievartos priemonių sampratą ir jų taikymo problemas, matyti, kad jos gali būti suprantamos ir kaip tęstinio pobūdžio procesinės prievartos priemonės, panašesnės į slaptąjį veiksmą, numatytą BPK 154 straipsnyje. Praktikoje gali pasitaikyti atvejų, kada, atlikus nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus BPK 159 straipsnyje nustatyta tvarka, iš karto pavyksta pasiekti šiam veiksmui iškeltą tikslą išaiškinti nusikaltimus darančius asmenis. Tokia pati situacija gali susiklostyti ir atliekant nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus naudojantis BPK 158 straipsnio 1 dalimi. Bet tai, kad vis dėlto šios priemonės yra skirtos atlikti ilgesnį laiką tarpą, rodo BPK 158 straipsnio 3 dalies 6 punkte nustatytas reikalavimas prokuroro prašyme ir ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje nurodyti slaptų veiksmų trukmę, bei analogiška taisyklė, nustatyta BPK 159 straipsnio 2 dalies 6 punkte.

¹¹⁹ MERKEVIČIUS, R.; MEŠKA, A. Ikiteisminio tyrimo teisėjo konstitucinės kompetencijos ribos. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys *Liber Amicorum* profesoriui Jonui Prapiečiui. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto *Alumni* draugija, 2012, p. 509-510.

Lyginant BPK 154, 158-160 straipsniuose numatytas procesines prievartos priemones tarpusavyje, matyti, kad tik BPK 154 straipsnyje įtvirtintos priemonės atveju įstatymų leidėjas nustatė slaptojo veiksmo taikymo terminą – elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas gali trukti ne ilgiau kaip 6 mėnesius, o BPK 154 straipsnio 4 dalyje nustatytais atvejais priemonės taikymas gali būti vieną kartą pratęstas trimis mėnesiams. Slapto sekimo atveju konkretus taikymo terminas, kaip ir BPK 158 bei 159 straipsniuose, nenustatytas, tik prokuroro prašymo bei ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties turiniui keliamas tas pats slapto sekimo trukmės nustatymo reikalavimas. Įstatymų leidėjo pozicija neapibrėžti konkrečių visų neviešo pobūdžio procesinių prievartos priemonių atžvilgiu maksimalaus jų taikymui galimo termino laikytina kritikuotina. KŽĮ 13 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai sankcionuojami ne ilgesniam negu šešių mėnesių laikotarpiui. Tiesa, kitame šios dalies sakinyje nurodyta, kad šis laikotarpis gali būti pratęstas, o KŽĮ 13 straipsnio 4 dalyje – jog pratęsimų skaičius neribojamas, kiekvienu atveju pratęsiant ne ilgesniam negu tam pačiam šešių mėnesių laikotarpiui. Šios taisyklės abstraktumas lemia tai, kad iš esmės tokių veiksmų atlikimo terminas neribojamas. Vis dėlto, šiame įstatyme bent užsimenama apie konkretų laikotarpį. Tuo tarpu BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytų priemonių atvejais jų taikymo termino apibrėžimas paliekamas vien teisės taikytojo diskrecijai. Šiuo aspektu LAT yra pasisakęs, kad tokio pobūdžio teisinis reguliavimas neatleidžia teisės taikytojų nuo pareigos įvertinti prievartos priemonės taikymo trukmės pagrįstumą ir proporcingumą, o situacijos, kada, per protingą laiką nepasitvirtinus įtarimui dėl nusikalstamos veikos padarymo, prievartos priemonė taikoma toliau nepagrįstai ilgai, nesant rimto pagrindo, iš esmės tikintis gauti informacijos dėl kokios nors kitos nusikalstamos veikos ir taip siekiant pateisinti šios priemonės taikymą, laikytinos netoleruotinomis¹²⁰.

Manytina, kad tiek BPK 158 straipsnyje, tiek BPK 159 straipsnyje turėtų būti nustatyti tam tikri maksimalūs šių procesinių prievartos priemonių taikymo terminai. Viena vertus, abiejuose šiuose straipsniuose galima būtų nustatyti taisyklę, kuri yra įtvirtinta BPK 154 straipsnio 3 dalyje, įvedant maksimalų šešių mėnesių terminą šių prievartos priemonių taikymui, tačiau abejotina, ar vertėtų nustatyti galimybę pratęsti šį terminą vieną kartą trimis mėnesiams, kai tiriama sudėtinga ar didelio masto nusikalstama veika, dėl šių požymių neapibrėžtumo. Antra vertus, atsižvelgiant į tai, kad slaptųjų, tęstinio pobūdžio, veiksmų sistemą Lietuvos baudžiamajame procese sudaro procesinės

¹²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2015 m. birželio 1 d. nutartis Nr. 2K-P-94-895/2015.

prievartos priemonės, numatytos BPK 154, 158-160 straipsniuose ir į tai, kad šiuo metu konkretūs terminai nustatyti tik BPK 154 straipsnyje, galima būtų kurti tam tikrą sistemą ir šių priemonių terminų požiūriu. Tarkim, gali būti nustatytas bendras maksimalus šešių mėnesių terminas visoms šioms priemonėms taikyti, su galimybe jį pratęsti dar trims mėnesiams tiriant, pavyzdžiui, labai sunkius nusikaltimus. Manytina, kad taikant slaptuosius veiksmus kaip vienkartinio pobūdžio procesinę prievartos priemonę, ilgo maksimalaus priemonės taikymo laikotarpio nustatymas tokiu atveju nebūtų aktualus, nes reikiami duomenys būtų surinkti priemonę pritaikius *ad hoc*, o taikant šiuos veiksmus kaip tęstinio pobūdžio procesinę prievartos priemonę, šešių arba devynių mėnesių laikotarpis būtų pakankamai ilgas reikšmingiems duomenims surinkti arba, įsitikinus, jog to padaryti nepavyks, apsispręsti dėl kitos priemonės taikymo ar tyrimo krypties keitimo.

Tam tikrus šių priemonių terminų parinkimo kriterijus formuluoja teismų praktika. LAT savo jurisprudencijoje pažymi, kad nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimo laikas turi būti optimalus¹²¹, jie turi būti tęsiami tik kol surenkama pakankamai įrodymų, leidžiančių patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, vykdyti ikiteisminį tyrimą, kad bylą galima būtų perduoti teismui, o kaltininkas būtų greitai ir teisingai nubaustas¹²². Taip pat LAT, remdamasis jau anksčiau nagrinėtu, BPK 11 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu procesinės prievartos proporcingumo principu, teigia, kad nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai nebūtinai turi tęstis visą laikotarpį, nurodytą teismo nutartyje¹²³. Laikytina pagrįsta praktika, kai, pasiekus veiksmų taikymo tikslus, išsiaiškinus, kokie asmenys bendrininkauja darydami nusikalstamą veiką, gauna didelius kiekius psichotropinės medžiagos, deda pastangas jas platinti, priemonės taikymas yra nutraukiamas¹²⁴. Praktikoje gali pasitaikyti atvejų, kada slapųjų veiksmų tęsimas sąlygoja didesnio skaičiaus nusikalstamų veikų padarymą arba perėjimą į konkrečios nusikalstamos veikos stambų mastą, be to, imituojančių veiksmų atlikimu siekiant naujų nusikalstamų veikų „tiražavimo“ didėja provokacijos tikimybė¹²⁵. Bylą nagrinėjantis teismas išvadą dėl provokacijos fakto buvimo slaptuosius veiksmus atlikusių pareigūnų veiksmuose gali padaryti ne tik tada, kai šie darė tiesioginį aktyvų poveikį subjektams, kurių atžvilgiu slaptieji veiksmai buvo atliekami, bet ir tada, kai iš pareigūnų elgesio buvo

¹²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 18 d. nutartis Nr. 2K-54/2014.

¹²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 22 d. nutartis Nr. 2K-7-86/2011.

¹²³ *Ibid.*

¹²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2013 m. gruodžio 27 d. nutartis Nr. 2K-549/2013.

¹²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 22 d. nutartis Nr. 2K-7-86/2011.

galima spręsti, kad ilgesnį laiką trunkantys pareigūnų veiksmai turėjo esminę įtaką subjektų, kurių atžvilgiu tokie veiksmai buvo atliekami, veiksmams¹²⁶. Taigi, trumpai apžvelgus slapųjų veiksmų taikymo terminų problemas, pabrėžtina tai, kad maksimalaus termino, kurio metu leidžiama taikyti slaptuosius veiksmus, numatytus BPK 158 ir 159 straipsniuose, nenustatymas įstatymo lygiu, paliekant jo apibrėžimą teisės taikytojo diskrecijai, atskirais atvejais gali tapti įrankiu asmens baudžiamajai atsakomybei sunkinti piktnaudžiauti linkusių valstybės pareigūnų rankose.

Anksčiau aptartas slapųjų veiksmų, numatytų BPK 158 ir 159 straipsniuose, pobūdis, pasireiškiantis padidinto intensyvumo asmens teisių ir laisvių varžymu, prisideda prie pagrįsto įstatymų leidėjo sprendimo priskirti šias procesines prievartos priemones katalogui priemonių, kurioms taikyti reikalingas teismo leidimas. BPK 158 straipsnio 2 dalyje ir BPK 159 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad aptariamose procesinės prievartos priemonės, tenkinant prokuroro prašymą, skiriamos ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi. Praktikoje yra pasitaikę atvejų, kada ikiteisminio tyrimo metu nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai atlikti esant tik Generalinio prokuroro, o ne teismo, leidimui¹²⁷. Manytina, kad tokios situacijos dažniau susiklostydavo šiuo metu galiojančio BPK įsigaliojimo pradžioje, tais atvejais, kai duomenys apie asmens rengiamą ar daromą nusikalstamą veiką būdavo gauti atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimą. Nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai KŽĮ nustatyta tvarka galimi atlikti esant prokuroro leidimui. Vėliau, BPK nustatyta tvarka pradėjus ikiteisminį tyrimą ir norint tęsti šiuos veiksmus, prokuroro leidimo nepakanka – jie gali būti atliekami tik remiantis BPK nustatytu reguliavimu, BPK 158, 159 straipsniais, kurie reikalauja teisminės veiksmų taikymo pagrįstumo ir teisėtumo patikros. Pritaikius BPK 158, 159 straipsniuose numatytas procesines prievartos priemones nesant ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties leisti minėtus veiksmus taikyti, duomenys, gauti kaip šių veiksmų taikymo rezultatas, teismo proceso metu neturėtų būti pripažįstami įrodymais.

Be to, atsižvelgiant į anksčiau aptarto procesinės prievartos proporcingumo principo reikalavimus, manytina, kad slapųjų veiksmų atlikimui nepakanka to, kad yra surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių valstybės pareigūnų siekį šiuos veiksmus taikyti, bei yra gauta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, leidžianti tokius veiksmus atlikti. Kiekvienu atveju valstybės pareigūnų valia ir įsitikinimas tokių veiksmų atlikimo būtinumu turi išlikti ne tik prieš prokurorui pateikiant prašymą ikiteisminio tyrimo

¹²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 19 d. nutartis Nr. 2K-238-139/2015.

¹²⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 14 d. nuosprendis Nr. 1A-97/2008.

teisėjui šiuos veiksmus atlikti, bet ir po ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties priėmimo – po tokios nutarties gavimo turėtų būti dar kartą svarstoma, ar slaptųjų veiksmų taikymo būtinybė neišnyko. Praktikoje pasitaiko atvejų, kada, net ir gavus ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartį leisti atlikti tyrimą pareigūnams, neatskleidžiantiems savo tapatybės, objektyviai šie veiksmai taip ir nebūna pritaikyti¹²⁸. Tokiai praktikai pritartina – taip elgdamiesi valstybės pareigūnai, manytina, nepiktnaudžiauja savo teisėmis, bet atsižvelgia į realią būtinybę taikyti taikyti slaptuosius veiksmus, svarsto, ar tokia būtinybė išlieka tyrimo eigoje.

Pastebėtina, kad BPK 158 ir 159 straipsniuose numatytos procesinės prievartos priemonės yra vienos iš tų, kurias neatidėliotinais atvejais BPK taikyti leidžia be išankstinės teismo kontrolės. Remiantis BPK 160¹ straipsnio 1 dalyje nustatytu teisiniu reguliavimu, tokiais atvejais šie veiksmai, kaip ir BPK 154 bei 155 straipsniuose numatytieji, gali būti atlikti prokurorui priėmus nutarimą, o veiksmų takymo teisėtumą patvirtinanti ikiteismino tyrimo teisėjo nutartis gali būti gauta trijų dienų laikotarpiu. Teisės literatūroje neatidėliotini atvejai aiškinami kaip tokie, kai ikiteisminio tyrimo metu būtina skubiai atlikti tam tikrą veiksmą, o ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis tuoj pat negali būti priimta, procedūra gali ilgai tęstis¹²⁹. Vėlgi, atsižvelgiant į BPK 160¹ straipsnio 2 dalyje nustatytą teisinį reguliavimą, atrodo, jog įstatymų leidėjas orientuojasi į slaptųjų veiksmų tęstinį pobūdį – nustatyta, jog per trijų dienų terminą ikiteisminio tyrimo teisėjui nepriėmus reikalingos nutarties, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu pradėti veiksmai nedelsiant nutraukiami. Tačiau, kaip minėta, BPK 158 ir 159 straipsniuose numatyti slaptieji veiksmai, tarkim, nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai, gali būti ir vienkartinio taikymo pobūdžio. Manytina, kad tokie atvejai neretai gali pasitaikyti privačiam asmeniui pateikus, ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar prokuroro manymu, reikšmingus duomenis, taip pat tampančiais sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą faktiniu pagrindu. Vis dėlto, ir šiuo atveju reikėtų prisiminti slaptųjų veiksmų taikymo intensyvumo žmogaus teisių ir laisvių atžvilgiu aspektą bei anksčiau apžvelgtą būtinybę tenkinti duomenų pakankamumo aspektą. Gali pasitaikyti situacijų, kada, pritaikius aptariamas procesines prievartos priemones *ad hoc* ir slaptiesiems agentams iškart gavus konkrečius duomenis, jų pagrindu nedelsiant pritaikomos kitos procesinės prievartos priemonės, tokios kaip laikinas sulaikymas, krata, asmens krata ar poėmis. Tokiu atveju, ikiteisminio tyrimo teisėjui patikrinus prokuroro nutarimo taikyti

¹²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 5 d. nutartis Nr. 2K-434/2013.

¹²⁹ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Pirmoji knyga. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 389.

procesinę prievartos priemonę neatidėliotinu atveju teisėtumą *ex post facto*, ir pripažinus, kad veiksmai atlikti neteisėtai, vadovaujantis BPK 160¹ straipsnio 3 dalimi, visi duomenys, gauti taikant tokią priemonę, privalo būti sunaikinti. Tai reiškia, kad slaptieji veiksmai buvo pritaikyti neteisėtai ir buvo pažeistos žmogaus teisės bei laisvės. Šie priešingi teisei veiksmai nulėmė ir tolesnius pažeidimus – nepagrįstą asmens laikiną sulaikymą, kratų ir kitų, atliekant nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus gauta informacija pagrįstų, procesinių prievartos priemonių taikymą. Nors galima teigti, kad EŽTT Didžioji kolegija sprendime, priimtame byloje *Gäfgen prieš Vokietiją*¹³⁰ (2010 m.), atmetė JAV galiojančią „užnuodyto medžio vaisių“ (anglų kalba *the fruit of poisonous tree*) doktriną, vis dėlto, panašios praktikoje pasitaikančios situacijos, manytina, sukeltų diskusijų tiek ikiteisminio tyrimo metu surinktų duomenų, teismo proceso metu galimų pripažinti įrodymais teisėtumo, tiek žmogaus teisių ir laisvių apsaugos, kontekstuose. Laikantis anksčiau išdėstytos pozicijos, kad slaptieji veiksmai, bent jau numatyti BPK 158 ir 159 straipsniuose, turėtų būti suprantami kaip *ultima ratio* priemonė, skirta ikiteisminiam tyrimui ir baudžiamosios bylos nagrinėjimui teismo proceso metu galimai reikšmingiems duomenims rinkti bei dažniausiai neturėtų būti taikomi pirminėje tyrimo stadijoje, manytina, jog valstybės pareigūnai, net ir atsižvelgdami į naujausią EŽTT praktiką, neturėtų įstatymų leidėjo jiems suteiktos išimtinės, BPK 160¹ straipsnyje numatytos, teisės procesinę prievartą neatidėliotinais atvejais taikyti be *ex ante* teismo atliekamos kontrolės, naudoti kaip priemonės pritaikyti slaptuosius veiksmus, sąmoningai apeinant jiems skirtą teismo atliekamą teisėtumo patikros procedūrą, siekiant efektyvaus duomenų surinkimo, idant tyrimo eigoje atsirastų galimybė rinkti juos kitais, tuo metu nepasiekiamais, būdais.

Šiuo metu galiojančiame BPK pasirinktas pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis. Kai kurie autoriai neabejoja, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo vietos ir procesinės paskirties baudžiamojo proceso subjektų tarpe reikia ieškoti tarp prokuratūros, kaip kaltinimo monopolininkės, ir teismo bei tarp kaltinimo ir gynybos¹³¹. Nors galima būtų sutikti su pozicija, kad ikiteisminio tyrimo teisėjui ar (ir) teisėjo procesinei veiklai ikiteisminio tyrimo metu neprivalo būti keliami tokie pat konstituciniai reikalavimai, kokius atitikti privalo baudžiamąją bylą iš esmės nagrinėjantis teisėjas (teismas)¹³², bet,

¹³⁰ Plačiau žiūrėti: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. birželio 1 d. sprendimas *Gäfgen prieš Vokietiją* byloje, Nr. 22978/05.

¹³¹ KUKAITIS, V. Ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinis subjektiškumas atskirų baudžiamojo proceso principų perspektyvoje. *Teisė*, 2009, t. 73, p. 103.

¹³² MERKEVIČIUS, R.; MEŠKA, A. Ikiteisminio tyrimo teisėjo konstitucinės kompetencijos ribos. Iš *Neprisklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys *Liber Amicorum* profesorii Jonui Prapiečiui. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto *Alumni* draugija, 2012, p. 509.

manyta, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas yra baudžiamojo proceso subjekto, turintis įstatymų leidėjo suteiktą galią priimti sprendimus dėl procesinių prievartos priemonių, susijusių su žymiausia intervencija į žmogaus teisių ir laisvių sritį, taigi, ir slaptųjų veiksmų, numatytų BPK 158 ir 159 straipsniuose, taikymo, konkrečiu atveju tokią veiklą leidžiant arba jos neleidžiant atlikti, todėl, tinkamai atlikdamas paskirtą funkciją, tai yra, atsižvelgdamas į reikalavimus, keliamus anksčiau aptartiems duomenų pakankamumo, proporcingumo principo, priemonės taikymo terminų, taip pat kitiems įstatyme nustatytiems aspektams, šis baudžiamojo proceso subjekto turi galimybę tiek padėti valstybei įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslus, tiek apsaugoti konkretaus asmens teises ir laisves nuo galimo jų pažeidimo.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad žmogaus teisių suvaržymas, apribojimas yra pagrindinis bet kurios procesinės prievartos priemonės, įskaitant ir slaptuosius tyrimo veiksmus, požymis. Procesinės prievartos proporcingumo principo, duomenų pakankamumo reikalavimo, procesinės prievartos taikymo terminų įtvirtinimas baudžiamojo proceso įstatyme turėtų būti laikomi įrankiais, saugančiais asmenį nuo neteisėto prievartos priemonių taikymo jo atžvilgiu. Esant įstatyminio reglamentavimo trūkumui kai kuriais iš nurodytų aspektų, procesinės prievartos taikymo teisėtumą konkrečiu atveju turėtų padėti užtikrinti išankstinė teismo kontrolė.

3. SLAPTŪJŲ AGENTŲ PROCESINĖS VEIKLOS PRAKTINIAI ASPEKTAI

Aiškaus ir išsamaus teisinio reglamentavimo nepakanka tam, kad slaptųjų agentų procesinė veikla konkrečiu atveju būtų laikoma teisėta. Slaptųjų tyrimo veiksmų, kaip ir kitų procesinių prievartos priemonių, taikymo teisėtumą lemia tiek leidimo juos taikyti gavimas BPK nustatyta tvarka, tiek betarpiškas jų pritaikymas praktikoje, neperžengiant baudžiamojo proceso įstatyme ir ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje leisti taikyti atitinkamus slaptuosius tyrimo veiksmus nustatytų jų ribų. Kai kurių svarbių procesinių institutų, padedančių apsaugoti žmogaus teises nuo galimo pažeidimo, pavyzdžiui, procesinės prievartos priemonės taikymo termino, nenustatymas BPK suteikia konkrečiam procesiniam dokumentui, kuriuo leidžiama taikyti procesinę prievartos priemonę ir kuriame apibrėžiamos priemonės taikymo ribos, dar didesnę reikšmę.

Taikant procesinę prievartos priemonę gauti reikšmingais tyrimui laikomi duomenys, kurie teismo proceso metu galimai bus pripažinti įrodymais, turi atitikti duomenų liečiamumo ir leistinumą reikalavimus. Įrodymų liečiamumo principas, pagal kurį įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai, įtvirtintas šiuo metu galiojančio BPK 20 straipsnio 3 dalyje. Tuo tarpu BPK 20 straipsnio 4 dalyje numatytas įrodymų leistinumą principas, kuris tam, kad duomenys, laikomi reikšmingais tyrimui, teismo proceso metu būtų pripažinti įrodymais, kelia du reikalavimus: *pirma*, tokie duomenys turi būti gauti teisėtais būdais, *antra*, turi būti galimybė patikrinti juos atlikus BPK numatytus veiksmus. EŽTT laikosi pozicijos, kad, nors Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtinta teisė į sąžiningą procesą, konkrečių įrodymų leistinumą taisyklių nustatymas pirmiausiai yra valstybės vidaus teisės uždavinys¹³³. LAT jurisprudencijoje ne kartą pažymėta, kad neviešo pobūdžio nusikalstamų veikų tyrimo priemonių naudojimas yra nedraudžiamas ir jų rezultatais gali būti remiamasi teismuose įrodinėjant asmens kaltę, bet tokių duomenų pripažinimui įrodymais keliami didesni teisėtumo užtikrinimo reikalavimai¹³⁴.

Kai kurie autoriai teigia, kad įrodymų leistinumą sujungia dvi teisines kategorijas: įrodymų rinkimo leistinumą, suprantamą kaip teisės normomis apibrėžtas teisės subjektų leistino (teisėto) veikimo ribas renkant (gaunant) duomenis, ir įrodymų naudojimo

¹³³ Plačiau žiūrėti: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1988 m. liepos 12 d. sprendimas *Schenk prieš Šveicariją* byloje, Nr. 10862/84.

¹³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 26 d. nutartis Nr. 2K-291-303/2015.

neleistinumą, suprantamą kaip teisinį draudimą naudoti tam tikrus duomenis kaip įrodymus baudžiamajame procese, kurį savo ruožtu sudaro nesavarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas ir savarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas – jei nesavarankiško įrodymų naudojimo neleistinumo atveju būtinoji prielaida ir pagrindas (nebūtinai pakankamas) drausti naudoti duomenis yra padarytas teisės pažeidimas juos gaunant, tai savarankiško įrodymų naudojimo neleistinumo atveju duomenis draudžiama naudoti nepriklausomai nuo to, ar jie gauti teisėtai, ar pažeidžiant teisę¹³⁵. LAT laikomasi pozicijos, kad nustatyti duomenų gavimo (rinkimo) tvarkos pažeidimai savaime nepanaikina galimybės teismui pripažinti jų įrodymais – konstatavus duomenų gavimo (rinkimo) tvarkos pažeidimą, teismui reikia vertinti, ar nustatytos tvarkos pažeidimai turėjo įtakos gautų duomenų patikimumui ir ar dėl šių pažeidimų buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės¹³⁶. Tiesa, teisinėje literatūroje kartais kritikuojama BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostata, kad „įrodymais gali būti tik teisėtai būdais gauti duomenys“, argumentuojant, jog ji, tiek, kiek nėra aiškinama ir taikoma tiesiogiai, kaip reiškianti, kad duomenų nepripažinimą įrodymais lemia bet koks teisėtumo reikalavimo pažeidimas, neturi procesinės teisinės reikšmės – siūloma teismų praktikoje pagrįsti konkrečius duomenų, gautų pažeidus teisėtumo reikalavimą, pripažinimo (nepripažinimo) įrodymais kriterijus¹³⁷.

Įrodymų leistinumą kontekste susiduria du priešingi požiūriai. Remiantis vienu kraštutiniu požiūriu, visi reikšmingais tyrimui laikomi duomenys teismo proceso metu turėtų būti pripažinti įrodymais, nepaisant to, kokiais būdais jie buvo surinkti – priešingu atveju gali būti nepasiektas tikslas nustatyti tiesą baudžiamajame byloje; tuo tarpu remiantis kitu kraštutiniu požiūriu, jokie reikšmingais tyrimui laikomi duomenys teismo proceso metu neturėtų būti pripažinti įrodymais, jei jų rinkimo metu būtų nustatytas bet koks teisės pažeidimas – priešingu atveju tai reikštų neteisėtų tyrimo būtų toleravimą ir skatinimą¹³⁸. Vis dėlto, pritartina nuomonei, kad šiuolaikinė įrodymų teisė bando išlaikyti pusiausvyrą – duomenų pripažinimas įrodymais didžiąja dalimi priklauso nuo teisėjo, nagrinėjančio baudžiamąją bylą, vidinio įsitikinimo, o tokio sprendimo priėmimo

¹³⁵ JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumą Lietuvos baudžiamajame procese teisėje: alternatyvios sampratos pagrindai. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajame proceso kodeksui – 10 metų*: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamajame procese, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2012, p. 117-118.

¹³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 18 d. nutartis Nr. 2K-430/2011.

¹³⁷ JUOZAPAVIČIUS, A. Nesavarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas: kai kurie konstituciniai teisiniai aspektai. Iš *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2014, p. 137.

¹³⁸ KEANE, A. *The Modern Law Of Evidence*: Third edition. Butterworths, London, Dublin, Edinburgh, 1994, p. 37-38.

diskrecija skirta ne tiek teisėsaugos institucijų drausminimui, kiek žmogaus teisių apsaugai ir sąžiningo proceso išlaikymui¹³⁹.

Vienu iš atvejų, kada visi duomenys, gauti taikant slaptuosius tyrimo veiksmus, negali būti pripažinti įrodymais baudžiamojame bylose, yra provokacijos fakto nustatymas. Teismų praktikoje yra suformuoti principai dėl tariamo provokavimo vertinimo materialiuoju ir procesiniu aspektais¹⁴⁰. Visos trys anksčiau aptartos bylos, kuriose EŽTT Lietuvos atžvilgiu nustatė padarytus Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimus, buvo atnaujintos. Atnaujintose baudžiamosiose bylose LAT, remdamasis EŽTT jurisprudencija, pateikė išaiškinimus, aktualius tiesioginiam slaptųjų agentų veiklos taikymui: pabrėžė duomenų pakankamumo aspekto svarbą (šiuo aspektu atsižvelgiama ir į tai, ar turėta duomenų apie asmens, kurio atžvilgiu taikomi slaptieji veiksmai, anksčiau padarytas analogiškas nusikalstamas veikas)¹⁴¹ – nesant pakankamai pagrįstų duomenų, asmens, kurio atžvilgiu taikomi slaptieji veiksmai, padaryta nusikalstama veika bus laikoma sukurta; priminė, kad, nors slaptuosius veiksmus konkrečiu atveju gali atlikti tiek privatūs asmenys, prieš tai kreipęsi į teisėsaugos institucijas, tiek valstybės pareigūnai, pastarieji tokiais atvejais negali įgyti privačių asmenų statuso, o provokacijos faktas gali būti nustatytas tiek valstybės pareigūnų, tiek privačių asmenų veiksmuose; provokacijos faktas gali būti nustatytas ir mažo intensyvumo laipsnio pareigūnų veiksmuose bei atvejais, kada pareigūnai tiesiogiai nebendrauja su asmeniu, kurio atžvilgiu atliekami slaptieji veiksmai¹⁴²; provokacijos faktą gali įrodyti materialinis skatinimo tęsti nusikalstamą veiką dydis¹⁴³.

Nurodytose LAT nutartyse buvo nagrinėjamas slaptųjų veiksmų, nenumatytų baudžiamojame proceso įstatyme, bet analogiškų šiuo metu galiojančio BPK 159 straipsnyje numatytiems veiksmams, atlikimas. Pastebėtina, kad teismo pareiga tikrinti iškeltą provokacijos versiją išlieka ir tada, kai nebuvo atliekami nei BPK 158 straipsnyje, nei BPK 159 straipsnyje numatyti slaptieji veiksmai, bet teismui kyla įtarimų, kad teisėsaugos pareigūnai ar pagal jų nurodymus veikiantys asmenys galėjo imituoti

¹³⁹ KEANE, A. *The Modern Law Of Evidence*: Third edition. Butterworths, London, Dublin, Edinburgh, 1994, p. 37-38.

¹⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. birželio 2 d. nutartis Nr. 2K-303-699/2015.

¹⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2009 m. kovo 5 d. nutartis Nr. 2A-P-2/2009.

¹⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis Nr. 2A-P-6/2008.

¹⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2009 m. kovo 5 d. nutartis Nr. 2A-P-2/2009.

nusikalstamą veiką *de facto*¹⁴⁴. Praktikoje pasitaikė situacija, kada, atliekant kratą, buvo aptiktas automobilis su galimai suklustotais valstybiniais numeriais, o į įvykio vietą atvykęs pareigūnas pasiūlė procesinę prievartos priemonę taikantiems pareigūnams atlygi už tai, kad faktas apie automobilio suradimą nebūtų nurodytas procesiniame dokumente. Kaltinamajam teismo proceso metu iškėlus versiją, esą padaryti neteisėtus veiksmus jis buvo išprovokuotas, teismai ją patikrino, nors galiausiai ir pavadino akivaizdžiai nepagrįsta bei atmetė.

Kaip minėta, privatus asmenys, nesantys ikiteisminio tyrimo pareigūnais, taip pat gali atlikti slaptuosius tyrimo veiksmus. Privačių asmenų įsitraukimas į slaptą teisėsaugos institucijų veiklą yra skatinamas ir tarptautiniu lygiu – pavyzdžiui, Šengeno vykdomasis komitetas priėmė sprendimą dėl pagrindinių principų valdymo informatorių apmokėjimo klausimais¹⁴⁵. Lietuvoje privatus asmenys baudžiamojo proceso metu atliekamuose slaptuosiuose veiksmuose dalyvauti gali tiek atlikdami nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus BPK 159 straipsnyje nustatyta tvarka (ši procesinė prievartos priemonė iš esmės skirta privačiam asmeniui, kuris suteikė prokurorui informaciją apie tam asmeniui siūlomą padaryti nusikaltimą ar dalyvauti jį darant), tiek išimtiniais atvejais taikydami slaptuosius veiksmus atliekant tyrimą BPK 158 straipsnio 6 dalyje nustatyta tvarka. BPK 158 straipsnio 6 dalis laikytina viena iš BPK nustatytų normų, įteisinančių galimybę privatiems asmenims dalyvauti duomenų, laikytinų reikšmingais tyrimui, rinkimo procese (šiuo atveju veikiant kaip slaptiesiems agentams) – esminė įstatymo sąlyga, keliamą tokiu būdu surinktiems įrodymams, yra galimybė patikrinti gautų duomenų patikimumą BPK nustatytais veiksmais¹⁴⁶. Kaip minėta, net nustačius tam tikrų duomenų gavimo (rinkimo) tvarkos pažeidimų padarymo faktą, tai savaime nereiškia, kad tokie duomenys negalės būti pripažinti įrodymais teismo proceso metu. Privačių asmenų valstybės pareigūnams pateikti duomenys gali tapti tiek sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindu, tiek konkrečių slaptųjų veiksmų taikymą inicijuojančiu pagrindu. Vertinant privačių subjektų teikiamus duomenis ar duodamus parodymus asmeninis tokių subjektų suinteresuotumas dar nereiškia, kad jų teikiami duomenys yra nepatikimi – reikia atsižvelgti į pateikiamų

¹⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. liepos 2 d. nutartis Nr. 2K-375-895/2015.

¹⁴⁵ KLIP, A. *European criminal law: an integrative approach*. Cambridge, Antwerp, Portland: Intersentia, 2012, p. 273.

¹⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 21 d. nutartis Nr. 2K-385/2010.

duomenų turinį, kuris gali būti toks pat neutralus ar objektyvus, kaip ir kiti byloje esantys nesuinteresuotų bylos baigtimi subjektų pateikti duomenys¹⁴⁷.

BPK 158 straipsnis yra skirtas reglamentuoti savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksams – BPK 158 straipsnio 1 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas laikytinas *lex generalis*, o BPK 158 straipsnio 6 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas – *lex specialis* BPK 158 straipsnio 1 dalies atžvilgiu. BPK 158 straipsnio 6 dalyje, kaip būtinoji sąlyga privatiems asmenims atlikti slaptuosius tyrimo veiksmus (šiuo atveju – išimtinumo sąlyga), vartojama „ypatingų atvejų“ sąvoka. Čia pat ji aiškinama kaip atvejai, kai nėra kitų galimybių nustatyti nusikaltimus darančius asmenis. Laikantis pozicijos, kad slaptieji tyrimo veiksmai turėtų būti suprantami kaip *ultima ratio* priemonė, taikoma tada, kai reikšmingų tyrimui duomenų nepavyksta surinkti įprastais, viešo pobūdžio tyrimo veiksmais, arba tiriant sunkiausius, tęstinio pobūdžio nusikaltimus, manytina, kad privačių asmenų naudojimas tokiems veiksams atlikti praktikoje turėtų būti ypač retas. Kažin ar galima pritarti praktikai, kada, kompetetingam valstybės subjektui siekiant slaptųjų veiksmų taikymui pasitelkti į pagalbą privatų asmenį, prašyme ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl BPK 158 straipsnio 6 dalies taikymo tokių veiksmų taikymo pagrindas nurodomas formaliai, vietoj konkrečių motyvų, pagrindžiančių taikymo būtinybę, paprasčiausiai nurašant minėtą baudžiamojo proceso įstatymo tekstą ir nurodant vienintelį įstatyme įtvirtintą pagrindą. Pastebėtina, kad, analizuojant Lietuvos teismų praktiką, nebuvo rastas nė vienas pavyzdys, kada teismas nebūtų įrodymais pripažinęs ikiteisminio tyrimo metu surinktų duomenų dėl to, kad kompetetingi subjektai, priimdami sprendimus dėl BPK 158 straipsnio taikymo, nesilaikė BPK 158 straipsnio 6 dalyje nustatytos išimtinumo sąlygos – deja, iki šiol teismų praktikoje, duomenų leistinumo kontekste, ši sąlyga nediskutuojama. Neturėjimo kitų galimybių nustatyti nusikaltimus darančius asmenis pagrindas, priklausomai nuo teisės taikytojo teisinės sąmonės, gali būti suprantamas įvairiai ir aiškinamas plačiai – jis gali apimti situacijas, kada, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo pareigūnai be privačių asmenų pagalbos neturi galimybės patekti į tam tikrą saugomą objektą ir įrengti atitinkamose patalpose technines priemones, ar, esant būtinybei neatidėliotinai susisiekti ar užmegzti kontaktą su tam tikrais asmenimis, patys ikiteisminio tyrimo pareigūnai, išlaikydami savo tapatybę paslapyje, to padaryti neturi galimybės, ir kita. Konkretaus atveju, laikytinų ypatingais, sąrašo nustatymas baudžiamojo proceso įstatyme galbūt ir nebūtų tikslingas,

¹⁴⁷ BILIUS, M; KUZMINOVAS, M. Privačių subjektų surinktų duomenų naudojimas Lietuvos baudžiamajame procese. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Liber Amicorum profesorium Jonui Prapiečiui. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 409.

nes praktikoje gali susiklostyti įvairių, iš anksto sunkiai numatomų situacijų. Tačiau tam tikri atvejai arba bent kriterijai, į kuriuos reikėtų atsižvelgti konkrečiu atveju siekiant remtis BPK 158 straipsnio 6 dalyje nustatyta išimtinė taisykle, manytina, galėtų būti formuluojami teismų praktikoje.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtinta ne tik žmogaus teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, bet ir į susirašinėjimo, pokalbių telefonu, telegrafo pranešimų ir kitokio susižinojimo neliečiamumą. Konvencijos 8 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta žmogaus teisė į susirašinėjimo slaptumą apima ne tik teisės į susižinojimo neliečiamumą aspektus, minimus Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, bet, remiantis EŽTT jurisprudencija, ir tiesioginio asmenų bendravimo slaptumą¹⁴⁸. EŽTT atskiria pokalbių įrašinėjimą, atliekamą privataus asmens, kai vienas iš pašnekovų pokalbio garso įrašą daro privačia technine įranga savo iniciatyva, ir pokalbių įrašinėjimą, atliekamą privataus asmens, kai vienas iš pašnekovų, nors galbūt ir savo iniciatyva, pokalbio garso įrašą daro teisėsaugos institucijoms priklausančia, jų suteikta technine įranga, davus atitinkamus patarimus, tokio veiksmo paskirtimi esant oficialaus tyrimo vykdymą¹⁴⁹. Lietuvoje pasitaikė atvejis, kada vienoje byloje šiuo aspektu buvo pažeistas tiek BPK, tiek tuo metu galiojusiam 2002 m. OVĮ nustatytas teisinis reguliavimas. Privačiam asmeniui kreipusis į teisėsaugos instituciją ir paprašius suteikti techninę įrangą, jo nuomone, neteisėtiems valstybės pareigūnų veiksams užfiksuoti, jam buvo duoti diktofonas ir mini diskas. Įrašius pokalbį, privačiam asmeniui surašius protokolą-pareiškimą ir pateikus užfiksuotus duomenis, buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas. Pradėjus ikiteisminį tyrimą, privačiam asmeniui buvo suteiktos kitos techninės priemonės, šįkart skirtos jau tiek vaizdui, tiek garsui fiksuoti: vaizdo mikrokamera, vaizdo magnetofonas, vaizdo kasetė, diktofonas ir mini diskas. Šis asmuo dar kartą įrašė pokalbio su valstybės pareigūnu eigą, o ikiteisminio tyrimo pareigūnai taip pat ėmėsi aktyvių veiksmų – klausėsi pokalbio ir stebėjo aplinką. Baudžiamąją bylą nagrinėjanti teisėjų kolegija pabrėžė, kad tiek veiksmai, atlikti iki ikiteisminio tyrimo pradžios, tiek veiksmai, atlikti jau pradėjus ikiteisminį tyrimą, buvo neteisėti – pirmuoju atveju teisėsaugos institucijos techninės įrangos privačiam asmeniui suteikti negalėjo, nes nebuvo pateikti konkretūs faktai, leidžiantys pradėti kriminalinės žvalgybos tyrimą, o antruoju atveju, suteikus tam pačiam privačiam asmeniui papildomą techninę įrangą, šis asmuo *de facto* atliko nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, nors ne tik nebuvo priimta tai leidžianti ikiteisminio tyrimo

¹⁴⁸ Plačiau žiūrėti: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. kovo 1 d. sprendimas *Heglas prieš Čekijos Respubliką* byloje, Nr. 5935/02.

¹⁴⁹ Plačiau žiūrėti: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. spalio 25 d. sprendimas *Van Vondel prieš Nyderlandus* byloje, Nr. 38258/03.

teisėjo nutartis, bet apie planuojamus atlikti veiksmus nebuvo informuotas net prokuroras, tokiu būdu baudžiamojo proceso įstatymo normas pažeidžiant ne tik privačiam asmeniui, bet ir valstybės pareigūnams, be kita ko, patiems neteisėtai atlikusiems dar ir veiksmus, atitinkančius BPK 160 straipsnyje numatytą procesinę prievartos priemonę¹⁵⁰. Šiuo atveju atlikti veiksmai nebuvo grindžiami jokia teisės norma, nes tokio veiksmo kaip ikiteisminio tyrimo pareigūnų techninės įrangos „paskolinimas“ privačiam asmeniui BPK nereglamentuoja – šių veiksmų atlikimas negali būti pateisinamas tokios praktikos realiu egzistavimu¹⁵¹. Taigi, nagrinėjamu atveju teisėsaugos institucija pasitelkė privatų asmenį reikšmingų tyrimui duomenų rinkimo procese neteisėtai, tokiu būdu paversdama visą tokį įrodymų rinkimo procesą neteisėtu nuo pat jo pradėjimo momento.

Praktikoje pasitaiko ir daugiau situacijų, kada privatūs asmenys, ikiteisminio tyrimo metu vykdydami teisėsaugos institucijų užduotis, veikia peržengdami apibrėžtas veiksmų ribas. Vienu iš atvejų teismo nagrinėjimo metu buvo argumentuojama, kad, ikiteisminio tyrimo teisėjui suteikus leidimą atlikti slaptą sekimą, privačiam asmeniui, susitarimo su ikiteisminio tyrimo pareigūnu pagrindu, buvo perduoti pareigūnui nuosavybės teise priklausantys gryniesi pinigai, suteikta vaizdo ir garso įrašymo įranga, duotos instrukcijos, kaip šia įranga naudotis¹⁵². Jeigu privatus asmuo, užmegzdamas ryšius ir tiesiogiai kontaktuodamas su asmeniu, kurio atžvilgiu taikoma procesinė prievartos priemonė, vykdyt slaptą vaizdo bei garso fiksavimą, manytina, kad buvo atliktas ne slaptas sekimas, o tyrimas neatskleidus savo tapatybės – ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, apibrėžianti slaptųjų veiksmų ribas, turėjo būti priimta ne remiantis BPK 160 straipsniu, o BPK 158 straipsnio 6 dalimi.

Kaip minėta, BPK 158 straipsnio 6 dalis suteikia teisę atskirais atvejais slaptuosius veiksmus taikyti ir privatiems asmenims. Pasitaiko atvejų, kada bylą nagrinėjančiam teismui pateikiami argumentai, esą asmens veiksmai, kuriais jis padarė pokalbio garso įrašą iki ikiteisminio tyrimo pradžios, laikytini savarankiškais asmens, kuris nėra ikiteisminio tyrimo pareigūnas, tyrimo veiksmais pagal BPK 158 straipsnio 6 dalį¹⁵³. Manytina, kad tokie asmens veiksmai neatitinka slaptųjų tyrimo veiksmų sampratos BPK 158 straipsnio prasme. Veiksmas, kuriuo proceso dalyvis valstybės pareigūnams pateikia pokalbio su kitu asmeniu garso įrašą, turėtų būti laikomas daikto ar dokumento, turinčio

¹⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis Nr. 2K-7-141/2008.

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 20 d. nutartis Nr. 2K-53/2014.

¹⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 25 d. nutartis Nr. 2K-68/2014.

reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, pateikimu (BPK 98 straipsnis). Privačiai padarytas garso įrašas, patvirtinantis ar paneigiantis reikšmingas aplinkybes bylai spręsti, gali būti pripažintas įrodymu, o jį pateikti leidžiama bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje¹⁵⁴. Tačiau kritikuotina LAT pozicija, pagal kurią tokio įrašo teisėtumas negali būti grindžiamas BPK nuostatomis, nes jis padarytas nepradėjus ikiteisminio tyrimo ir negali būti laikomas daiktu ar dokumentu BPK 98 straipsnio prasme, nes jame esantys duomenys galėjo būti fiksuojami tik BPK nustatyta asmenų apklausos tvarka¹⁵⁵. Teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad tais atvejais, kai reikšmingus bylai duomenis pateikia proceso dalyviai arba bet koks fizinis ar juridinis asmuo, teismas turi patikrinti, ar šie duomenys gauti įstatyme neuždraustu būdu, remiantis principu „galima tai, kas neuždrausta įstatymo“ – tik gauti įstatyme tiesiogiai draudžiamu būdu tokie duomenys įrodymais nepripažįstami¹⁵⁶. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo¹⁵⁷ (toliau – ir VII) 5 straipsnio 1 dalies 3 punkte numatyta, kad kiekvienas asmuo turi teisę užsirašinėti, fotografuoti, filmuoti, naudotis garso ir vaizdo technikos priemonėmis, kitais būdais fiksuoti informaciją, išskyrus šio įstatymo 13 straipsnyje nurodytus atvejus. Privačiam asmeniui, kuris, slapta darydamas garso įrašą, nepažeisdamas VII 5 ir 13 straipsniuose numatytų normų, užfiksavo savo ir kito asmens pokalbį, ikiteisminio tyrimo eigoje įgijus liudytojo statusą, neturėtų būti draudžiama tokį garso įrašą pateikti BPK 98 straipsnio nustatyta tvarka – garso įrašo darymo aplinkybės galėtų būti išsiaiškintos tokį asmenį papildomai apklausus kaip liudytoją, o pats garso įrašas, manytina, galėtų būti įformintas arba kaip liudytojo papildomos apklausos protokolo priedas, arba kaip pateiktas surašant daikto ar dokumento, turinčio reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, pateikimo protokolą. Pabrėžtina, kad ir slaptų privačiai gautų garso įrašų legitimumo kontekste yra svarbu išlaikyti proporcingumą: viena vertus, tokios tyrimo galimybės negali būti pernelyg susiaurintos, nes atskirais atvejais tam tikrų faktų įrodinėjimas įvairiomis kitomis priemonėmis gali būti neįmanomas, kita vertus, pernelyg išplėtus tokio tyrimo galimybes, tyrimą atliekantiems pareigūnams gali kilti pagunda naudotis šia laisve ir, privačių asmenų pagalba, neteisėtai vykdyti tam tikrą „tyrimą“ iki oficialaus ikiteisminio tyrimo pradžios BPK nustatyta tvarka.

¹⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 8 d. nutartis Nr. 2K-191/2005.

¹⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 25 d. nutartis Nr. 2K-68/2014.

¹⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Biuletenis „Teismų praktika“*, Nr. 27, 2007.

¹⁵⁷ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996-07-26, Nr. 71-1706 (su pakeitimais ir papildymais).

Kartais teismai, proceso dalyviui pateikus kompiuterinę laikmeną su garso įrašu ir paaiškinus, kad įrašas, naudojant mobilųjį telefoną, padarytas jo pačio, nuosekliai nesiaiškina, ar įrašas padarytas teisėtai. Konkrečiu atveju bylą nagrinėjančiam teismui buvo pateikti argumentai, esą įrašas padarytas dalyvaujant teisėsaugos institucijoms, pažeidžiant 2002 m. OVĮ ir BPK normas – suabejota, ar nukentėjusioji galėjo padaryti aukštos kokybės garso įrašą mobiliuoju telefonu ir perkelti pokalbių įrašus į išorinę laikmeną savarankiškai, be pašalinių asmenų pagalbos¹⁵⁸. Pateikiant tokius argumentus, manytina, buvo iškelta versija dėl galimo privataus asmens, nesančio ikiteisminio tyrimo pareigūnu, dalyvavimo slapčiuose tyrimo veiksmuose remiantis BPK 158 straipsnio 6 dalimi. LAT, panaikindamas žemesniosios instancijos teismo nuosprendį ir perduodamas bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka, pažymėjo, kad šis garso įrašas yra labai svarbus įrodymas byloje, o apeliacinės instancijos teismas, atmesdamas argumentus dėl galimo įrašo neteisėtumo, pasisakė tik tiek, kad byloje nėra duomenų, jog įrašas gautas neteisėtu būdu¹⁵⁹. Nors pagal bendrą taisyklę privatus asmuo turi teisę savarankiškai daryti vaizdo ar garso įrašus, bet, esant nustatytam faktui, kad asmuo tokius įrašus padarė su teisėsaugos institucijų žinia, tai yra, pareigūnams apmokius, kaip naudotis specialia, jų suteikta, technine įranga ar privataus asmens nuosava technine įranga, arba davus patarimus ar tam tikro elgesio instrukcijas, manytina, kad asmuo *de facto* jau veikė taikydamas procesinę prievartos priemonę, numatytą BPK 158 straipsnyje, kuriai reikalingas ikiteisminio tyrimo teisėjo leidimas.

Kaip minėta, nustačius duomenų gavimo (rinkimo) tvarkos pažeidimą, vienas iš aspektų, kuriuos reikia įvertinti svarstant klausimą, ar galima tokius duomenis pripažinti įrodymais, yra nustatyto tvarkos pažeidimo įtaka gautų duomenų patikimumui. Praktikoje pasitaikė situacija, kada duomenų, užfiksuotų privataus asmens pareiškimė ir pateiktame garso įrašė, pagrindu buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas ir trijų dienų laikotarpiu gauti ikiteisminio tyrimo teisėjo leidimai atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, taip pat kitas slapčiasias procesines prievartos priemones pagal BPK 154, 158 ir 160 straipsnius. Pastebėtina, kad šis privatus asmuo minėtą garso įrašą padarė atlikinėdamas bausmę Pravieniškių antruosiuose pataisos namuose – šių pataisos namų direktoriaus pavaduotojas siūlė nuteistajam advokato paslaugas, teigdamas, jog advokatas turi gerų ryšių su teisėjais ir prokurorais, todėl už piniginių atlygį galėtų organizuoti nuteistojo

¹⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis Nr. 2K-122/2010.

¹⁵⁹ *Ibid.*

lygtinį paleidimą¹⁶⁰. Pokalbis įrašytas nuteistajam naudojant skaitmeninį grotuvą-diktofoną ir rankinį laikrodį su garso įrašymo funkcija. Nors šiuo atveju pataisos namuose atlikdamas bausmę nuteistasis, darydamas garso įrašą, pažeidė įkalinimo įstaigos vidaus tvarkos taisykles, kurios draudžia tokiems asmenims turėti garsą įrašančias priemones, vis dėlto LAT konstatavo, kad tai nereiškia, jog ikiteisminio tyrimo pareigūnai, gaudami tokius duomenis, tai daro neteisėtai¹⁶¹. Šiuo atveju reikšmingi tyrimui duomenys, kuriais vėliau pagrįstas slapųjų veiksmų BPK nustatyta tvarka atlikimas, byloje atsirado BPK 98 straipsnio nustatyta tvarka, taigi, privačiam asmeniui veikiant kaip savarankiškam asmeniui. Ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas po garso įrašo padarymo – toks asmuo negali būti laikomas atlikusiu tyrimą BPK 158 straipsnio 6 dalyje nustatyta tvarka. Nuteistajam kartu su savimi turint dvi teisės aktų draudžiamas technines priemones, iš kurių viena (rankinis laikrodis su garso įrašymo funkcija) užmaskuota įprastame buitiniame objekte, gali kilti abejonių, kad nuteistasis šiuos daiktus įgijo pats. Panašiose situacijose neatmestina tikimybė, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai galėjo prisidėti prie nuteistojo veiksmų, kurie teismų buvo laikomi savarankiškais, todėl tokių veiksmų pagrindas ir šiais veiksmais gautų duomenų tikrumas, manytina, teismų turėtų būti ištirti itin kruopščiai, be to, net ir pripažinus tokius duomenis įrodymais, manytina, byloje turėtų būti ir daugiau asmens kaltę pagrindžiančių įrodymų.

Slapųjų veiksmų taikymui valstybės pareigūnams pasitelkus į pagalbą privačius asmenis, kurie galimai pirmą kartą susiduria su tokio pobūdžio veiksmams, manytina, atskirais atvejais gali padidėti ir baudžiamojo proceso įstatymo normų pažeidimo tikimybė. Vis dėlto, nemažai grubių pažeidimų padaro ir patys ikiteisminio tyrimo pareigūnai. Praktikoje pasitaiko atvejų, kada, net gavus ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartį leisti taikyti į BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo apimtį patenkančius veiksmus, ikiteisminio tyrimo pareigūnai juos atlieka netinkamai, pažeisdami tiek baudžiamojo proceso įstatyme nustatytą teisinį reguliavimą, tiek ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje apibrėžtas veiksmų taikymo ribas. Konkrečiu atveju BPK 158 straipsnio pagrindu ikiteisminio tyrimo pareigūnams buvo leista slapta naudoti technines priemones, kontroliuojant ir fiksuojant asmenų pokalbius, kitokį susižinojimą ar veiksmus gyvenamosiose ir negyvenamosiose patalpose, kuriose jie lankosi, transporto priemonėse, kuriomis jie naudojami, visų išvardintų veiksmų fiksavimui daryti vaizdo ir

¹⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2014 m. sausio 28 d. nutartis Nr. 2K-13/2014.

¹⁶¹ *Ibid.*

(ar) garso įrašus¹⁶². BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos taikymo esmė – ikiteisminio tyrimo pareigūnų atliekamų tyrimo veiksmų metu išlaikomas slaptumas, asmeniui, kurio atžvilgiu taikomi slaptieji veiksmai, nežinant apie jo atžvilgiu taikomus veiksmus ar nesuvokiant veiksmų tikrosios prasmės. Tuo tarpu šiuo atveju asmuo, kurio atžvilgiu veiksmai taikyti (įtariamasis), suvokė, kad bendrauja su ikiteisminio tyrimo pareigūnu – pokalbis vyko ikiteisminio tyrimo įstaigos patalpose, buvo klausinėjama apie tyrimui reikšmingas aplinkybes, be to, asmens neinformavus nei apie teisę atsisakyti duoti parodymus ir turėti gynėją, nei apie faktą, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas, nefiksuodamas pokalbio eigos jokiame protokole, slapta daro pokalbio garso įrašą¹⁶³. Panaši situaciją susiklostė ir kitu atveju – nors ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje leisti taikyti BPK 158 straipsnyje numatytą procesinę prievartos priemonę nurodyta, kad slaptųjų veiksmų atlikimu siekiama išsiaiškinti nusikaltime dalyvavusius asmenis, psichotropinių medžiagų gaminimo, sandėliavimo, laikymo vietas, bet nė vienas iš šių tikslų nebuvo pasiektas – faktiškai pareigūnas, ir prisistatęs kaip ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas bei parodęs savo tarnybinį pažymėjimą, slapta darydamas pokalbio garso įrašą, klausinėjo asmens, kurio atžvilgiu taikoma procesinė prievartos priemonė, apie jo paties ir kito, pareigūnams žinomo ir suimto įtariamojo, vaidmenis nusikaltimo padaryme¹⁶⁴. Veikiant tokiu būdu, manytina, į BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo apimtį patenkantys veiksmai nebuvo atlikti.

Praktikoje pasitaiko ir kuriozinių atvejų, kada pareigūnai teigia atlikę veiksmus neatskleisdami savo tapatybės ne baudžiamojo proceso metu, o tirdami administracinę teisės pažeidimą. Konkrečiu atveju ikiteisminio tyrimo pareigūnas tarnybiniame pranešime ir apklausos pirmosios instancijos teismo posėdyje metu nurodė, kad įmonę patikrinti bandyta įsidarbinant, neatskleidžiant savo tapatybės, panašiai kaip kontrolinis patikrinimas¹⁶⁵. Pastebėtina, kad kontrolinis patikrinimas, numatytas KŽĮ 2 straipsnio 8 dalies 4 punkte, yra laikomas kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdu. Nei anksčiau aptartoje teismų praktikoje, nei baudžiamojo proceso teisės doktrinoje, nei Rekomendacijose jis nėra nurodytas kaip veiksmas, įeinantis į BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo sritį. Minėtas tyrimas negalėjo būti atliktas savavališkai, be ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties, tiriant administracinę teisės pažeidimą, todėl tokiu būdu gautais duomenimis teismas pagrįstai nesirėmė.

¹⁶² Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2016 m. sausio 26 d. nutartis Nr. 1A-17-202/2016.

¹⁶³ *Ibid.*

¹⁶⁴ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 5 d. nuosprendis Nr. 1A-146/2011.

¹⁶⁵ Vilniaus apygardos teismo teisėjos 2015 m. liepos 17 d. nutartis Nr. ATP-738-562/2015.

Praktikoje kartais pasitaiko sunkumų BPK 158 straipsnyje numatytų slaptųjų veiksmų atlikimą atribojant nuo BPK 160 straipsnyje numatyto slapto sekimo. Teisės literatūroje slaptas sekimas apibūdinamas kaip neviešo pobūdžio įstatymu reglamentuota prievartos priemonė, atliekama įstatymo įgaliotų subjektų tik ikiteisminio tyrimo stadijoje ar žvalgybinio tyrimo metu esant įstatymo nustatyta tvarka išduotam teismo arba kito įstatymu įgalioto subjekto leidimui apibrėžtam laiko tarpui materialioje erdvėje apibrėžtoje valstybės teritorijos ribomis, slapta, tiesiogiai ar per atstumą vizualiai ir/ar techninių priemonių pagalba stebėti sekimo objektus, jų atliekamus veiksmus bei su jais sietinus procesus ir techninių priemonių pagalba rinkti bei fiksuoti reikšmingą tyrimui informaciją (duomenis), laikantis pagarbos prigimtinėms žmogaus teisėms ir laisvėms, Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų, pareigūnų etikos kodekso reikalavimų¹⁶⁶. Teismų praktikoje teigiama, kad slaptas sekimas atliekamas per atstumą, tiesiogiai nekontaktuojant su sekamu asmeniu ir neįrengiant techninių priemonių patalpų viduje¹⁶⁷.

Konkrečiu atveju ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, teisiniu pagrindu nurodant BPK 158 straipsnį, buvo leista slapta patekti į negyvenamąsias patalpas, jose įrengti technines priemones pokalbių ar kitokio susižinojimo kontrolei ir fiksavimui, jas panaudoti fiksuojant asmenų pokalbius ar veiksmus, užmegzti ryšius su jais ir šių kontaktų metu daryti vaizdo ir garso įrašus. Gynybos pusė šioje byloje nurodė, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi leisti atlikti veiksmai klaidingai sutapatinami su BPK 160 straipsnyje numatytu slapto sekimo veiksmu, tuo tarpu kaltinimo pusė, priešingai, teigė, kad tyrimas neatskleidžiant savo tapatybės ir slaptas sekimas, atsižvelgiant į konkrečią situaciją, gali būti labai artimi, o kartais ir tapatūs – tokiu atveju, kai reikia tiesiogiai kontaktuoti su sekamu asmeniu ar įrengti technines priemones patalpų viduje, turi būti remiamasi BPK 158 straipsniu¹⁶⁸. Ši situacija gali būti laikoma vienu iš skirtingo BPK numatytų slaptųjų veiksmų kvalifikavimo pavyzdžių.

Kitu atveju ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, BPK 160 straipsnio nustatyta tvarka buvo leista slapta sekti asmenį ir jo darbo kabinetą, o slapto sekimo metu daryti garso ir vaizdo įrašus. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas diktofonu įrašė trečiojo asmens ir sekamojo asmens pokalbį, įvykusį pastarojo automobilyje. Teisminio nagrinėjimo metu buvo atkreiptas dėmesys, kad leidimas sekti automobilį, kaip objektą, nebuvo duotas, be to, nutartyje nenurodyta, kokiems asmenims leidžiama daryti pokalbio įrašus – slapto sekimo protokoluose nurodyta, jog sekimą vykdė minėtas ikiteisminio tyrimo pareigūnas, nors

¹⁶⁶ BUČIŪNAS, G. *Slaptas sekimas: teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2012, p. 58.

¹⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 30 d. nutartis Nr. 2K-544/2010.

¹⁶⁸ *Ibid.*

technine įranga buvo aprūpinti ir kiti du asmenys (vienas iš jų automobilyje kalbėjosi su asmeniu, kurio atžvilgiu taikyta procesinė prievartos priemonė), kurie nėra ikiteisminio tyrimo pareigūnai¹⁶⁹. Taigi, susiklostė situacija, kada, gavus leidimą atlikti slapta sekimą, technine įranga, reikalinga garso ir vaizdo įrašams daryti, buvo aprūpinti trys asmenys, iš kurių tik vienas buvo ikiteisminio tyrimo pareigūnas, o pokalbis, įvykęs tarp vieno iš privačių asmenų, aprūpintų technine įranga, ir asmens, kurio atžvilgiu taikyta procesinė prievartos priemonė, buvo įrašytas būtent ikiteisminio tyrimo pareigūno. Buvo manoma, kad šiuo atveju slapta sekimą įgyvendino privatus asmuo, kalbėjęs su asmeniu, kurio atžvilgiu taikyta procesinė prievartos priemonė, bet slaptame sekime dalyvavo ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas, kuris per atstumą šį pokalbį įrašė¹⁷⁰. Tokiu atveju turėtų būti laikoma, kad privatus asmuo įgyvendino slapta sekimą neteisėtai, nes, remiantis BPK 160 straipsnyje nustatytu teisiniu reguliavimu, privatus asmuo slapto sekimo atlikti negali. Jeigu būtų teigiama, kad šiuo atveju privatus asmuo nedalyvavo slaptame sekime, kiltų klausimas, kokių tikslų jis ikiteisminio tyrimo pareigūnų buvo aprūpintas diktofonu.

Be to, prieš šiuos veiksmus, įvykdytus automobilyje, anksčiau tą pačią dieną buvo padaryti dar du garso įrašai. Gynėjai teigė, kad iš slapto sekimo protokoluose užfiksuotų duomenų matyti, jog ikiteisminio tyrimo pareigūnas, vėlgi, atliko pokalbių tarp asmens, kurio atžvilgiu taikyta procesinė prievartos priemonė, ir kitų dviejų asmenų pokalbių garso fiksavimą, tuo tarpu slapto sekimo metu negalima įrengti ar turėti garso ir vaizdo įrangos bendraujant su asmeniu – tai turi būti daroma per atstumą, o ne per kitus asmenis, kurie realiai veikia kaip teisėsaugos pareigūnai¹⁷¹. LAT formaliai pasisakė, kad nagrinėjamu atveju BPK 160 straipsnio pažeidimų nežvelgia, nes abiejų asmenų atžvilgiu vykdyto slapto sekimo teisėtumą ikiteisminio tyrimo metu patvirtino teismas, o byloje duomenų apie BPK 158 straipsnio taikymą nėra.

Vertinant aptartas situacijas, pirmuoju atveju, kai ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi buvo leista slapta patekti į negyvenamąsias patalpas, jose įrengti technines priemones pokalbių ar kitokio susižinojimo kontrolei ir fiksavimui, jas panaudoti fiksuojant asmenų pokalbius ar veiksmus, užmegzti ryšius su jais ir šių kontaktų metu daryti vaizdo ir garso įrašus, kaip šių slaptųjų veiksmų atlikimo teisinis pagrindas, manytina, turėjo būti nurodytas ne tik BPK 158 straipsnis, bet ir BPK 160 straipsnis. Teisės literatūroje pateikiama nuomonė, kad garsą ar vaizdą fiksuojančių techninių priemonių įmontavimas patalpoje, transporto priemonėje, sekamo asmens drabužiuose ar jo su savimi

¹⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 10 d. nutartis Nr. 2K-307/2014.

¹⁷⁰ *Ibid.*

¹⁷¹ *Ibid.*

nešiojamuose daiktuose apima kelis veiksmus, tokius kaip slapto patekimas prie sekimo taikiniu tapusio objekto, esančio viešojoje arba neviešojoje vietoje; technikos įmontavimas; informacijos rinkimas; ir grįžtamuosius veiksmus, tokius kaip patekimas, technikos išmontavimas – tokie veiksmai savo esme nėra laikytini slapto sekimu, nes slapto sekimo metu įstatymu leistinos techninės priemonės turi būti kartu su šį proceso veiksmą atliekančiu asmeniu, įskaitant jo naudojimą transporto priemonėje ar pasirinktą vietą trunkamam stebėjimui¹⁷². Nebūtų galima teigti to, kad visi nurodyti veiksmai turėtų būti priskiriami savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiklos sričiai, kaip ir to, jog visi šie veiksmai turėtų būti priskiriami slapto sekimui. Manytina, kad slapto patekimas į patalpas, techninių priemonių įrengimas jose, ryšių su asmenimis užmezgimas ir vaizdo bei garso įrašų darymas šių kontaktų metu turėtų būti priskiriami BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo sričiai, o techninių priemonių, įrengtų patalpoje, panaudojimas asmenų pokalbių ar kitokio susižinojimo kontrolei ir fiksavimui – BPK 160 straipsnio taikymo sričiai. Kitaip tariant, slapto sekimas gali būti atliekamas ne tik asmeniui su savimi turint vaizdo ir garso fiksavimo priemonės – vaizdo ir garso fiksavimas techninių priemonių, įmontuotų patalpoje, pagalba, tokiu būdu renkant tyrimui reikšmingais laikytinus duomenis, manytina, taip pat priskirtinas slapto sekimui, kaip slapto tyrimo veiksmui, atliekamam per atstumą, tiesiogiai nekontaktuojant su sekamu asmeniu.

Antruoju atveju ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, BPK 160 straipsnio nustatyta tvarka, buvo leista slapta sekti asmenį ir jo darbo kabinetą, o slapto sekimo metu daryti garso ir vaizdo įrašus. Taigi, manytina, buvo leista slapto sekimą atlikti tiek tiesiogiai, sekimą atliekančiam asmeniui su savimi turint technines priemones, bet nekontaktuojant su sekamu asmeniu, tiek per atstumą, techninių priemonių pagalba sekant asmens darbo kabinetą. Kaip savo nutartyje pabrėžė LAT, byloje duomenų apie BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymą nėra. Lieka neaišku, koku teisiniu pagrindu remiantis dviems privatiems asmenims buvo išduoti vaizdo ir garso įrašymo prietaisai. Viena vertus, leidimas slapta, tiesiogiai, sekti asmenį ir daryti šio veiksmo eigos fiksavimą vaizdo ir garso įrašymo priemonėmis buvo suteiktas. Antra vertus, pagal BPK 160 straipsnyje nustatytą teisinį reguliavimą, privatūs asmenys slapto sekimo atlikti negali – jie gali atlikti tyrimą remiantis BPK 158 straipsnio 6 dalyje nustatyta išimtinė taisykle. Jeigu būtų laikoma, kad šie privatūs asmenys, aprūpinti atitinkama technine įranga, turėjo veikti BPK 158 straipsnio 6 dalyje nustatyta tvarka, tai reikštų, kad jiems

¹⁷² BUČIŪNAS, G. *Slaptas sekimas: teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2012, p. 350.

buvo pavesta užmegzti ryšius su asmeniu bei šių kontaktų metu slapta daryti vaizdo ir (ar) garso įrašus. Tačiau privatūs asmenys jiems suteikta techninė įranga nepasinaudojo, tik bendravo su asmeniu, kurio atžvilgiu buvo taikyta procesinė prievartos priemonė – pokalbį įrašė ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Dėl minėtų slaptų veiksmų vėliau buvo surašyti slapto sekimo protokolai, taigi, valstybės institucijos, manytina, tokiu būdu bandė pagrįsti, kad pareigūnas asmens atžvilgiu atliko slaptą sekimą per atstumą, pasitelkdamas privatų asmenį kaip tarpininką. Vis dėlto, panašiose situacijose, kada privatūs asmenys disponuoja teisėsaugos institucijų pareigūnų suteiktomis techninėmis priemonėmis, jie, manytina, turėtų būti laikomi veikę BPK 158 straipsnio 6 dalyje nustatyta tvarka, o pareigūnas, apie kurio, kaip asmens, buvimą įvykio vietoje žino asmuo, kurio atžvilgiu taikomi slaptieji veiksmai, šiam nesuvokiant, kad toks asmuo yra ikiteisminio tyrimo pareigūnas, laikytinas veikusiu BPK 158 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka. Apie slaptą sekimą tokiose situacijose, manytina, galima būtų kalbėti tada, kai pareigūnas darytų trečiojo asmens ir sekamo asmens pokalbio įrašą, sekamam asmeniui nežinant apie pareigūno, kaip asmens, buvimą įvykio vietoje.

Praktikoje viešųjų vietų slaptas stebėjimas ir jose vykstančių veiksmų fiksavimas techninėmis vaizdo įrašymo priemonėmis laikomas veiksmu, patenkančiais į BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo sritį¹⁷³. Konkrečiu atveju, ikiteisminio tyrimo teisėjui nutartimi leidus atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, viešojoje vietoje (prekybos kioske), kurioje šie veiksmai turėjo būti atlikti, buvo sumontuotas vaizdo bei garso įrašymo įrenginys, kuriuo naudotis apmokytas privatus asmuo ir, naudojantis šia technine įranga, užfiksuotas nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimas. Ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartyje leisti atlikti slaptuosius veiksmus kaip šių veiksmų atlikimo teisinį pagrindą nurodė BPK 158 ir 159 straipsnius. BPK 159 straipsniu leista atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, o BPK 158 straipsniu – slapta daryti garso ir vaizdo įrašus. Manytina, kad BPK 158 straipsniu turėtų būti remiamasi atvejais, kai siekiama slapta, tai yra, nežinant nė vienam pašaliniam asmeniui, išskyrus slaptuosius veiksmus atliekančius ikiteisminio tyrimo pareigūnus, patekti į patalpą ir sumontuoti joje techninę įrangą asmenų pokalbiams ar kitokiam susižinojimui fiksuoti. Tačiau pats veiklos, atliekamos atitinkamoje patalpoje, fiksavimas filmuojant ar nuotoliniu būdu stebint, panaudojant minėtą techninę įrangą, manytina, turėtų būti laikomas slaptu sekimu, atliekamu BPK 160 straipsnyje nustatyta tvarka. Nagrinėjamu atveju apie ikiteisminio tyrimo pareigūnų patalpoje sumontuotą vaizdo ir garso įrašymo

¹⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 16 d. nutartis Nr. 2K-194/2013.

įrangą žinojo privatus asmuo, kuriam ir priklausė patalpa, be to, jis buvo apmokytas šia įranga naudotis. Nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimo fiksavimas naudojant patalpoje įrengtą vaizdo ir garso techniką nėra susijęs su betarpiška savo tapatybės neatskleidžiančių pareigūnų veikla – savo esme, manytina, tai yra slaptas sekimas, vykdomas per atstumą.

Nagrinėjant atvejus, kada techninės priemonės vaizdui ir garsui įrašyti naudojamos atliekant slaptuosius veiksmus tam tikrose patalpose, paminėtini atvejai, kada slaptieji veiksmai atliekami laikinai sulaikytų asmenų atžvilgiu. Kaip nurodoma teisės literatūroje, tokiomis laikytinos situacijos, kai į kamerą, kurioje laikomas sulaikytas ar suimtas įtariamasis, prieš tai apklausos metu atsisakęs duoti parodymus ar pasinaudojęs teise atsakyti tik į kai kuriuos jam pateiktus klausimus, paprastai neatsitiktinai laikomas ir kitas sulaikytasis ar suimtasis asmuo, taip pat galimai ir kitas asmuo, veikiantis BPK 158 straipsnio 6 dalies pagrindu kaip slaptasis tyrėjas, kurio užduotis – manipuliavimo pagrindu prakalbinti „tylėti nusprendusį subjektą“¹⁷⁴. Vienu iš atvejų, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, remdamasis BPK 160¹ straipsniu, priėmė nutarimą atlikti slaptą sekimą laikinai sulaikyto asmens, laikomo areštinėje, atžvilgiu. Teisminio nagrinėjimo metu buvo argumentuojama, kad nutarime nenurodyta, koks asmuo atliks slaptą sekimą, neaišku, kur yra slapto sekimo vaizdo įrašas bei koks procesinis statusas asmens, galimai slapto sekimo metu dariusio neteisėtą spaudimą, kontaktuojant su asmeniu, kurio atžvilgiu taikyta procesinė prievartos priemonė, ir kalbėjusio apie reikšmingas tyrimui aplinkybes, taip pat laikyta, kad, kameroje sumontavus vaizdo ir garso įrašymo įrenginį, tai buvo nebe asmens, o objekto (patalpos – areštinės kameros) slaptas sekimas¹⁷⁵. Teismo teigimu, slapto sekimo metu buvo darytas ne vaizdo, o tik garso įrašas, kuris žemesnės instancijos teismo pagrįstai buvo pripažintas įrodymu, be to, teismo nuomone, reikalavimas identifikuoti ir apklausti asmenį, kontaktavusį su asmeniu, kurio atžvilgiu taikyta procesinė prievartos priemonė (gynėjai teigė, kad kontaktavęs asmuo buvo arba agentas-informatorius, arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas, atliekantis tyrimą neatskleidžiant savo tapatybės), buvo nepagrįstas¹⁷⁶. Panašioje situacijoje, jei pareigūnai siektų daryti procesinės prievartos priemonės taikymo eigos vaizdo įrašą, manytina, turėtų būti skirtas tokio objekto (patalpos), kurioje laisvas asmenų judėjimas yra suvaržytas, slaptas sekimas, ypač, jei patalpoje būtų ir daugiau asmenų, ne tik slaptasis agentas ir asmuo,

¹⁷⁴ JURKA, R. Slaptieji tyrimo veiksmai: ribos ir jų vertinimas pagal EŽTT jurisprudenciją. Iš *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2014, p. 143.

¹⁷⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. birželio 26 d. nutartis Nr. 1A-432-148/2015.

¹⁷⁶ *Ibid.*

kurio atžvilgiu taikoma procesinė prievartos priemonė. Teismai konstatavo, kad vaizdo įrašas šiuo atveju nebuvo daromas. Jeigu siekta su asmeniu tiesiogiai užmegzti kontaktą ir pokalbio metu daryti garso įrašą, manytina, priimant nutarimą dėl slaptųjų veiksmų taikymo būtų reikėję vadovautis BPK 158 straipsnio 1 dalimi, jei kontaktuojantysis asmuo yra ikiteisminio tyrimo pareigūnas, arba BPK 158 straipsnio 6 dalimi, jei kontaktuojantysis asmuo – privatus asmuo. Bet kuriuo atveju, remiantis BPK 158 straipsnio 7 dalyje nustatytu teisiniu reguliavimu, veiksmus atlikęs asmuo turėtų būti apklaustas kaip liudytojas. Teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad parodymus apie bylai reikšmingas aplinkybes anonimiškai davus asmeniui, kuris apie tokias aplinkybes sužinojo laikomas su kitais sulaikytais ar suimtais įtariamaisiais (kaltinamaisiais), būtina įsitikinti, ar toks liudytojas nebuvo laikomas kartu su minėtais asmenimis tik turint tikslą išgauti reikiamą informaciją ir ar taip nebuvo pažeista konstitucinė teisė neduoti parodymų prieš save – tai konstatavus, anonimiški parodymai negali būti laikomi patikimais ir atitinkančiais BPK 20 straipsnio reikalavimus įrodymais¹⁷⁷. Panašios pozicijos laikomasi ir įtariamojo (kaltinamojo) parodymų atžvilgiu – anksčiau aptartu būdu gauti asmens „atviri prisipažinimai“ negali būti pripažinti įrodymais¹⁷⁸.

Praktikoje pasitaiko atvejų, kada slaptieji veiksmai atliekami remiantis tiek BPK 158 straipsnio 6 dalyje, tiek BPK 160 straipsnyje nustatytu teisiniu reguliavimu. Konkrečiu atveju, ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi buvo leista slapta sekti asmenį ir sekimo metu daryti vaizdo bei garso įrašus, o kitu tos pačios nutarties punktu leista privačiam asmeniui (liudytojui) daryti pokalbių su asmeniu, kurio atžvilgiu taikoma procesinė prievartos priemonė, vaizdo ir garso įrašymą. Kasaciniame skunde buvo nurodyta, kad į susitikimą su asmeniu, kurio atžvilgiu taikyti slaptieji veiksmai privatus asmuo atvyko turėdamas su savimi garsą įrašantį įrenginį ar jo dalį, kurio pagalba slapta užfiksuotas pokalbis telefonu ir susitikimo metu vykęs asmenų pokalbis¹⁷⁹. Tokiu būdu, manytina, privatus asmuo veikė BPK 158 straipsnio 6 dalies pagrindu, nors nutartyje nurodytas terminas, per kurį leista taikyti šiuos veiksmus, jau buvo pasibaigęs, o leidimas slapta sekti asmenį dar tebegaliojo. LAT nuomone, šiuo atveju vaizdo ir garso įrašai buvo padaryti slapto sekimo metu (BPK 160 straipsnis leidžia slapto sekimo metu daryti vaizdo ar garso įrašą arba filmuoti), privatus asmuo negali būti laikomas veikusiu pagal BPK 158 straipsnio nuostatas, be to, teisėjų vertinimu, aplinkybė, ar privatus asmuo padarė garso

¹⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 7 d. nutartis Nr. 2K-214/2013.

¹⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2013 m. rugsėjo 24 d. nutartis Nr. 2K-350/2013.

¹⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 21 d. nutartis Nr. 2K-385/2010.

įrašą savarankiškai, ar tai padarė ikiteisminio tyrimo pareigūnai, pasinaudodami privačiam asmeniui suteiktomis priemonėmis, neturi esminės reikšmės: specialus leidimas privačiam asmeniui daryti įrašus yra perteklinis, nes jis buvo suteiktas ikiteisminio tyrimo pareigūnams – nėra svarbu tai, ar ikiteisminio tyrimo pareigūnai turėjo techninį garso ryšį su pokalbio dalyviais¹⁸⁰. Tokia LAT pozicija sukelia tam tikrų klausimų. Jeigu BPK 160 straipsnyje nustatyta tvarka suteikiamas leidimas sekti asmenį ir slapto sekimo metu daryti vaizdo ir garso įrašus, tai nereiškia, kad šiuos veiksmus gali atlikti privatus asmuo, nes minėtame BPK straipsnyje tai nenumatyta. Šiuo atveju ikiteisminio tyrimo pareigūnai tiesioginių slapto sekimo veiksmų neatliko. Jeigu laikytume, kad pokalbio garso įrašus padarė ikiteisminio tyrimo pareigūnai, turėtume kelti prielaidą, kad galbūt ikiteisminio tyrimo pareigūnai techninių priemonių pagalba, palaikydami tiesioginį ryšį su privačiu asmeniu, taip įrašydami pokalbį, tokiu būdu atliko slaptą sekimą per atstumą, privačiu asmeniu pasinaudodami kaip tarpininku. Tačiau privatus asmuo vis tiek negalėtų būti laikomas veikusiu BPK 160 straipsnio nustatyta tvarka – tokiu atveju, manytina, jis turėtų būti laikomas veikusiu BPK 158 straipsnio 6 dalyje nustatyta tvarka, užmegzdamas ryšius su asmeniu, kurio atžvilgiu taikomos procesinės prievartos priemonės. Jeigu laikytume, kad privatus asmuo pats įrašė pokalbį, jis taip pat turėtų būti laikomas veikusiu pagal BPK 158 straipsnio 6 dalį, užmegzdamas ryšius su asmeniu, kuriam taikoma procesinė prievartos priemonė ir kontakto metu darydamas garso įrašą. Tačiau, kaip minėta, leidimas atlikti slaptuosius veiksmus BPK 158 straipsnio 6 dalyje nustatyta tvarka jau buvo pasibaigęs. Manytina, kad baudžiamojo proceso įstatymas nesuteikia privačiam asmeniui teisės dalyvauti slaptame sekime kaip tarpininkui – tokio pobūdžio slaptuosiuose tyrimo veiksmuose jis gali dalyvauti BPK 158 straipsnio 6 dalyje nustatyta tvarka. Taigi, LAT sprendimas konstatuoti, kad šiuo atveju naudotais būdais gauti duomenys pagrįstai pripažinti įrodymais, manytina, yra abejotinas.

Kartais praktikoje kyla problemų BPK 158 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės taikymo sričiai priklausančių veiksmų atlikimą atskiriant nuo ne tik asmens ar patalpos, bet ir transporto priemonės slapto sekimo. Pritartina, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi suteikus leidimą slapta sekti transporto priemonę, nors toks slaptas tyrimo veiksmas ir atliekamas per atstumą, savaime nėra suteikiamas leidimas toje pačioje transporto priemonėje įmontuoti technines priemones ir daryti asmenų, esančių transporto priemonėje tam tikru metu, pokalbių vaizdo ar garso įrašus¹⁸¹. Gavus leidimą

¹⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 21 d. nutartis Nr. 2K-385/2010.

¹⁸¹ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 4 d. nutartis Nr. 1A-526-398/2015.

atlikti slapta sekimą transporto priemonės atžvilgiu, manytina, galima būtų sekti transporto priemonę nenaudojant techninių priemonių (jei leidimas duotas remiantis BPK 160 straipsnio 2 dalimi, naudoti technines priemones sekimo metu būtų galima), be to, slapta sekamas būtų tik transporto priemonės judėjimas, o ne asmenys, esantys jos viduje. Turint tikslą atlikti papildomus veiksmus, prokuroras turėtų dar kartą kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją su prašymu leisti BPK 160 straipsnyje nustatyta tvarka slapta sekti atitinkamus asmenis ir taikyti BPK 158 straipsnyje numatytą procesinę prievartos priemonę – slapta patekti į transporto priemonę ir įrengti technines priemones, skirtas vaizdo ir garso įrašams daryti.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad tam, jog slaptųjų procesinių prievartos priemonių, numatytų BPK 158 ir 159 straipsniuose, taikymo metu gauti duomenys būtų pripažinti įrodymais, šios priemonės turi būti pritaikytos laikantis tiek baudžiamojo proceso įstatyme nustatyto teisinio reguliavimo, tiek neperžengiant konkrečių, ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje apibrėžtų, slaptųjų veiksmų ribų. Tam tikrus slaptuosius tyrimo veiksmus ikiteisminio tyrimo metu atskirais atvejais gali atlikti ir privatūs asmenys, nesantys ikiteisminio tyrimo pareigūnais, tačiau tokie atvejai turėtų būti tinkamai pagrįsti ir laikytini išimtiniais, o ne prioritetiniais. Praktikoje neretai kyla diskusijų dėl tam tikrų slaptųjų veiksmų kvalifikavimo pagal vieną ar kitą baudžiamojo proceso įstatymo straipsnį – teoriškai remiantis vienu BPK straipsniu praktiškai negali būti pritaikyti veiksmai, priskiriami kito BPK straipsnio galiojimo sričiai.

IŠVADOS

1. Nors slapųjų tyrimo veiksmų taikymo baudžiamojo proceso metu renkant duomenis, reikšmingus nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, reikšmė pripažįstama tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu, veiksmų, nustatytų šiuo metu galiojančio BPK 158 ir 159 straipsniuose teisinis reguliavimas laikytinas nepakankamai aiškiu ir išsamiu, paliekančiu erdvės diskusijoms dėl jo teisėtumo ir skirtingam interpretavimui, todėl turėtų būti tikslinamas.
2. Aplinkybė, kad BPK 158 ir 159 straipsniuose nėra įtvirtinti kai kurie svarbūs procesiniai institutai, padedantys apsaugoti asmenį nuo neteisėto slapųjų veiksmų taikymo, pavyzdžiui, maksimalus procesinės prievartos priemonės taikymo terminas, suteikia išankstinei teismo kontrolei ir procesiniam dokumentui, kuriuo konkrečiu atveju leidžiama taikyti slaptuosius tyrimo veiksmus bei kuriuo apibrėžiamos tokių veiksmų teisėtumo ribos, dar didesnę reikšmę.
3. Tinkamo teisinio reglamentavimo BPK 158 ir 159 straipsnių kontekste stygius turi įtakos tam, kad praktikoje šie straipsniai neretai taikomi netinkamai, teisės taikytojams painiojant vienuose BPK straipsniuose numatytų slapųjų veiksmų atlikimą su kituose BPK straipsniuose numatytaisiais, savarankiškus privačių asmenų atliktus slaptuosius veiksmus su privačių asmenų atliktais BPK numatytais slaptaisiais veiksmais arba BPK numatytus slaptuosius veiksmus su veiksmais, netelpančiais į BPK numatytų slapųjų veiksmų taikymo rėmus, o šios slapųjų agentų praktinėje veikloje pasitaikančios klaidos atskirais atvejais lemia žmogaus teisių pažeidimus ir tokiais būdais surinktų duomenų nepripažinimą įrodymais.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Teisės norminiai aktai

1.1. Nacionaliniai teisės norminiai aktai

1.1.1. Šiuo metu galiojantys nacionaliniai teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741 (su pakeitimais ir papildymais).
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341 (su pakeitimais ir papildymais).
4. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004-04-06, Nr. 50-1632 (su pakeitimais ir papildymais).
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4970 (su pakeitimais ir papildymais).
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 40, 63, 64, 145, 147, 152, 154, 158, 160, 161, 162, 163, 170, 172, 178, 179, 181, 183, 212, 214, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 372, 373, 374¹, 374², 418, 419, 421, 422, 426, 429 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 3², 160¹ straipsniais įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011-07-05, Nr. 81-3965.
7. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012-10-20, Nr. 122-6093 (su pakeitimais ir papildymais).
8. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-10-19, Nr. 81-1514 (su pakeitimais ir papildymais).
9. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996-07-26, Nr. 71-1706 (su pakeitimais ir papildymais).
10. Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-07-31, Nr. 64-1931 (su pakeitimais ir papildymais).

11. Rekomendacijos dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese. *Valstybės žinios*, 2013-01-05, Nr. 2-83.

1.1.2. Netekę galios nacionaliniai teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1992-08-10, Nr. 22-639 (su pakeitimais ir papildymais).
2. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1997-06-06, Nr. 50-1190 (su pakeitimais ir papildymais).
3. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002-06-28, Nr. 65-2633 (su pakeitimais ir papildymais).

1.2. Tarptautiniai teisės aktai

1. Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos. *Valstybės žinios*, 2002-03-01, Nr. 23-853.
2. Europos 1990 metų konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 12-263.
3. Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių. *Valstybės žinios*, 1999-10-06, Nr. 83-2455.
4. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.
5. 1988 metų Jungtinių Tautų Organizacijos Konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta. *Valstybės žinios*, 1998-04-22, Nr. 38-1004.

2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105.

2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 105-3318.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 104-4675.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1-7.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.

3. Specialioji literatūra

3.1. Specialioji literatūra lietuvių kalba

1. ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Vilnius: Saulelė, 2007.
2. BELEVIČIUS, L. Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumą probleminiai aspektai. Iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui): mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
3. BELEVIČIUS, L. Techninių priemonių panaudojimas baudžiamojo proceso veiksmams fiksuoti. *Jurisprudencija*, 2004, t. 59 (51).
4. BIELIŪNAS, E. Baudžiamojo įstatymo blanketinės dispozicijos ir jų taikymas kvalifikuojant nusikalstamas veikas. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiečiui*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012.
5. BILIUS, M.; KUZMINOVAS, M. Privačių subjektų surinktų duomenų naudojimas Lietuvos baudžiamajame procese. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiečiui*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012.
6. BUČIŪNAS, G. *Slaptas sekimas: teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2012.
7. BURDA, R. Naujas baudžiamojo proceso kodeksas – nauji kriminalistikos taktikos uždaviniai. *Jurisprudencija*, 2003, t. 43(35).
8. ČESNIENĖ, I.; DIRŽYTĖ, A. Nepilnamečių liudytojų parodymų baudžiamosiose bylose psichologinis vertinimas. *Jurisprudencija*, 2005, t. 67 (59).
9. GODA, G. *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014.
10. GODA, G. Agento provokatoriaus veikla ir žmogaus teisė į sąžiningą procesą. *Teisė*, 2000, t. 37.
11. GODA, G. Nusikalstamos veikos imitacijos modelio kaip teisėto tyrimo veiksmo atskyrimas nuo draudžiamo provokavimo daryti nusikalstamą veiką. *Teisė*, 2009, t. 73.

12. GODA, G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos. *Teisė*, 2006, t. 58.
13. GODA, G. Procesinės prievartos priemonės samprata. *Teisė*, 1998, t. 32.
14. GODA, G. Procesinių prievartos priemonių Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projekte samprata, klasifikacija ir turinys. *Teisė*, 2000, t. 35.
15. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
16. GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Pirmoji knyga. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
17. JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumas Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje: alternatyvios sampratos pagrindai. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2012.
18. JUOZAPAVIČIUS, A. Nesavarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas: kai kurie konstituciniai teisiniai aspektai. Iš *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2014.
19. JURKA, R. Slaptieji tyrimo veiksmai: ribos ir jų vertinimas pagal EŽTT jurisprudenciją. Iš *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2014.
20. JURKA, R. Provokacija kaip priemonė renkant įrodymus baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2013, t. 20 (1).
21. JUSTICKIS, V.; VALICKAS, G. Terapinė jurisprudencija ir šiuolaikinės teisės humanizavimo problema. *Jurisprudencija*, 2011, t. 3 (3).
22. KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
23. KUKAITIS, V. Ikitiesminio tyrimo teisėjo procesinis subjektiškumas atskirų baudžiamojo proceso principų perspektyvoje. *Teisė*, 2009, t. 73.
24. KŪRIS, E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas. *Jurisprudencija*, 2001, t. 23 (15).

25. LATAUSKIENĖ, E.; MATULIENĖ, S. Kontroliuojamasis gabenimas – *de lege lata*, procesinė prievartos priemonė – *de lege ferenda*. *Jurisprudencija*, 2006, t. 79.
26. LIPNICKAS, E. Kriminalistinis neviešų veiksmų integracijos į Lietuvos baudžiamąjį procesą vertinimas. *Jurisprudencija*, 2005, t. 76 (68).
27. LOSIS, E. Įrodinėjimo dalykas taikant prievartos priemones. Iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui)*: mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
28. LOSIS, E. Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. *Jurisprudencija*, 2008, t. 6 (108).
29. LOSIS, E. *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
30. MERKEVIČIUS, R. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijų kaip baudžiamojo proceso teisės šaltinių problematika. *Teisė*, 2013, t. 88.
31. MERKEVIČIUS, R.; MEŠKA, A. Ikiteisminio tyrimo teisėjo konstitucinės kompetencijos ribos. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys *Liber Amicorum* profesoriui Jonui Prapiečiui. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012.
32. PANOMARIOVAS, A.; RAMANAUSKAS, R. Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. *Jurisprudencija*, 2005, t. 75 (67).
33. PETROŠIUS, D. Operatyvinės veiklos įstatymo raida žmogaus teisių apsaugos kontekste. *Jurisprudencija*, 2004, t. 63 (55).
34. PIKELIS, A. Baudžiamųjų įstatymų teisėkūra. Teisėjo požiūris. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
35. PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
36. PRAPIESTIS, J.; GIRDAUSKAS M. Baudžiamojo proceso kodekso taikymo problemos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų*: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2012.

37. RAGAUSKAS, P. Įstatymų leidėjų kompetencija ir diskrecija. *Teisė*, 2005, t. 55.
38. SAKALAUSKAS, G. Minimalios baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos dilema. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai*, rinkinys. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
39. ŠIMKUS, K. Nusikalstamos veikos imitacijos modelio ir slaptosios operacijos vieta operatyvinėje veikloje. *Jurisprudencija*, 2003, t. 42 (34).
40. ŠVEDAS, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: III knyga. Specialioji dalis (213-330 straipsniai)*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.
41. ŠVEDAS, P. Blanketinės dispozicijos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, 2010, t. 77.
42. TARASEVIČIUS, P. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis. *Jurisprudencija*, 2003, t. 49 (41).
43. VAIŠVILA, A. *Teisės teorija: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2009.
44. VALICKAS, G.; VOROPAJ, K.; ir JUSTICKIS, V. Terapinė jurisprudencija: naujas požiūris į nusikaltimo auką. *Jurisprudencija*, 2012, t. 4 (4).
45. ŽILINSKAS, D. Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema. *Jurisprudencija*, 2003, t. 49 (41).

3.2. Specialioji literatūra anglų kalba

1. BLACK, H. C. *Black's Law Dictionary*. St. Paul, Minnesota: West Publishing Co., 1968.
2. ISRAEL, J. H.; KAMISAR, Y.; LAFAVE, W. R. *Criminal procedure and the Constitution: leading Supreme Court cases and introductory text*. St. Paul, Minnesota: West Publishing Co., 1989.
3. KAVALIERIS, A. Integration of investigation and intelligence activities – towards effectiveness of investigation. *Jurisprudencija*, 2003, t. 43 (35).
4. KEANE, A. *The Modern Law Of Evidence: Third edition*. Butterworths, London, Dublin, Edinburgh, 1994.
5. KLIP, A. *European criminal law: an integrative approach*. Cambridge, Antwerp, Portland: Intersentia, 2012.

6. ŠTARIENĖ, L. The limits of the use of undercover agents and the right to a fair trial under Article 6(1) of the European Convention of Human Rights. *Jurisprudencija*, 2009, t. 3 (117).

4. Teismų praktika

4.1. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija

1. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1988 m. liepos 12 d. sprendimas *Schenk prieš Šveicariją* byloje, Nr. 10862/84.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1990 m. rugpjūčio 30 d. d. sprendimas *Fox, Campbell ir Hartley prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 12244/86; 12245/86; 12383/86.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas *Niemietz prieš Vokietiją* byloje, Nr. 13710/88.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. birželio 9 d. sprendimas *Teixeira de Castro prieš Portugaliją* byloje, Nr. 44/1997/828/1034.
5. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2005 m. gruodžio 15 d. sprendimas *Vanyan prieš Rusiją* byloje, Nr. 53203/99.
6. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. kovo 1 d. sprendimas *Heglas prieš Čekijos Respubliką* byloje, Nr. 5935/02.
7. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. spalio 25 d. sprendimas *Van Vondel prieš Nyderlandus* byloje, Nr. 38258/03.
8. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. vasario 5 d. sprendimas *Ramanauskas prieš Lietuvą* byloje, Nr. 74420/01.
9. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. birželio 24 d. sprendimas *Miliniene prieš Lietuvą* byloje, Nr. 74355/01.
10. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. liepos 1 d. sprendimas *Malininas prieš Lietuvą* byloje, Nr. 10071/04.
11. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010 m. birželio 1 d. sprendimas *Gäffgen prieš Vokietiją* byloje, Nr. 22978/05.
12. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. kovo 1 d. sprendimas *Lalas prieš Lietuvą* byloje, Nr. 13109/04.

4.2. Nacionalinių teismų jurisprudencija

4.2.1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis Nr. 2A-P-6/2008.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2009 m. kovo 5 d. nutartis Nr. 2A-P-2/2009.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2015 m. birželio 1 d. nutartis Nr. 2K-P-94-895/2015.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis Nr. 2K-7-141/2008.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 22 d. nutartis Nr. 2K-7-86/2011.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 8 d. nutartis Nr. 2K-191/2005.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 28 d. nutartis Nr. 2K-332/2006.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2007 m. rugsėjo 25 d. nutartis Nr. 2K-563/2007.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 29 d. nutartis Nr. 2K-72/2008.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 10 d. nutartis Nr. 2K-263/2008.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis Nr. 2K-122/2010.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 21 d. nutartis Nr. 2K-385/2010.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 30 d. nutartis Nr. 2K-544/2010.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 14 d. nutartis Nr. 2K-254/2011.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 18 d. nutartis Nr. 2K-430/2011.

16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 27 d. nutartis Nr. 2K-629/2011.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 16 d. nutartis Nr. 2K-194/2013.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 7 d. nutartis Nr. 2K-214/2013.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2013 m. rugsėjo 24 d. nutartis Nr. 2K-350/2013.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 5 d. nutartis Nr. 2K-434/2013.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2013 m. gruodžio 27 d. nutartis Nr. 2K-549/2013.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2014 m. sausio 28 d. nutartis Nr. 2K-13/2014.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 18 d. nutartis Nr. 2K-54/2014.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 20 d. nutartis Nr. 2K-53/2014.
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 25 d. nutartis Nr. 2K-68/2014.
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 10 d. nutartis Nr. 2K-307/2014.
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 24 d. nutartis Nr. 2K-190-511/2015.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 31 d. nutartis Nr. 2K-168-139/2015.
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 19 d. nutartis Nr. 2K-238-139/2015.
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 26 d. nutartis Nr. 2K-291-303/2015.
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. birželio 2 d. nutartis Nr. 2K-303-699/2015.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. liepos 2 d. nutartis Nr. 2K-375-895/2015.

33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. liepos 2 d. nutartis Nr. 2K-377-697/2015.

4.2.2. Lietuvos apeliacinio teismo jurisprudencija

1. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 17 d. nutartis Nr. 1A-197/2007.
2. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 14 d. nuosprendis Nr. 1A-97/2008.
3. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 5 d. nutartis Nr. 1A-55/2010.
4. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 13 d. nuosprendis Nr. 1A-232/2010.
5. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 5 d. nuosprendis Nr. 1A-146/2011.
6. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 24 d. nuosprendis Nr. 1A-319/2013.
7. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. birželio 26 d. nutartis Nr. 1A-432-148/2015.
8. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 4 d. nutartis Nr. 1A-526-398/2015.
9. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2016 m. sausio 26 d. nutartis Nr. 1A-17-202/2016.

4.2.3. Lietuvos apygardų teismų jurisprudencija

1. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjos 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis Nr. 1S-776-134/2008.
2. Vilniaus apygardos teismo teisėjos 2015 m. liepos 17 d. nutartis Nr. ATP-738-562/2015.

5. Travaux préparatoires

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. sausio 22 d. konsultacija Nr. B3-299. *Biuletenis „Teismų praktika“*, Nr. 22, 2004.

2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Biuletėnis „Teismų praktika“*, Nr. 27, 2007.

SANTRAUKA

Slaptieji tyrimo veiksmai, numatyti BPK 158 ir 159 straipsniuose, Lietuvos įstatymų leidėjo priskiriami procesinių prievartos priemonių kategorijai. Vis dėlto, iš esmės tai – veiksmai, kuriuos taikant siekiama surinkti duomenis, reikšmingus nusikalstamai veikai (šiuo atveju – nusikaltimui) tirti ir nagrinėti. Savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai ir nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai turėtų būti suprantami kaip *ultima ratio* duomenų, reikšmingų nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, rinkimo būdai ir taikomi tada, kai reikalingų duomenų nepavyksta surinkti kitais, viešais, duomenų rinkimo būdais.

Darbe analizuojama minėtų slaptųjų veiksmų samprata, skirtumai nuo panašių kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmų, atkreipiamas dėmesys į Lietuvos teisės aktuose nustatyto teisinio reglamentavimo trūkumus ir svarstomi įvairūs jo tobulinimo variantai, įskaitant galimybę į BPK perkelti nagrinėjamu klausimu aktualiomis laikytinas teisės normas, šiuo metu išdėstytas ir kitame, ne baudžiamojo proceso teisiniams santykiams reglamentuoti skirtame įstatyme, bei žemesnės nei įstatymo galios teisės akte. Taip pat darbe, provokacijos padaryti nusikaltimą kontekste, analizuojamas žmogaus teisių suvaržymas kaip vienas iš prievartos priemonei būdingų požymių ir duomenų pakankamumo, procesinės prievartos proporcingumo, maksimalaus prievartos priemonės taikymo termino bei išankstinės teismo kontrolės aspektai, kaip žmogaus teisių apsaugos taikant procesinę prievartos priemonę būdai. Atkreipiamas dėmesys, kad BPK 158 ir 159 straipsniuose nėra nustatytas maksimalus prievartos priemonės taikymo terminas, pabrėžiant, kad šiuo metu minėtuose BPK straipsniuose esantis teisinio reglamentavimo trūkumas lemia dar didesnę išankstinės teismo kontrolės ir procesinio dokumento, kuriuo konkrečiu atveju leidžiama taikyti slaptuosius tyrimo veiksmus bei kuriuo apibrėžiamos tokių veiksmų teisėtumo ribos, teisinę reikšmę. Išanalizavus nagrinėjamu klausimu aktualią LAT ir žemesniųjų instancijų teismų praktiką, padaryta išvada, kad praktikoje tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnų, tiek privačių asmenų atliekami slaptieji tyrimo veiksmai neretai taikomi netinkamai, o tokios klaidos atskirais atvejais lemia žmogaus teisių pažeidimus ir duomenų nepripažinimą įrodymais teismo proceso metu.

SUMMARY

The legitimacy of procedural actions by undercover agents (Lithuanian Republic Code of Criminal Procedure articles 158 and 159)

Special investigation techniques (provided in Lithuanian legislature – Code of Criminal Procedure (hereinafter referred as CCP) articles 158 and 159) are considered as coercive measures in the context of criminal procedure. However, these techniques are used on the purpose to gather important evidence relevant to the criminal offense (in this case – a crime). Undercover agents actions and actions of criminal conduct simulation should be understood as *ultima ratio* evidence gathering method – they should be applied only when important evidence cannot be gathered using others, public investigation methods.

This thesis analyzes the concept of special investigation techniques provided in CCP articles 158 and 159 and their differences from similar actions used in criminal intelligence. Attention is drawn to the Lithuanian statutory legal regulatory shortcomings, discussing various options of improvement, including the possibility of moving related norms from non-criminal procedure statute and lower than statute act to CCP. Also, this thesis analyzes the issue of entrapment, aspects of data sufficiency, proportionality, maximum terms for using these techniques and judicial control, as a measures of human rights protection. Again, attention is drawn to the fact that there are no regulations of maximum term for using special techniques in CCP articles 158 and 159, emphasizing that the lack of regulation leads to even greater significance for judicial control and legal document which not only allows undercover agents to use these special investigation techniques, but also lays down the rules of the legality of such actions limits. An analysis of the subject in actual Supreme Court of Lithuania and the lower court's practise was ended with conclusion that in practise the investigating authorities and private individuals who are carrying the secret investigative actions both often use their powers incorrectly, and errors lead to violations of human rights and gathered data non-recognition as evidence during the process in a trial.